ΔΗΜΟΚΡΙΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΡΑΚΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ ΝΟΜΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ

ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ

«Η λύση του γάμου στην Ευρωπαϊκή Πολιτική Δικονομία: Διεθνές Δικαιοδοσία, Αναγνώριση και Μορφές ετερότητας»

Εισήγηση: Κουτσουδάκη Μαρία – Ανθή (ΑΜ 135)

Υπεύθυνοι Καθηγητές: Τσαντίνης Σπυρίδων, Γιαννόπουλος Παναγιώτης.

Κομοτηνή, Φεβρουάριος 2026.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ:

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ 4

ΕΙΣΑΓΩΓΗ 5

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΤΟ ΝΟΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΛΥΣΗΣ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ ΣΤΗΝ Ε.Ε…...7

1.1. Ιστορική αναδρομή και εξέλιξη 7

1.2. Ο Κανονισμός 2201/2003 (Βρυξέλλες ΙΙα): Δομή και φιλοσοφία 10

1.3. Ο Κανονισμός 2019/1111 (Βρυξέλλες ΙΙβ): Δομή και πεδίο εφαρμογής ……12

1.4. Σχέση με τον Κανονισμό 1259/2010 (Ρώμη ΙΙΙ) 15

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΔΙΕΘΝΗΣ ΔΙΚΑΙΟΔΟΣΙΑ……17

2.1. Οι ισχύουσες βάσεις δικαιοδοσίας (Άρθρο 3 Καν. 2019/1111) 17

2.2. Η συνήθης διαμονή…….....20

2.3 Η ιθαγένεια ως στοιχείο σύνδεσης.....27

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Ο Κανονισμός 1259/2010 και οι κανόνες επιλογής δικαίου……28

3.1. Εισαγωγικά…….....……...28

3.2. Πεδίο Εφαρμογής και σκοπός του Κανονισμού 1259/2010…….....31

3.3. Η αρχή της αυτονομίας.....33

3.4. Αντικειμενικοί Κανόνες σύνδεσης.....39

3.5 Δημόσια Τάξη και Περιορισμός……..42

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΕΙΔΙΚΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΔΙΑΖΥΓΙΩΝ ΚΑΙ ΕΤΕΡΟΤΗΤΕΣ…….48

4.1 Εισαγωγικά……...48

4.2. Δικαστικός Χωρισμός……50

4.3. Δημόσια Έγγραφα – Συναινετικά Διαζύγια……..51

4.1. Θρησκευτικά διαζύγια – Ιδιωτικά Διαζύγια.....52

4.5. Διοικητικά Διαζύγια 58

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: ΑΝΑΓΝΩΡΙΣΗ ΚΑΙ ΕΚΤΕΛΕΣΗ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΔΙΑΖΥΓΙΩΝ……61

5.1. «Αποφάσεις» επί γαμικών διαφορών.....61

5.2. Εξωδικαστικά Διαζύγια.....67

5.3. Λόγοι άρνησης αναγνώρισης αποφάσεων διαζυγίου/δικαστικού χωρισμού/ακύρωση γάμου…….....73

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ 78

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ & ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ.....81

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

ΑΚ : Αστικός Κώδικας
ΑΠ : Άρειος Πάγος
Αρμ : Επιστημονικό νομικό περιοδικό «Αρμενόπουλος»
άρθρ. : Άρθρο
βλ. : Βλέπε
Δ : Επιστημονικό νομικό περιοδικό «Δίκη»
ΔΕΕ : Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΔΕΚ : Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (παλαιότερη ονομασία του ΔΕΕ)
ΕΔΔΑ : Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΕ : Ευρωπαϊκή Ένωση
Εκδ. : Εκδόσεις / Έκδοση
ΕλλΔνη : Επιστημονικό νομικό περιοδικό «Ελληνική Δικαιοσύνη»
ε.α. : Εφετείο Αθηνών
ΕΝ : Ειρηνοδικείο
επ. : Επόμενα
ΕΠολΔ : Επιστημονικό νομικό περιοδικό «Επιθεώρηση Πολιτικής Δικονομίας»
Επ.Καθ. : Επίκουρος Καθηγητής
ΕπισκΕΔ : Επισκόπηση Εμπορικού Δικαίου
ΕΡΝΟ : Επιθεώρηση Ρυθμίσεως Νομοθεσίας και Οικονομικού Δικαίου
ΕΣΔΑ : Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕφΑθ : Εφετείο Αθηνών
ΕφΘεσ : Εφετείο Θεσσαλονίκης
Θέμις : Νομικό Περιοδικό «Θέμις»
ΙΔΔ : Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο
Καν. : Κανονισμός
ΚΠολΔ : Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας
κ.ά. : Και άλλοι / και άλλα
κ.λπ. : Και λοιπά
ΜονΠρ : Μονομελές Πρωτοδικείο
Ν. : Νόμος
ΝομΒ : Επιστημονικό νομικό περιοδικό «Νομικό Βήμα»
Ολομ. : Ολομέλεια
ό.π. : Όπου παραπάνω (όπως προαναφέρθηκε)
παρ. : Παράγραφος
ΠολΠρ : Πολυμελές Πρωτοδικείο
πρβλ. : Παράβαλε
RevCrit / RCDIP : Revue Critique de Droit International Privé (Γαλλικό περιοδικό Ι.Δ.Δ.)
σελ. : Σελίδα
σημ. : Σημείωση
ΣΛΕΕ : Συνθήκη για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης
Συντ. : Σύνταγμα
τ. : Τόμος
υπ. : Υποσημείωση
ΧρΙΔ : Επιστημονικό νομικό περιοδικό «Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου»

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το διαζύγιο, ως κεντρικός θεσμός του οικογενειακού δικαίου, δεν αποτελεί απλώς μια προσωπική υπόθεση των συζύγων, αλλά μια διαδικασία με έντονη κοινωνική διάσταση. Η λύση του γάμου επιφέρει έννομες συνέπειες που επεκτείνονται πέρα από το στενό πλαίσιο των συζυγικών σχέσεων, αγγίζοντας ζητήματα δημοσίου ενδιαφέροντος, καθώς επηρεάζει το οικογενειακό και περιουσιακό δίκαιο[1].

Η πολυπλοκότητα του φαινομένου εντείνεται δραματικά στο πλαίσιο της σύγχρονης ευρωπαϊκής και διεθνούς πραγματικότητας. Η συνεχώς αυξανόμενη κινητικότητα των πολιτών και η σύναψη «διεθνών» γάμων έχουν αναδείξει νέες προκλήσεις για την ασφάλεια δικαίου[2]. Η Ευρωπαϊκή Ένωση, αναγνωρίζοντας την ανάγκη για ρύθμιση αυτού του ρευστού τοπίου, προέβη ήδη από τις αρχές του 21ου αιώνα στη διαμόρφωση ενός ενιαίου πλαισίου. Ο Κανονισμός 2201/2003 («Βρυξέλλες ΙΙα») αποτέλεσε τομή, εισάγοντας κοινές βάσεις δικαιοδοσίας, ωστόσο η πράξη ανέδειξε αδυναμίες ως προς την ταχύτητα και την αποτελεσματικότητα του, οδηγώντας τελικά στην υιοθέτηση του νέου Κανονισμού (ΕΕ) 2019/1111 («Βρυξέλλες ΙΙβ»). Παράλληλα, το κρίσιμο ζήτημα του εφαρμοστέου δικαίου ρυθμίστηκε μέσω της ενισχυμένης συνεργασίας με τον Κανονισμό 1259/2010 («Ρώμη ΙΙΙ»), ο οποίος ενίσχυσε την αυτονομία των συζύγων, επιτρέποντάς τους, υπό προϋποθέσεις, να επιλέγουν οι ίδιοι το δίκαιο που θα διέπει το διαζύγιό τους.

Ωστόσο, η αλληλεπίδραση των ανωτέρω νομοθετημάτων δεν στερείται προβλημάτων. Στο πλαίσιο αυτό, η παρούσα μελέτη εστιάζει σε τρία βασικά πεδία προβληματισμού. Πρώτον, στη διεθνή δικαιοδοσία, η οποία ως «πύλη εισόδου» της δίκης, συχνά γίνεται αντικείμενο στρατηγικής εκμετάλλευσης (forum shopping) από τους διαδίκους [3] . Δεύτερον, στο εφαρμοστέο δίκαιο και τις συγκρούσεις που ανακύπτουν μεταξύ της *lex fori* και της *lex causae*, ιδίως όταν ενεργοποιείται το φράγμα της δημόσιας τάξης [4] . Τρίτον, στην αναγνώριση και εκτέλεση των αποφάσεων, μια διαδικασία που δοκιμάζεται όταν καλείται να υποδεχθεί νομικά μορφώματα ξένα προς τον ευρωπαϊκό νομικό πολιτισμό.

---

[1]Βλ. Σπυριδάκη, Οικογενειακό Δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα, 2020, σ. 215.

[2] Βλ. ΔΕΕ, υπόθεση C-168/08, Hadadi, σκ. 48.

[3] Βλ. Νικολόπουλος, Διεθνής Δικαιοδοσία στο Διαζύγιο, ΝοΒ 2015, σ. 1245.

[4] Βλ. Α. Γραμματικάκη-Αλεξίου / Ζ. Παπασιώπη-Πασιά / Ε. Βασιλακάκης, *Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο*, 6η έκδ., εκδ. Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 2017, σελ. 158-159.

Εδώ ακριβώς εντοπίζεται και η έννοια της «ετερότητας», η οποία αποτελεί μέρος της παρούσας εργασίας. Πέρα από τα αμιγώς τεχνικά ζητήματα του ενωσιακού δικαίου, η έρευνα επεκτείνεται σε μορφές διαζυγίου που αποκλίνουν από το δυτικό πρότυπο της δικαστικής λύσης, όπως τα ιδιωτικά, τα διοικητικά και κυρίως τα θρησκευτικά διαζύγια. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν ο θεσμός του *ταλάκ* στα μουσουλμανικά κράτη, που επιτρέπει τη μονομερή λύση του γάμου από τον σύζυγο, αλλά και το ζήτημα των μουφτειακών διαζυγίων στην Ελλάδα, το οποίο έχει προκαλέσει έντονες συζητήσεις αναφορικά με τη συμβατότητά του με τις συνταγματικές αρχές και το ενωσιακό κεκτημένο. Η παρούσα εργασία εξετάζει πώς η έννοια της δημόσιας τάξης λειτουργεί ως το αναγκαίο όριο αναγνώρισης τέτοιων θεσμών, προστατεύοντας θεμελιώδεις αξίες, όπως η ισότητα των φύλων[5].

Στόχος της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι να διερευνήσει σφαιρικά το ζήτημα της λύσης του γάμου, εστιάζοντας τόσο στις προϋποθέσεις διεθνούς δικαιοδοσίας και τους κινδύνους των πολλαπλών βάσεων, όσο και στις ειδικές κατηγορίες διαζυγίων που συνδέονται με την πολιτισμική και θρησκευτική ετερότητα. Μέσα από αυτή την ανάλυση, επιχειρείται να δοθεί απάντηση στο κατά πόσο το ισχύον πλαίσιο ανταποκρίνεται στις πραγματικές ανάγκες των πολιτών και αποτρέπει φαινόμενα διακρίσεων. Η μελέτη ολοκληρώνεται με την αξιολόγηση των αρετών και των ελλειμμάτων του κανονιστικού πλαισίου, με γνώμονα την πεποίθηση ότι το διαζύγιο στο ευρωπαϊκό δίκαιο δεν είναι μόνο ένα τεχνικό νομικό ζήτημα, αλλά ένας καθρέφτης των προκλήσεων της πολυπολιτισμικότητας και της σύγχρονης κοινωνικής κινητικότητας.

[5] Βλ. Α. Άνθιμος, «Ζητήματα από την εφαρμογή της Σαρία στην ελληνική έννομη τάξη», *Αρμενόπουλος* 2018, σελ. 195 επ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Το νομικό πλαίσιο της λύσης του γάμου στην Ε.Ε.

1.1. Ιστορική αναδρομή.

Η ανάγκη για ένα ενιαίο, ασφαλές και προβλέψιμο πλαίσιο σχετικά με την προσωπική κατάσταση των ευρωπαίων πολιτών αναδείχτηκε ως προϋπόθεση για την ουσιαστική άσκηση του δικαιώματος ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων. Η ρύθμιση ζητημάτων διεθνούς δικαιοδοσίας και αναγνώρισης αλλοδαπών αποφάσεων αποτέλεσε εξαρχής κρίσιμη προϋπόθεση για την εμβάθυνση της ευρωπαϊκής ενοποίησης του δικαιικού χώρου[6]. Έτσι, λοιπόν, η αυξανόμενη συχνότητα διεθνών γάμων και η κινητικότητα συζύγων εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθιστούσαν επιτακτική την θέσπιση σαφών κανόνων για το διαζύγιο, το δικαστικό χωρισμό και τις διάφορες γονικής μέριμνας[7]. Επιπλέον, αποβλέποντας ο κοινοτικός νομοθέτης στην ασφάλεια δικαίου και στην εξασφάλιση της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων μέσα στην Ε.Ε., επιδιώκει να καταστήσει τη λύση του συζυγικού δεσμού ισχυρή σε όλα τα κράτη μέλη, ώστε να μην τίθεται ζήτημα ακυροτήτων των τυχόν νέων γάμων που συνάπτουν οι υπήκοοί τους ή οι έχοντες τη συνήθη διαμονή τους σ' αυτά, επειδή η λύση του προηγουμένου γάμου δεν θα αναγνωρίζεται σε ορισμένα[8].

Η ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων, που κατοχυρώνεται ως θεμελιώδης ελευθερία, δεν θα μπορούσε να λειτουργήσει αποτελεσματικά χωρίς ένα εναρμονισμένο πλαίσιο που θα εξασφάλιζε την ασφάλεια δικαίου στις προσωπικές και οικογενειακές σχέσεις. Η πρώτη οργανωμένη προσπάθεια σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης ήταν η Σύμβαση των Βρυξελλών του 1968, η οποία καθιέρωσε κοινά κριτήρια διεθνούς δικαιοδοσίας και κανόνες αναγνώρισης και εκτέλεσης αλλοδαπών αποφάσεων στον τομέα του αστικού και εμπορικού δικαίου. Η σύμβαση αυτή δεν κάλυπτε ζητήματα προσωπικής κατάστασης. Ωστόσο, αποτέλεσε το πρότυπο για την

[6] Βλ. Αποστόλου Άνθιμου, Δ.Ν Δικηγόρου, Η κοινοτικοποίηση του Δικονομικού Διεθνούς Δικαίου στο πεδίο των Οικογενειακών Διαφορών, Αρμεν. Ιούνιος 2004, σελ. 837.

[7] Βλ. Αικατερίνη Καραίνδρου, Πρωτοδίκης, Ζητήματα από την εφαρμογή του Κανονισμού (ΕΕ) 2019/1111 για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε γαμικές διαφορές και διαφορές γονικής μέριμνας, και για τη διεθνή απαγωγή παιδιών, Lex & Forum 2022, σελ. 811.

[8] Βλ. Ευδοξίας Κιουπτσίδου, ως Προέδρου Πρωτοδικών στο Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης, Διεθνή Δικαιοδοσία, Αναγνώριση και εκτέλεση των Αποφάσεων στις Γαμικές Διαφορές βάσει του 1347/2000 Κανονισμού (ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΚ), Αρμ. 2001, σελ. 1651.

ανάπτυξη ειδικών εργαλείων στον χώρο του οικογενειακού δικαίου, που ήδη από τη δεκαετία του 1990 είχε αρχίσει να αναδεικνύεται ως πεδίο με έντονες διασυνοριακές διαστάσεις.

Τα κυριότερα προβλήματα εντοπίζονται στον καθορισμό της διεθνούς δικαιοδοσίας των ελληνικών δικαστηρίων, όταν αυτά καλούνται να δικάσουν διαφορά που σχετίζεται κατά κάποιον τρόπο με την αλλοδαπή αλλά και στην επέκταση των εννόμων συνεπειών αλλοδαπών αποφάσεων που αφορούν την προσωπική κατάσταση. Για τις διαφορές αυτές ένα νέο νομοθέτημα άρχισε να ισχύει από την 1η Μαρτίου 2001 στην χώρα μας, ο οποίος πρόκειται για τον κανονισμό 1347/2000 « περί της διεθνούς δικαιοδοσίας, αναγνώρισης και εκτέλεσης αποφάσεων σε γαμικές διαφορές και διάφορες γονικής μέριμνας έναντι των κοινών τέκνων των συζύγων.». Μέχρι να ισχύει ο Καν. 1347/2000 το κυριότερο εργαλείο του Έλληνα νομικού για την αντιμετώπιση και επίλυση των ζητημάτων αυτών δεν είναι άλλο από τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, ο οποίος έδινε απαντήσεις στα ανωτέρω θέματα μέσα από μία σειρά διατάξεων (αρθ. 22 ΚΠολΔ, τον παραπεμπτικό κανόνα του άρθρου 3 ΚΠολΔ – τα άρθρα 611, 612 και 622 ΚΠολΔ και για την αναγνώριση και εκτέλεση 905 παρ. 4 ΚΠολΔ και 323 ΚΠολΔ.) [9]

Το ανωτέρω, λοιπόν, καθεστώς ίσχυε μέχρι την 1η Μαρτίου 2001, όποτε ο πρώτος κανονισμός, ήτοι ο Κανονισμός (ΕΚ) 1347/2000 του Συμβουλίου, ρύθμισέ το πεδίο αντιμετώπισης των οικογενειακών διαφορών με στοιχεία αλλοδαπότητας στην ελληνική έννομη τάξη[10]. Παρά, βέβαια, την άμεση δεσμευτική ισχύ του κανονισμού, η κοινοτική πολιτική για ένα χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης επέτρεψε μετά τη Συνθήκη του Άμστερνταμ περισσότερο ελαστικούς χειρισμούς. Στη βάση αυτής της επιλογής δόθηκε η δυνατότητα στα κράτη μέλη να επιλέξουν, αν θα συμμετάσχουν τελικά στην ενοποίηση αυτή. Τελικά, η μόνη χώρα που επέλεξε την απαγκίστρωση της ήταν η Δανία[11]. Ο Καν. 1347/2000 δεν ρύθμιζε όλα τα θέματα του οικογενειακού δικαίου, ρύθμιζε μόνο τα θέματα της λύσης του γάμου, της ακύρωσής του και του δικαστικού χωρισμού, καθώς και τα συνακόλουθα θέματα της γονικής

[9] Βλ. Αποστόλου Άνθιμου, ο.π, Αρμ. Ιούνιος 2004, σελ. 834.

[10] Βλ. Αποστόλου Άνθιμου, ο.π., Αρμ. Ιούνιος 2004, σελ. 834.

[11] Βλ. Αποστόλου Άνθιμου, ο.π., Αρμ. Ιούνιος 2004, σελ. 837.

μέριμνας[12]. Ο Καν. 1347/2000 σχετικά με τη διεθνή δικαιοδοσία και την αναγνώριση και εκτέλεση των αποφάσεων σε γαμικές διαφορές αποσκοπεί στην ενοποίηση των κανόνων σύγκρουσης δικαιοδοσίας μεταξύ των κρατών μελών και τη διασυνοριακή αναγνώριση των δικαιοδοσιών και των αποφάσεων σχετικά με τη λύση του συζυγικού δεσμού και τη γονική μέριμνα[13].

Μέσα στο ίδιο έτος που άρχισε να ισχύει ο Καν. 1347/2000 δημοσιεύτηκαν δύο νέες προτάσεις κανονισμού που αφορούσαν τις διαφορές προσωπικής κατάστασης. Αρχικά δημοσιεύτηκε η «*πρωτοβουλία της Γαλλικής Δημοκρατίας για την έκδοση του κανονισμού του Συμβουλίου για την αμοιβαία εκτέλεση των αποφάσεων περί το δικαίωμα επικοινωνίας με τα τέκνα»* και τη συνέχεια έδωσε η *«πρόταση κανονισμού του Συμβουλίου για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε θέματα γονικής μέριμνας».* Κατά την πρόοδο της επεξεργασίας των προτάσεων που μόλις σημειώθηκαν από τα κοινοτικά όργανα άρχισε να καλλιεργείται η αίσθηση της πολυδιάσπασης ενός συμπαγούς ουσιαστικά δικαικού κλάδου. Την 06η.09.2001 η Επιτροπή υπέβαλε πρόταση Κανονισμού του Συμβουλίου για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε θέματα γονικής μέριμνας. Η πρόταση αυτή διεύρυνε τους κανόνες αναγνώρισης και εκτέλεσης του Κανονισμού «Βρυξέλλες ΙΙ» σε όλες τις αποφάσεις γονικής μέριμνας, στη βάση κοινών κανόνων για τη διεθνή δικαιοδοσία και ενισχυμένης συνεργασίας μεταξύ των αρχών, λαμβάνοντας συγχρόνως πρόνοια για τις περιπτώσεις απαγωγής των παιδιών[14].

Για το λόγο αυτό η Επιτροπή αποφάσισε τελικά να δημοσιεύσει στις 3 Μαΐου 2002 μία νέα πρόταση κανονισμού *«για την διεθνή δικαιοδοσία και την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε γαμικές διαφορές και διάφορες γονικής μέριμνας, ο οποίος καταργεί τον καν. (ΕΚ) 1347/2000»,* χωρίς ωστόσο να θίγει στο ελάχιστο το περιεχόμενο του, το οποίο αυτούσιο μεταφέρει πλέον στην νέα πρόταση. Παράλληλα ενσωματώνει στο νέο κανονισμό την γαλλική πρόταση για το δικαίωμα επικοινωνίας

[12] Βλ. Έφη Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη, Κανονισμός 1347/2000 για τη Διεθνή Δικαιοδοσία, την Αναγνώριση και Εκτέλεση Αποφάσεων στις Γαμικές Διαφορές και στις Διαφορές Γονικής Μέριμνας, Παρατηρήσεις της Προέδρου, Αρμ. 2001, σελ. 1647.

[13] Βλ. Ευδοξίας Κιουπτσίδου, ο.π., Αρμ. 2001, σελ. 1648 -1649.

[14] Βλ. Λήδα Πίψου, Αναγνώριση και Εκτέλεση αποφάσεων σε γαμικές διαφορές και διαφορές γονικής μέριμνας κατά τον κανονισμό 2201/2003, Αρμ. 2005, σελ. 154.

αλλά και την πρόταση της επιτροπής για την κάλυψη όλων των διαφόρων γονικής μέριμνας[15].

Ο νέος κανονισμός (ΕΚ) 2201/2003 αρχίσει να ισχύει στις 1.3.2005 (αρθ. 72 παρ. 2). Από τον πίνακα αντιστοιχιών με τον Καν. 1347/2000, προκύπτει πως το σύνολο των διατάξεων του Καν. 1347/2000 ενσωματώθηκε στον Καν. 2201/2003. Κατά συνέπεια οποιαδήποτε άλλη μελέτη που έχει δημοσιευθεί αναφορικά με τον Καν. 1347/2000 μπορεί να αξιοποιηθεί και στο πλαίσιο του Καν. 2201/2003, ο οποίος διατήρησε αυτούσιο το περιεχόμενο των διατάξεων, αλλάζοντας απλώς την αρίθμησή τους[16].

1.2. Ο Κανονισμός 2201/2003: δομή και φιλοσοφία.

Ο Καν. 2201/2003 (Βρυξέλλες ΙΙα) αποτέλεσε την πρώτη ολοκληρωμένη απόπειρα να θεσπιστεί ένα συνεκτικό σύστημα διεθνούς δικαιοδοσίας και αναγνώρισης αλλοδαπών αποφάσεων στον τομέα του οικογενειακού δικαίου, καλύπτοντας τις γαμικές διαφορές και το σύνολο σχεδόν των διαφορών γονικής μέριμνας.

Ο Καν. 2201/2003 αποτέλεσε τομή για την δικαστική συνεργασία στην Ευρωπαϊκή Ένωση, καθώς εισήγαγε ένα συνεκτικό και λειτουργικό σύστημα διεθνούς δικαιοδοσίας, αναγνώρισης και εκτέλεσης αποφάσεων σε γαμικές διαφορές και σε υποθέσεις γονικής μέριμνας. Η εφαρμογή του συνέβαλε σημαντικά στην ενίσχυση της ασφάλειας δικαίου και στην διευκόλυνση των πολιτών σε υποθέσεις με διασυνοριακές επιπτώσεις. Συγκεκριμένα, ο Καν. 2201/2003 καθιέρωσε ένα δίκτυο βάσεων διεθνούς δικαιοδοσίας με κεντρικό άξονα τη συνήθη διαμονή των συζύγων, αλλά διατηρώντας και άλλες συνδέσεις, όπως η ιθαγένεια. Η ύπαρξη πολλαπλών βάσεων προσέφερε ευελιξία στους διαδίκους, αλλά παράλληλα ενέτεινε τον κίνδυνο καταχρηστικής επιλογής δικαστηρίου (forum shopping).

Το κανονιστικό πλαίσιο συμπληρώθηκε με ρυθμίσεις για την αναγνώριση και εκτέλεση αλλοδαπών αποφάσεων. Βασική αρχή ήταν η αυτόματη αναγνώριση, με περιορισμένες μόνο εξαιρέσεις για λόγους δημόσιας τάξης, έλλειψης κοινοποίησης ή ασυμβατότητας με προγενέστερη απόφαση. Η φιλοσοφία του κανονισμού ήταν να διασφαλίσει τη γρήγορη και απλή κυκλοφορία των αποφάσεων εντός της Ένωσης,

[15] Βλ. Αποστόλου Άνθιμου, ο.π., Αρμ. Ιούνιος 2004, σελ. 856-857.
[16] Βλ. Αποστόλου Άνθιμου, ο.π., Αρμ. Ιούνιος 2004, σελ. 837.

ενισχύοντας την αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ των δικαστικών συστημάτων. Το βασικό του γνώρισμα ήταν η διατήρηση του συστήματος αυτοδίκαιης αναγνώρισης των αποφάσεων που αποτέλεσαν το βασικό πεδίο εφαρμογής του καταργηθέντος Κανονισμού 1347/2000, δηλαδή των αποφάσεων διαζυγίου, δικαστικού χωρισμού και ακύρωσης γάμου καθώς και της διαδικασίας κήρυξης exequatur των αποφάσεων γονικής μέριμνας[17].

Η μακρόχρονη εφαρμογή του, ωστόσο ανέδειξε ορισμένες αδυναμίες, όπως καθυστερήσεις και ερμηνευτικές δυσχέρειες που αποτυπώθηκαν και στην νομολογία του δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ειδικότερα, η πολυετής εφαρμογή του Κανονισμού 2201/2003 ανέδειξε αδυναμίες. όπως καθυστερήσεις στις διαδικασίες, έλλειψη σαφών κανόνων σε ορισμένα ζητήματα, καθώς και ανάγκη προσαρμογής σε νέες κοινωνικές πραγματικότητες, όπως η αύξηση των συναινετικών ή διοικητικών διαζυγίων. Ως εκ τούτου, αποφασίστηκε η αναδιατύπωση του κανονισμού χωρίς ανατροπή της βασικής του δομής.

Για το λόγο αυτό κρίθηκε αναγκαίος ο εκσυγχρονισμός του πλαισίου αυτού, χωρίς όμως να αλλοιωθεί η βασική φιλοσοφία και δομή του[18]. Στο πλαίσιο αυτό την 2α Ιουλίου 2019 εκδόθηκε ο Κανονισμός (ΕΕ) 2019/1111 (Βρυξέλλες ΙΙβ), ο όποιος ενσωμάτωσε προτάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής[19] και επιχείρησε να απαντήσει σε προβλήματα που είχαν ανακύψει από την εφαρμογή του προγενέστερού κανονισμού 2201/2003, ιδίως σε ζητήματα διεθνούς δικαιοδοσίας αναγνώρισης και εκτέλεσης αποφάσεων, αλλά και στις υποθέσεις διεθνούς απαγωγής τέκνων[20].

[17] Βλ. Λήδα Πίψου, ο.π, σελ. 155.

[18] Βλ. Αικατερίνη Καραίνδρου, Πρωτοδίκης, ο.π., Lex & Forum 2022, σελ. 812.

[19] Αιτ. σκέψη 1 Καν. 1111/2019: *«Στις 15 Ιουλίου 2014 η Επιτροπή εξέδωσε έκθεση σχετικά με την εφαρμογή του κανονισμού (ΕΚ) 2201/2003 του Συμβουλίου. Η έκθεση κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο κανονισμός (ΕΚ) αριθμ. 2201/2003 αποτελεί μια εύρυθμη νομοθετική πράξη που έχει αποφέρει σημαντικά οφέλη στους πολίτες, αλλά ότι οι ισχύοντες κανόνες θα μπορούσαν να βελτιωθούν. Πρόκειται να επέλθει σειρά τροποποιήσεων στον εν λόγω κανονισμό. Για λόγους σαφήνειας, ο εν λόγω κανονισμός θα πρέπει να αναδιατυπωθεί.»*

[20] Σε «https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014DC0225&from=ET».

1.3. Ο Καν. 1111/20219: Δομή και Όρια Ισχύος Κανονισμού ως προς τα αντικείμενα που ρυθμίζει.

Έτσι εκδόθηκε ο Κανονισμός 2019/1111 (Βρυξέλλες ΙΙβ), ο οποίος τέθηκε σε ισχύ την 1η Αυγούστου 2022. Οι βασικότερες καινοτομίες του αφορούν: α) την κατάργηση της διαδικασίας exequatur, ώστε οι αλλοδαπές αποφάσεις να αναγνωρίζονται και να εκτελούνται απλούστερα, β) την ενίσχυση της προστασίας του παιδιού, με πιο αποτελεσματικούς μηχανισμούς επιστροφής σε περιπτώσεις διεθνούς απαγωγής, και γ) την αποσαφήνιση διαδικαστικών ζητημάτων, ώστε να αποφεύγονται αντιφατικές ερμηνείες. Ο Κανονισμός 2019/1111 επιβεβαίωσε τη σημασία της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών μελών, επιχειρώντας παράλληλα να βελτιώσει την αποδοτικότητα του συστήματος.

Ο Καν. 2019/1111 ισχύει άμεσα σε όλα τα κράτη μέλη της ευρωπαϊκής ένωσης με εξαίρεση την Δανία. Εφαρμόζεται σε υποθέσεις που παρουσιάζουν στοιχεία αλλοδαπότητας είτε αυτά συνδέονται με την προσωπική κατάσταση των μερών, όπως για παράδειγμα διαφορετική ιθαγένεια συζύγων ή τέκνων είτε με αντικειμενικούς παράγοντες, όπως η συνήθης διαμονή ενός από τα εμπλεκόμενα πρόσωπα στην αλλοδαπή[21]. Σημαντικό είναι ότι οι διατάξεις του κανονισμού αυτού για τη διεθνή δικαιοδοσία δεν περιορίζονται μόνο σε περιπτώσεις που αφορούν αποκλειστικά κράτη μέλη της ένωσης αντίθετα εφαρμόζονται και όταν εμπλέκονται υπήκοοι ή κάτοικοι τρίτης χώρας, ήτοι όποτε τίθεται ζήτημα σχέσεων ανάμεσα σε δικαστήρια κράτους μέλους και σε δικαστήριο εκτός ευρωπαϊκής ένωσης[22].

Ο Καν. 2019/1111 έχει άμεση ισχύ στα κράτη μέλη σύμφωνα με το άρθρο 288 ΣΛΕΕ, και υποκαθιστά το εθνικό δίκαιο στο μέτρο που μία υπόθεση εμπίπτει στο κανονιστικό του πεδίο. Παρά ταύτα παραπέμπει σε αρκετά σημεία στην νομοθεσία των κρατών μελών, ιδίως σε ό,τι αφορά την διαδικασία εκτέλεσης των αποφάσεων, τον τρόπο προβολής των λόγων άρνησης αναγνώρισης και το ποιος έχει νομιμοποίηση για την υποβολή σχετικών αιτήσεων. Συνεπώς παρά την άμεση και γενική εφαρμογή του, η αποτελεσματική λειτουργία του εξαρτάται και από την εθνική ρύθμιση και πρακτική, κάτι που άλλωστε επισημαίνεται στο προοίμιο του[23].

[21] Κατά άρθρο ερμηνεία σελ. 15, Σπ. Τσαντίνη, Διεθνής δικαιοδοσία και αναγνώριση αποφάσεων σε γαμικές διαφορές (Καν. 2201/2003), σε. 13 και 31., ΔΕΕ της 14ης.7.2022, υπόθεση C-572/21, σκ. 29, CURIA, και ΔΕΕ της 17ης.10.2018 υπόθεση C-393/18, σκ.41, CURIA.

[22] Βλ. Αικατερίνη Καραίνδρου, Πρωτοδίκης, ο.π., Lex & Forum 2022, σελ. 813.

[23] Βλ. Αικατερίνη Καραίνδρου, Πρωτοδίκης, ο.π., Lex & Forum 2022, σελ. 814.

Όπως, άλλωστε, αναφέρεται και στην αιτιολογική σκέψη 3 του κανονισμού αυτού *«Η Ένωση έχει θέσει ως στόχο της την δημιουργία, τη διατήρηση και την ανάπτυξη ενός χώρου ελευθερίας, ασφαλείας και δικαιοσύνης, μέσα στον οποίο εξασφαλίζεται η ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων και η πρόσβαση στη δικαιοσύνη. Για να επιτευχθεί ο εν λόγω στόχος, τα δικαιώματα των ατόμων, ιδίως των παιδιών στις νομικές διαδικασίες θα πρέπει να ενισχυθούν ώστε να διευκολυνθεί η συνεργασία των δικαστικών και των διοικητικών αρχών, καθώς και η εκτέλεση των αποφάσεων σε θέματα οικογενειακού δικαίου με διασυνοριακές συνέπειες. Η αμοιβαία αναγνώριση των αποφάσεων σε αστικές υποθέσεις θα πρέπει να καλλιεργηθεί περαιτέρω, η πρόσβαση στη δικαιοσύνη να απλοποιηθεί και οι ανταλλαγές πληροφοριών μεταξύ των αρχών των κρατών μελών να βελτιωθεί.».* Πρέπει να επισημανθεί ότι ο Καν. 1111/2019 δεν ρυθμίζει το ουσιαστικό οικογενειακό δίκαιο, ούτε αποσκοπεί στην ενοποίηση των διαφορετικών παραδόσεων των κρατών μελών.

Σύμφωνα με το άρθρο 1 παρ. 1 ο Καν. 2019/1111 εφαρμόζεται σε αστικές υποθέσεις[24]. Ειδικότερα αντικείμενο του Καν. 2019/111 είναι αποκλειστικά οι διαφορές αναφορικά με το διαζύγιο, το δικαστικό χωρισμό[25] και την ακύρωση για γάμο ακόμα κι αν η ακύρωση του γάμου ασκείται από τρίτο πρόσωπο μετά το θάνατο ενός ή και αμφοτέρων των συζύγων[26], ήτοι εφαρμόζεται μόνο στην λύση του

---

[24] Αιτ. σκ. 4 Καν. 1111/2019 «(…) Ο όρος ¨αστικές υποθέσεις¨ θα πρέπει να ερμηνεύεται αυτόνομα σύμφωνα με την πάγια νομολογία του δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Δικαστήριο). Θα πρέπει να θεωρηθεί ως ανεξάρτητη έννοια που πρέπει να ερμηνεύεται με την αναφορά, πρώτον, στους στόχους και το καθεστώς του παρόντος κανονισμού και, δεύτερον στις γενικές αρχές που απορρέουν από το σύνολο των εθνικών νομικών συστημάτων. Η έννοια των ¨αστικών υποθέσεων¨ θα πρέπει συνεπώς να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι μπορεί να περιλαμβάνει επίσης μέτρα τα οποία υπό το πρίσμα του νομικού συστήματος του κράτους μέλους μπορεί να διέπονται από το Δημόσιο δίκαιο (…).» Για την έννοια του όρου «αστικές υποθέσεις», βλέπε επίσης: ΔΕΚ C-523/07 και C-497/10.

[25] *«Ως δικαστικός χωρισμός νοείται η διαρκής ή επί ορισμένο χρόνο αναστολή της υποχρέωσης των συζύγων προς συνοίκηση και συμβίωση, η οποία αποφασίζεται κατά το δίκαιο των άλλων κρατών μελών με δικαστική απόφαση και αποτελεί προηγούμενο του διαζυγίου στάδιο, που είναι ενδεχομένως και απαραίτητο για τη μεταγενέστερη έκδοσή του.»* Βλ. Ευδοξίας Κιουπτσίδου, ο.π.,Αρμ. 2001, σελ. 1652.

[26] ΔΕΕ της 13ης.10.2016, υπόθεση C-294/15, σκ. 37, CURIA, Προδικαστικά ερωτήματα: *«Εμπίπτουν οι αγωγές ακυρώσεως γάμου που ασκήθηκαν μετά τον θάνατο ενός εκ των συζύγων στο πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 2201/2003;»* και *«Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο πρώτο ερώτημα, καλύπτει το πεδίο εφαρμογής του προπαρατεθέντος κανονισμού τις αγωγές ακυρώσεως γάμου που ασκήθηκαν όχι από κάποιον εκ των συζύγων, αλλά από τρίτο πρόσωπο;»* Σύμφωνα με την εν λόγω απόφαση του ΔΕΕ *«Η ακριβής έννοια και το περιεχόμενο του ενάγοντος στο άρθρο 3 παρ.1 του*

συζυγικού δεσμού, αφήνοντας εκτός της ύλης τους λόγους λύσης του γάμου, το εφαρμοστέο δίκαιο στο διαζύγιο, τις υποχρεώσεις διατροφής, τις περιουσιακές σχέσεις των συζύγων ή άλλα ζητήματα προσωπικής κατάστασης των συζύγων[27]. Ο κοινοτικός νομοθέτης ως ειδικότερο στόχο έχει να περιλάβει όλες τις περιπτώσεις κατά τις οποίες λύεται, υπό ευρεία έννοια, βάσει δικαστικής αποφάσεως ή άλλης ισοδύναμης απόφασης ο συζυγικός δεσμός. Βέβαια, η ισχύς του κανονισμού δεν περιλαμβάνει θέματα, όπως η υπαιτιότητα για τη λύση του γάμου, η υποχρέωση διατροφής κλπ. Επομένως, σε περίπτωση που λυθεί ο γάμος με απόφαση δικαστηρίου κράτους μέλους για λόγο που αναφέρεται σε υπαιτιότητα του ενός συζύγου και εγερθεί σε άλλο κράτος μέλος αγωγή παραδείγματος χάρη διατροφής προϋπόθεση για την οποία είναι κατά το εφαρμοστέο δίκαιο υπαιτιότητα του εναγομένου, η μεν απόφαση για την λύση του γάμου θα είναι δεσμευτική βάση του κανονισμού αυτού όχι όμως και η κρίση του πρώτου δικαστηρίου περί της υπαιτιότητας, η οποία θα καλύπτεται ενδεχομένως από το αλλοδαπό δεδικασμένο[28].

Ιδιαίτερη σημασία έχει η ρητή πρόβλεψη για την υπαγωγή στο πεδίο εφαρμογής του Καν. 2019 /1111 των εξωδικαστικών διαζυγίων (αρθ. 2 παρ. 3), τα οποία συνάπτονται είτε με τη συνδρομή δημόσιας αρχής είτε απλά καταχωρούνται από δημόσια αρχή, η οποία στην περίπτωση αυτή ελέγχει μόνο το υποστατό του γάμου και το κύρος των δηλώσεων σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο. Αντίθετα,

---

Κανονισμού γίνεται με τρόπο αυτοτελή και ενιαίο σε όλη την Ένωση, λαμβανομένου υπόψη αφενός του πλαισίου της διάταξης και αφετέρου του σκοπού της συγκεκριμένης ρύθμισης. Ειδικότερα, ως προς το πλαίσιο της διάταξης του άρθρου 3 του κανονισμού προβλέπονται περισσότερες, εναλλακτικές βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας οι οποίες συνυπάρχουν με αποτέλεσμα περισσότερα δικαστήρια να έχουν δικαιοδοσία, χωρίς ιεράρχηση μεταξύ τους (σκέψη 48 και 49, Hadadi). Διασφάλιση των συμφερόντων των συζύγων. Η ερμηνεία συμβαδίζει κατά το ΔΕΕ με τον σκοπό που επιδιώκει ο κανονισμός, καθώς καθιέρωσε ευέλικτους κανόνες συγκρούσεως δικαιοδοσίας, προκειμένου να λαμβάνεται υπόψη η κινητικότητα των ατόμων και να προστατεύονται τα δικαιώματα του συζύγου που έχει εγκαταλείψει τη χώρα της συνήθους διαμονής του. Παράλληλα, διασφαλίζεται ότι υπάρχει πραγματικός σύνδεσμος μεταξύ του ενδιαφερόμενου και του κράτους μέλους που ασκεί τη δικαιοδοσία (Sundelind Lopez, σκέψη 26). »

[27] Αιτ. σκέψη 9 Καν. 1111/2019 *«Όσον αφορά τις αποφάσεις του διαζυγίου δικαστικού χωρισμού η ακύρωσες γάμο ο παρών κανονισμός θα πρέπει να εφαρμόζεται μόνο στην λύση του σχετικού δεσμού. Δεν θα πρέπει να επηρεάζει θέματα που συλλογή του διαζυγίου υπηρεσιακές συνέπειες του γάμου ή άλλα συναφή ζητήματα οι αποφάσεις με τις οποίες απορρίπτω στείλει στους ειδικού δεσμού δεν θα πρέπει να καλύπτονται από τις διατάξεις σχετικά με την αναγνώριση.»*

[28] Βλ. Ευδοξίας Κιουπτσίδου, ο.π., Αρμ. 2001, σελ. 1652.

εξακολουθούν να μην εμπίπτουν στο κανονιστικό πλαίσιο τα ιδιωτικά θρησκευτικά διαζύγια χωρίς καμία παρέμβαση δημόσιας αρχής.

1.4. Κανονισμός 1259/2010 (Ρώμη ΙΙΙ): Γενικά Χαρακτηριστικά

Ενώ ο Κανονισμός «Βρυξέλλες ΙΙ» ρυθμίζει ζητήματα διεθνούς δικαιοδοσίας και αναγνώρισης αποφάσεων, ο Κανονισμός 1259/2010 (Ρώμη ΙΙΙ) αφορά το εφαρμοστέο δίκαιο στο διαζύγιο και τον δικαστικό χωρισμό. Πρόκειται για πράξη ενισχυμένης συνεργασίας, την οποία έχει υπογράψει η Ελλάδα, αλλά μέχρι σήμερα δεν εφαρμόζεται σε όλα τα κράτη μέλη.

Ο Ρώμη ΙΙΙ εισήγαγε μια καινοτόμο δυνατότητα, όπου οι σύζυγοι μπορεί με κοινή συμφωνία να επιλέξουν το δίκαιο που θα εφαρμοστεί στη λύση του γάμου τους, υπό την προϋπόθεση ότι το δίκαιο αυτό παρουσιάζει στενό σύνδεσμο με την υπόθεση, ενώ σε περίπτωση απουσίας επιλογής, προβλέπεται σύστημα αντικειμενικών συνδέσεων, με έμφαση στη συνήθη διαμονή.

Η αλληλεπίδραση μεταξύ του Κανονισμού Βρυξέλλες ΙΙβ και Κανονισμού Ρώμη ΙΙΙ είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς ο πρώτος καθορίζει το αρμόδιο δικαστήριο, ενώ ο δεύτερος το εφαρμοστέο δίκαιο. Έτσι, δημιουργείται ένα συνεκτικό δίπολο που παρέχει προβλεψιμότητα και ασφάλεια δικαίου στους ευρωπαίους πολίτες, χωρίς όμως να λείπουν τα ζητήματα σύγκρουσης με την εθνική δημόσια τάξη, ιδίως σε περιπτώσεις επιλογής δικαίου που δεν αναγνωρίζει την ισότητα των φύλων ή που προβλέπει θρησκευτικού χαρακτήρα λύσεις.

Ο Κανονισμός αυτός εφαρμόζεται μόνο στις αγωγές, που υποβάλλονται και στις συμφωνίες κατά την έννοια του άρθρου 5 αυτού, που συνάπτονται από τις 29.07.2015, δυνάμει της απόφασης της Επιτροπής της 27ης Ιανουαρίου 2014, που επιβεβαιώνει τη συμμετοχή της Ελλάδας σε ενισχυμένη συνεργασία στον τομέα του δικαίου που είναι εφαρμοστέο στο διαζύγιο και το δικαστικό χωρισμό (2014/39/ΕΕ)[29]. Εξάλλου, το άρθρο 1 παρ. 1 του εν λόγω Κανονισμού προσθέτει ότι αυτός εφαρμόζεται σε περιπτώσεις που εμπεριέχουν σύγκρουση δικαίων. Το νομοθέτημα αυτό αφορά αποκλειστικά σε καταστάσεις που χαρακτηρίζονται από κάποιο στοιχείο αλλοδαπότητας, αρκεί δε ο διεθνής χαρακτήρας του γάμου, η λύση του οποίου επιδιώκεται, με την έννοια ότι αρκεί οποιοδήποτε στοιχείο το οποίο είναι πιθανόν να δώσει στην κατάσταση διακρατικό χαρακτήρα, είτε λόγω των

[29] Βλ. ΜΠρΠατρ 296/2022 (ειδ), ΕλλΔνη 3/2024, σελ. 855.

προσωπικών συνθηκών των συζύγων είτε λόγω των αντικειμενικών χαρακτηριστικών της σχέσης τους, ώστε ένα διαζύγιο μεταξύ συζύγων με διαφορετική ιθαγένεια είναι εξίσου διακρατικό μεταξύ συζύγων με κοινή ιθαγένεια που ζουν σε ένα άλλο κράτος μέλος από αυτό της ιθαγένειας του, ουδώλως δε επηρεάζεται το πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού από το ενδεχομένως εσωτερικό χαρακτήρα λύσης του γάμου[30].

Επίσης, το καθοριζόμενο από τον Κανονισμό αυτό δίκαιο εφαρμόζεται σε όλες τις αγωγές διαζυγίου με στοιχείο αλλοδαπότητας, για τις οποίες είναι αρμόδιο δικαστήριο κράτους μέλους, που συμμετέχει στον εν λόγω Κανονισμό, ανεξάρτητα εάν οι σύζυγοι είναι αμφότεροι πολίτες μη συμμετέχοντος κράτους μέλους ή τρίτης χώρας.

Παρέπεται, δε, ότι ο Κανονισμός Ρώμη ΙΙΙ αντικαθιστά πλήρως τους εθνικούς κανόνες καθορισμού του εφαρμοστέου δικαίου στο διαζύγιο και το δικαστικό χωρισμό των συμμετεχόντων στον εν λόγω Κανονισμό κρατών μελών[31]. Ειδικότερα, όσον αφορά το Ελληνικό Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, αντικαθιστά τα άρθρα 16 και 14 ΑΚ, που περιλαμβάνουν τους κανόνες σύνδεσης για το διαζύγιο και το δικαστικό χωρισμό[32].

Με την παρουσίαση και του Κανονισμού Ρώμη ΙΙΙ ολοκληρώνεται η χαρτογράφηση του θεσμικού οπλοστασίου της Ένωσης. Έχοντας πλέον σκιαγραφήσει τη δομή και τη φιλοσοφία των βασικών νομοθετημάτων (Κανονισμοί 2019/1111 και 1259/2010), καθίσταται σαφές ότι η εφαρμογή τους στην πράξη ακολουθεί μια συγκεκριμένη λογική αλληλουχία. Το πρώτο και καθοριστικό στάδιο σε κάθε διασυνοριακή διαφορά δεν είναι άλλο από την εύρεση του κατάλληλου forum. Επομένως, το επόμενο κρίσιμο ερώτημα που καλείται να απαντήσει η παρούσα μελέτη είναι ποιο δικαστήριο νομιμοποιείται να επιληφθεί της υπόθεσης και ποιοι είναι οι συγκεκριμένοι σύνδεσμοι που ενεργοποιούν τη διεθνή δικαιοδοσία.

[30] Βλ. ΜΠρΑθ 2362/2017, Αρμ. 2017, σελ. 257.

[31] Βλ. ΜΠρΠατρ 296/2022 (ειδ), ΕλλΔνη 3/2024, σελ. 855.

[32] Βλ. ΜΠρΘες. 7158/2017 και ΜΠρΘες 17156/2017 ΤΝΠ – Νόμος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Διεθνής Δικαιοδοσία.

2.1. Οι Ισχύουσες βάσεις δικαιοδοσίας (Άρθρο 3 Καν. 2019/1111)

Στην ευρωπαϊκή έννομη τάξη προβλέπονται διαχρονικά επτά υπαλλακτικές[33], χωρίς ιεράρχηση μεταξύ τους[34], αποκλειστικές βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας για τα διαζύγια, τους δικαστικούς χωρισμούς και ακυρώσεις γάμων με διασυνοριακό χαρακτήρα[35]. Από τη νομολογία του ΔΕΕ προκύπτει ότι το άρθρο αυτό προβλέπει περισσότερες βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας, μεταξύ των οποίων δεν υφίσταται ιεράρχηση[36]. Επομένως, το σύστημα κατανομής της διεθνούς δικαιοδοσίας που θεσπίζεται από τον Κανονισμό αυτό σε θέματα λύσεως του συζυγικού δεσμού δεν αποσκοπεί στον αποκλεισμό των πολλαπλών δικαιοδοσιών. Αντιθέτως, η συνύπαρξη περισσοτέρων δικαστηρίων που έχουν δικαιοδοσία, χωρίς ιεράρχηση μεταξύ τους προβλέπεται ρητώς[37]. Η ερμηνεία αυτή ανταποκρίνεται στον επιδιωκόμενο από τον εν λόγω κανονισμό σκοπό, δεδομένου ότι ο κανονισμός αυτός καθιέρωσε ελαστικούς κανόνες συγκρούσεως δικαιοδοσίας προκειμένου να ληφθεί υπόψη η κινητικότητα των προσώπων και επίσης να προστατευτούν τα δικαιώματα του συζύγου που έφυγε από τη χώρα της κοινής συνήθους διαμονής, διασφαλίζοντας ωστόσο ότι υφίσταται πραγματικός σύνδεσμος μεταξύ του ενδιαφερομένου και κράτους μέλους που ασκεί τη δικαιοδοσία[38].

---

[34] ΔΕΕ, 16.07.2009, Laszlo Hadadi, C – 168/08, σκ. 48.

[35] Βλ. Ιωάννης Σπ. Δεληκωστόπουλος, Δικαιοδοσία σε γαμικές διαφορές και διαφορές γονικής μέριμνας κατά τον Κανονισμό 2019/1111, Lex & Forum, 2022, σελ. 781

[36] Βλ. Σπ. Τσαντίνης, Διεθνής δικαιοδοσία και αναγνώριση αποφάσεων σε γαμικές διαφορές (Καν. 2201/2003), 2008, σελ. 87 *«Η παράθεση των δικαιοδοτικών βάσεων στο άρθρο 3 Καν. 2201/2003 χαρακτηρίζεται ως υπαλλακτική και όχι ως εναλλακτική ή επικουρική, μιας και ο όρος εναλλακτική συμπαραδηλώνει, ενδεχομένως κάποια ιεράρχηση».* Υποστηρίζεται, ότι ο Καν. 2019/1111 θεσπίζει ένα πλέγμα επτά παραλλήλως και συντρέχοντως ισχυουσών κυρίων δικαιοδοτικών βάσεων, χωρίς σειρά προτεραιότητας ή ιεραρχήσεως μεταξύ τους, θεμελιωμένων άλλοτε στον τόπο συνήθους διαμονής και άλλοτε στην κοινή ιθαγένεια των συζύγων [Βλ. Παρατηρήσεις Ι, Ζητήματα από τη σχέση των δύο δικαιοδοτικών βάσεων του αρθ. 3 ΚανΒρ ΙΙα/ΙΙβ, της συνήθους διαμονής και της ιθαγένειας, Πάρις Αρβανιτάκης, Lex & Forum, 2022, σελ. 944-945]

[37] ΔΕΕ, 13.10.2016, C – 294/14 σκεψη 47, ΕλλΔνη 6/2016, σελ. 1766.

[38] ΔΕΕ, 13.10.2016, Edyta Mikolajczyk, C-294/14, σκέψη 50.

Ειδικότερα κατά το άρθρο 3 του Καν. 2019/1111 *«δικαιοδοσία για θέματα διαζυγίου δικαστικού χωρισμού και κυρώσεις γάμου έχουν τα δικαστήρια του κράτους μέλους:*

α) στο έδαφος του οποίου ευρίσκεται: ι) Η συνήθης διαμονή των συζύγων, ιι) η τελευταία συνήθης διαμονή των συζύγων εφόσον ένας εκ των συζύγων έχει ακόμα αυτή τη διαμονή, ιιι) η συνήθης διαμονή του εναγομένου, ιν) σε περίπτωση κοινής αιτήσεως η συνήθης διαμονή του ενός ή του άλλου των συζύγων, ν) Η συνήθης διαμονή του ενάγοντος εάν είχε αυτή τη διαμονή επί τουλάχιστον ένα χρόνο αμέσως πριν από την άσκηση της αγωγής, ή νi) Η συνήθης διαμονή του ενάγοντος εάν είχε αυτή τη διαμονή επί τουλάχιστον έξι μήνες αμέσως πριν από την άσκηση της αγωγής και αν είναι υπήκοος του εν λόγω κράτους μέλους

ή

β) της ιθαγένειας των δύο συζύγων.»

Υφίσταται προκειμένω πολλαπλότητα δικαιοδοτικών συνδέσμων, ήτοι έχει δημιουργηθεί ήδη από τον προηγούμενο Καν. 2201/2003 ένα ανάγλυφο κατανομής της διεθνούς δικαιοδοσίας εντός του οποίου δυνητικά πολλά δικαστήρια έχουν δικαιοδοσία διασφαλίζοντας τα συμφέροντα των συζύγων[39].

Η συνδρομή ενός των κριτηρίων σχετικά με την ύπαρξη διεθνούς δικαιοδοσίας ερευνάται αυτεπάγγελτα από το Δικαστήριο και δεν χωρεί, λόγω της ιδιομορφίας των γαμικών διαφορών ρητή ή σιωπηρή παρέκταση[40].

Οι ευρωπαϊκές συντρέχουσες μεταξύ τους κεντρικές βάσεις λειτουργούν κατά αποκλειστικό τρόπο σε σχέση με το εθνικό δικονομικό δίκαιο και για να μην εφαρμόζεται, όμως, το ευρωπαϊκό κανονιστικό πλαίσιο το ιδιωτικό διεθνές δίκαιο θα πρέπει σωρευτικά ο εναγόμενος να έχει συνήθη διαμονή σε κράτος εκτός Ε.Ε, να είναι υπήκοος κράτους εκτός Ε.Ε και να μην ενεργοποιείται οποιοσδήποτε ευρωπαϊκός δικαιοδοτικός σύνδεσμος. Στη νομολογία του ΔΕΕ (π.χ απόφαση ΔΕΕ, 29.11.2007 Sundelind Lopez, C-68/07[41]), ακόμα και σε εναγομένους υπηκόους τρίτου

[39] ΔΕΕ, 13.10.2016, Edyta Mikolajczyk, C-294/15, σκέψη 49.

[40] ΜΠρΘες 17156/2017, ΕλλΔνη 5/2018, σελ. 1505-1506 και Βλ. Έφη Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη, ο.π, σελ. 1650.

[41] *«Η ενάγουσα, Σουηδή υπήκοος και παντρεμένη με Κουβανό, άσκησε αγωγή διαζυγίου ενώπιον του Πρωτοδικείου της Στοκχόλμης στηριζόμενη σε ρύθμιση του σουηδικού δικαίου, παρά το γεγονός ότι το ζευγάρι διέμενε στην Γαλλία κι η ίδια εξακολουθούσε να διαμένει στην Γαλλία. Όπως έκρινε το Δικαστήριο, αφ' ης στιγμής τα γαλλικά δικαστήρια είχαν δικαιοδοσία να κρίνουν επί της αγωγής δυνάμει*

κράτους που διαμένουν σε τρίτο κράτος εκτός Ε.Ε συνεχίζουν να εφαρμόζονται οι ευρωπαϊκές δικαιοδοτικές βάσεις έναντι των εθνικών κανόνων που προβλέπουν υπέρμετρες βάσεις διεθνούς δικαιοδοσίας, εφόσον τα δικαστήρια κάποιου κράτους μέλους έχουν δικαιοδοσία δυνάμει των συντρεχουσών δωσιδικιών του άρθρου 3 του Κανονισμού[42].

Οι δικαιοδοτικές, δε, αυτές βάσεις που θεσπίζονται κατ' αποκλειστικό τρόπο με την έννοια της περιοριστικής απαρίθμησης τους και της αδυναμίας επέκτασής τους βάσεις ρυθμίσεων των κατ' ιδία εθνικών δικαίων ή δυνάμει της ιδιωτικής βούλησης, θέτουν εκποδών, κάθε αντίθετη εθνική διάταξη, επίκληση της οποίας μόνο υπό προϋποθέσεις του άρθρου 6 είναι δυνατή, όταν, δηλαδή, δεν συντρέχει κάποια από τις προβλεπόμενες από τον Κανονισμό βάσεις σε κανένα δικαστήριο κράτους μέλους[43].

2.2. Η «συνήθης διαμονή» ως σύνδεσμος.

ι) *Η συνήθης διαμονή των συζύγων:*

Ο πιο σημαντικός δικαιοδοτικός σύνδεσμος για την εύρεση της διεθνούς δικαιοδοσίας στα διαζύγια είναι βεβαίως αυτός της συνήθους διαμονής. Η συνήθης

των βάσεων του άρθρου 3 του Κανονισμού 2201/2003, τα σουηδικά δικαστήρια δεν μπορούσαν να θεμελιώσουν την δικαιοδοσία τους στο εθνικό τους δίκαιο για να κρίνουν την διαφορά.» Βλ. Ιωάννης Σπ. Δεληκωστόπουλος, ο.π., σελ. 786.

[42] Βλ. Έφη Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη, ο.π, σελ. 1650.

[43] Βλ. ΜΠρΠατρ 296/2022 (ειδ), ΕλλΔνη 3/2024, σελ. 853 επ., ΜΠρΘεσς 17156/2017, ο.π., σελ. 1506 και Βλ. Αρμεν. 2005, σελ. 1787 απόφαση ΕφΘεσ 1689/2005 «οι διατάξεις του Κανονισμού 1347/2000 δεν έχουν μεταβληθεί με τον Κανονισμό (ΕΚ) αριθ. 2201/2003. Εισάγεται παρέκκλιση από τη διάταξη του άρθρου 612 παρ. 1 ΚΠολΔ, η οποία υποχωρεί έναντι του κοινοτικού δικαίου. Η ελληνική ιθαγένεια του ενός από τους συζύγους δεν είναι πλέον επαρκές κριτήριο για τη θεμελίωση της διεθνούς δικαιοδοσίας των ημεδαπών δικαστηρίων ως προς τον άλλο σύζυγο, που συμβαίνει να είναι αλλοδαπός και να έχει τη συνήθη διαμονή του σε ένα άλλο κράτος μέλος. Προκειμένου να εναχθεί ο άλλος σύζυγος ενώπιον των ελληνικών δικαστηρίων, εφόσον δεν συντρέχει κάποια από τις δικαιοδοτικές βάσεις που αναφέρονται παραπάνω με αριθμό Ι) έως IV), θα πρέπει ο ενάγων σύζυγος να επικαλεσθεί και να αποδείξει είτε ότι είχε τη συνήθη διαμονή του στην Ελλάδα κατά το χρονικό διάστημα τουλάχιστον ενός έτους αμέσως πριν από την κατάθεση της αγωγής, είτε ότι είναι Έλληνας υπήκοος και είχε τη συνήθη διαμονή του στην Ελλάδα κατά το χρονικό διάστημα τουλάχιστον έξι μηνών αμέσως πριν από την κατάθεση της αγωγής. Σε αντίθεση προς το γενικό κριτήριο καθορισμού της δικαιοδοσίας με βάση τη συνήθη διαμονή του εναγομένου. ο κανονισμός εισάγει εύνοια ως προς τον ενάγοντα. Η εύνοια δικαιολογείται από το γεγονός που εμφανίζεται συχνά σε γάμους μεταξύ προσώπων διαφορετικής υπηκοότητας όπου, μετά τη διακοπή της έγγαμης συμβίωσης και την κατάργηση της κοινής διαμονής, ο ένας από τους συζύγους μεταβαίνει σε κάποια άλλη χώρα, ή επιστρέφει στα όρια της χώρας από την οποία κατάγεται».

διαμονής ως δικαιοδοτικός σύνδεσμος αντικατέστησε στον Καν. 2201/2003 για τις οικογενειακές διαφορές τον αντίστοιχο σύνδεσμο της κατοικίας, που ακολουθούσε παραδοσιακά η Σύμβαση των Βρυξελλών και μεταγενέστερα ο Κανονισμός 44/2001 για τη διεθνή δικαιοδοσία στις αστικές και εμπορικές διαφορές και εξακολουθεί να υιοθετεί και σήμερα ο διάδοχος του Κανονισμός 1215/2012. Ο λόγος επιλογής ενός χαλαρότερου της κατοικίας συνδέσμου στις διασυνοριακές οικογενειακές διαφορές, όπως αυτού της συνήθης διαμονής, εντοπίζεται κυρίως στη συχνή λόγω της λύσεως του γάμου μετακίνηση κάποιου από τους πρώην συζύγους σ' άλλον τόπο, και στις επακόλουθες τότε δυσχέρειες επακριβούς καθορισμού των ειδικότερων στοιχείων της κατοικίας, δηλαδή της προθέσεως ενός προσώπου να μείνει μόνιμα σε έναν τόπο[44].

Ως συνήθης διαμονή νοείται ο τόπος, όπου ορισμένο πρόσωπο έχει ορίσει, με σταθερό τρόπο, το μόνιμο ή σύνηθες κέντρο των ενδιαφερόντων του[45], όπως αυτό προσδιορίζεται με βάση υποκειμενικά, αλλά και αντικειμενικά στοιχεία[46]. Έτσι βέβαια δεν είναι ότι δεν αρκούν οι ευκαιριακές επισκέψεις, λόγου χάρη κατά τις διακοπές και σε συγγενείς, στον τόπο καταγωγής του ενάγοντος για να δημιουργηθεί νέα συνήθης διαμονή[47]. «*Η δε έννοια της συνήθους διαμονής χαρακτηρίζεται καταρχήν από δύο στοιχεία, ήτοι αφενός από την βούληση του ενδιαφερόμενου να εγκαταστήσει το σύνηθες κέντρο των συμφερόντων του σε συγκεκριμένο τόπο και αφετέρου από μία αρκούντως σταθερή παρουσία στο έδαφος του οικείου κράτους μέλους*[48]». Για την θεμελίωση της νέας συνήθους διαμονής απαιτείται κατά αποτέλεσμα μεταφορά της συνήθους διαμονής στο έδαφος κράτους μέλους διαφορετικού από εκείνο της πρώην κοινής συνήθους διαμονής και παρουσία με επαρκή βαθμό σταθερότητας[49]. Εύστοχα

[44] Παρατηρήσεις Ι, Πάρις Αρβανιτάκης, ο.π, σελ. 945-946.

[45] Βλ. ΕφΑθ 2712/2011, ΕλλΔνη 2012, σελ. 796 επ., παρατηρήσεις Δεληκωστόπουλου, 799 επ.

[46] Έκθεση Borras, αριθ. 32.

[47] ΠΠρΑθ. 1630/2013, ΕΠολΔ. 2013 (Τεύχος 3), 394 επ., Παρατηρήσεις Π. Γιαννόπουλου, σελ. 397-399.

[48] ΔΕΕ, 25.11.2021, ΙΒ κατά FA, C-289/20 σκεψ. 57.

[49] ΔΕΕ, 25.11.2021, ΙΒ κατά FA, C-289/20: Εν προκειμένω ο Γάλλος σύζυγος είχε συνάψει γάμο στην Ιρλανδία με γυναίκα ιρλανδικής ιθαγένειας. Απέκτησαν τρία τέκνα μαζί. Εν συνεχεία ο σύζυγος άσκησε αγωγή διαζυγίου ενώπιον των δικαστηρίων των Παρισιών. Πριν την άσκηση της αγωγής ο σύζυγος είχε προ πολλού εγκαταστήσει το κέντρο των επαγγελματικών του συμφερόντων στην Γαλλία, όπου και διέμενε μόνο κατά τη διάρκεια της εβδομάδας. Η Ιρλανδέζα σύζυγος είχε αντιτείνει ότι η συνήθης διαμονή της οικογένειας βρισκόταν στην Ιρλανδία, ενώ ο ενάγων ουδέποτέ είχε μεταβάλει τον τόπο διαμονής του, αλλά μόνο τη διεύθυνση του τόπου εργασίας του. Κοινή πρόθεση των συζύγων να

επισημαίνεται από τον καθηγητή Τσαντίνη[50] ότι *«η βασική διαφορά της συνήθους διαμονής από την κατοικία εντοπίζεται στο βουλητικό στοιχείο. Η «συνήθης διαμονή» βασίζεται περισσότερο στη φυσική παρουσία ενός προσώπου σε έναν τόπο, στο corpus. Η κατοικία, αντιθέτως, βασίζεται εξίσου και στο βουλητικό στοιχείο, στο animus manendi.»*. Αμέσως παρατηρείται, λοιπόν, ότι οι έννοες της «κατοικίας» και της «συνήθους διαμονής», δηλαδή η βούληση του ενδιαφερόμενου, αρκούντως σταθερής παρουσίας, σε έναν κάποιο βαθμό συγκλίνουν, ιδίως εξαιτίας του γεγονότος ότι η νομολογία του ΔΕΕ ΙΒ κατά FA εντάσσει πλέον ευθέως το βουλητικό στοιχείο στην έννοια της «συνήθους διαμονής»[51].

Επίσης κατά μια άποψη αν και η κρίση του Δικαστηρίου (ΔΕΕ) σύμφωνα με την οποία ένας σύζυγος μπορεί να έχει μόνο μία συνήθη διαμονή σε δεδομένη χρονική στιγμή[52], χωρίς να είναι αναντίρρητη, μάλλον μειώνει εννοιολογικά και άλλο την απόσταση ανάμεσα στις δύο έννοιες της συνήθους διαμονής και της κατοικίας και δεν αποτελεί θέσφατο ότι ένα πρόσωπο έχει υποχρεωτικά μία συνήθη διαμονή[53].

μεταφέρουν την συζυγική στέγη στη Γαλλία ομολογουμένως δεν είχε υπάρξει και ο σύζυγός μετέβαινε κάθε Σαββατοκύριακο στην Ιρλανδία για να βρεθεί εκ νέου με την σύζυγο και τα παιδιά του. Το προδικαστικό ερώτημα στην ανωτέρω υπόθεση ήταν να διευκρινιστεί αν το άρθρο 3 παρ. 1 στοιχ. Α', του Καν. 2201/2003 έχει την έννοια ότι σύζυγος που διαβιοί σε δύο κράτη μέλη μπορεί να έχει τη συνήθη διαμονή του σε αμφότερα τα κράτη μέλη, με αποτέλεσμα να είναι δυνατόν τα δικαστήρια αυτών των κρατών μελών να έχουν διεθνή δικαιοδοσία να αποφανθούν επί της αιτήσεως για τη λύση του συζυγικού δεσμού. Σύμφωνα την απόφαση αυτή του ΔΕΕ μπορεί να θεμελιωθεί νέα συνήθης διαμονή, μόνο σε ένα από αυτά τα κράτη μέλη, στην οποία, μάλιστα, ο σύζυγος ασκεί πλέον σταθερή καινούργια επαγγελματική δραστηριότητα στο έδαφος κράτους μέλους διαφορετικό από εκείνο της πρώην κοινή συνήθους διαμονής και διατηρεί στο έδαφος του διαμέρισμα. [Βλ. Lex & Forum 4/2022, σελ. 930-937.]

[50] Βλ. Σπ. Τσιαντίνης, Διεθνής δικαιοδοσία και αναγνώριση αποφάσεων σε γαμικές διαφορές (Καν. 2201/2003), 2008, σελ. 91.

[51] Βλ. Ιωάννης Σπ. Δεληκωστόπουλος, ο.π., σελ. 784.

[52] ΔΕΕ, 25.11.2021, ΙΒ κατά FA, C-289/20.

[53] *Π.χ ένας πατέρας που μοιράζεται το χρόνο του ανάμεσα στο κράτος μέλος όπου φοιτά σε σχολείο το ανήλικο τέκνο του και σε πόλη άλλου κράτους όπου εργάζεται, έχει πολλαπλή συνήθη διαμονή (Δεληκωστόπουλος, ΕΠολΔ, 2015. 439). Έχει τη βούληση να είναι και στα δύο μέρη και έχει αρκούντως σταθερή παρουσία και στα δύο μέρη. Ο κανόνας είναι βέβαια η μία συνήθης διαμονή σε δεδομένη χρονική στιγμή. Υπάρχουν, όμως, εξαιρέσεις. Το ΔΕΕ είναι ίσως υποχρεωμένο να κρίνει, ότι υπάρχει μία συνήθης διαμονή, έτσι ώστε να μην υπάρξει υπερβολική χαλάρωση των ευρωπαϊκών δικαιοδοτικών συνδέσμων. Με δεδομένη, πάντως, ότι γίνεται δεκτό ότι υπάρχει «μία» συνήθης διαμονή, το κέντρο*

Από την άλλη πλευρά, αν η διαμονή ενός προσώπου διαμοιρασθεί μεταξύ ή περισσότερων τόπων, τότε δεν είναι δυνατόν να συντρέχουν συγχρόνως και τα δύο ως άνω στοιχεία σε αμφότερους τους τόπους αυτούς, γιατί ή θα πρόκειται για τόπο όπου το πρόσωπο έχει εγκαταστήσει παροδικά το κέντρο των κύριων συμφερόντων του ή ζει παροδικά εκεί που έχει το κέντρο των συμφερόντων του ή αντίθετα θα πρόκειται για τόπο όπου ζει μακροχρόνια, χωρίς όμως να είναι εκεί το κέντρο των συμφερόντων του. Να συντρέχουν και τα δύο αυτά στοιχεία συγχρόνως σε δύο τόπους αποκλείεται[54]. Δεδομένου πάντως ότι η συνήθης διαμονή αποβλέπει στη φυσική παρουσία του προσώπου σε έναν τόπο και λιγότερο στο animus manendi φαίνεται ότι *«η αποδοχή πολλαπλής και ταυτόχρονα συνήθους διαμονής θα αποτελούσε contradiction in adiecto.»*[55].

Τέλος, η συνδρομή του ανωτέρω κριτηρίου σχετικά με την ύπαρξη διεθνούς δικαιοδοσίας ερευνάται αυτεπάγγελτα από το δικαστήριο και δε χωρεί, λόγω της ιδιομορφίας των γαμικών διαφορώνν ρητή ή σιωπηρή παρέκταση[56].

ii) *τελευταία συνήθη διαμονή των συζύγων εφόσον ένας εκ των συζύγων έχει ακόμα αυτή την διαμονή:*

iii) *η συνήθης διαμονή του εναγόμενού:*

iv) *σε περίπτωση κοινής αιτήσεως η συνήθης διαμονή του ενός ή του άλλου των συζύγων:*

v) *Η συνήθης διαμονή του ενάγοντος εάν είχε αυτή την διαμονή επί τουλάχιστον ένα χρόνο αμέσως πριν από την άσκηση της αγωγής, και* ***vi)*** *Η συνήθης διαμονή του ενάγοντος εάν είχε αυτή την διαμονή επί τουλάχιστον έξι μήνες αμέσως από την άσκηση της αγωγής και αν είναι υπήκοος του εν λόγω κράτους μέλους :*

Από τις περισσότερες, θεμελιωμένες στον σύνδεσμο της συνήθους διαμονής εναγόμενου είτε στην κοινή διαμονή των συζύγων, δύο συνδέονται κατ' εξαίρεση με τον τόπο διαμονής αποκλειστικά του ίδιου του ενάγοντος. Ο πέμπτος, λοιπόν, και ο

βάρους της έρευνας μετατοπίζεται εκ των πραγμάτων στις προϋποθέσεις δημιουργίας νέας συνήθους διαμονής.» Βλ. Ιωάννης Σπ. Δεληκωστόπουλος, ο.π., σελ. 785.

[54] Παρατηρήσεις Ι, Πάρις Αρβανιτάκης, ο.π, σελ. 946-947.

[55] Βλ. Σπ. Τσιαντίνης, ο.π., σελ. 96.

[56] Βλ. σχ. Ευδ. Κιουπτσίδου, Ζητήματα των Κανονισμών 2201/2003 και 1347/2000 του Συμβουλίου της ΕΚ σχετικά με τη διεθνή δικαιοδοσία και αναγνώριση των αποφάσεων στις γαμικές διαφορές, ΕλλΔνη 2005, σελ. 661-662.

έκτος σύνδεσμος του άρθρου 3 περ. α' επιτρέπουν την εφαρμογή του κανόνα διεθνούς δικαιοδοσίας του forum actoris (τόπου διαμονής του ενάγοντος), εφόσον έχει διατηρηθεί για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα πριν την άσκηση της αγωγής.

Πιο συγκεκριμένα, στις δύο αυτές δικαιοδοτικές βάσεις συνδέεται η συνήθη διαμονή και η ιθαγένεια. Ειδικά όμως επί αγωγής ακύρωσης γάμου, όταν ο ενάγων επικαλείται τον πέμπτο και έκτο αυτό σύνδεσμο δικαιοδοσίας δεν μπορεί να είναι, αν και μπορεί να έχει καταρχήν, έννομο συμφέρον για την ακύρωση γάμου έλλειψη πραγματικού συνδέσμου, τρίτο πρόσωπο μη σύζυγος. Το forum actoris υπέρ των συζύγων δεν περιλαμβάνει άλλα πρόσωπα εκτός από τους συζύγους[57].

Εδώ, προβλέπεται, όμως, διαφοροποίηση ως προς την ελάχιστη περίοδο πραγματικής διαμονής του ενάγοντος στο έδαφος του εν λόγω κράτους μέλους πριν από την άσκηση της αγωγής του, ανάλογα με το αντικειμενικό στοιχείο της ιθαγένειας (έξι μήνες δηλαδή, αντί του ενός έτους).[58] Συγκεκριμένα, το απαιτούμενο χρονικό διάστημα που πρέπει να έχει συμπληρωθεί διαφοροποιείται στην περίπτωση που ο τόπος της συνήθους διαμονής βρίσκεται στο κράτος μέλος εκείνο, του οποίου ο ενάγων έχει ιθαγένεια, οπότε αντί για δώδεκα (12) μήνες (περ. πέμπτη) είναι αρκετή η πάροδος μόνο έξι (6) μηνών (περ. έκτη). Η χρονική απόκλιση της απαραίτητης διαμονής πριν από την άσκηση της αγωγής, που παρατηρείται στις δύο αυτές δικαιοδοτικές βάσεις, εισάγει μια διαφοροποιημένη εκ πρώτης όψεως δυσμενή μεταχείριση για τον σύζυγο που εγκαταλείπει τη συζυγική εστία και μετακομίζει μετά τη λύση του γάμου σε άλλη χώρα από αυτή της οποίας την ιθαγένεια διατηρεί. Η διαφοροποίηση αυτή ήγειρε εξ αρχής αμφιβολίες στη Θεωρία για το κατά πόσο εναρμονίζεται με την απαγόρευση διακρίσεων με βάση την ιθαγένεια, όπως αυτή προβλέπεται στο αρθ. 18 ΣΛΕΕ[59].

Η θέση του ΔΕΕ είναι ότι η διάκριση στην οποία προέβη ο ευρωπαίος νομοθέτης βάσει του κριτηρίου της ιθαγένειας του ενάγοντος στο άρθρο 3^{A} πέμπτη και έκτη περίπτωση δε συνιστά διαφορετική μεταχείριση λόγω ιθαγένειας. Σε ό,τι αφορά δε την ασφάλεια δικαίου και στην ανάγκη για προβλεψιμότητας

[57] Βλ. Ιωάννης Σπ. Δεληκωστόπουλος, ο.π., σελ. 782.

[58] Βλ. Ιωάννης Σπ. Δεληκωστόπουλος, ο.π., σελ. 782.

[59] Παρατηρήσεις Ι, Πάρις Αρβανιτάκης, ο.π, σελ. 948.

χαρακτηριστικά αναφέρει στην ΔΕΕ, 10.2.2022, ΟΕ κατά VY, C-522/20[60] ότι *«από τη στιγμή που ένας σύζυγος, λόγω συζυγικής κρίσης, εγκαταλείπει τον τόπο της συνήθους διαμονής του ζεύγους και επιστρέφει στο έδαφος του κράτους μέλους του οποίου είναι υπήκοος προκειμένου να μεταφέρει εκεί τη συνήθη διαμονή του, ο έτερος σύζυγος δύναται να αναμένει ότι τυχόν αγωγή για την λύση του συζυγικού δεσμού θα ασκηθεί ενώπιον των δικαστηρίων του εν λόγω κράτους μέλους»*[61] και ότι «*Υπό το πρίσμα, όμως, του σκοπού που συνίσταται στο να διασφαλιστεί η ύπαρξη πραγματικού συνδέσμου με το κράτος μέλος, του οποίου τα δικαστήρια ασκούν την ως άνω δικαιοδοσία, ο ενάγων, υπήκοος του κράτους μέλους αυτού, ο οποίος λόγω συζυγικής κρίσης εγκαταλείπει τον τόπο της κοινής συνήθους διαμονής του ζεύγους και αποφασίζει να επιστρέψει στη χώρα καταγωγής του, δεν βρίσκεται κατ' αρχήν σε κατάσταση παρόμοια με εκείνη του ενάγοντος, ο οποίος δεν έχει την ιθαγένεια του εν λόγω κράτους μέλος και ο οποίος μετοικεί σε αυτόν κατόπιν μιας τέτοιας κρίσης.*[62]»

Υπό το πρίσμα, μάλιστα, των αρχών της αρχής της απαγόρευσης των διακρίσεων και της ίσης μεταχείρισης επιτάσσεται να μην αντιμετωπίζονται κατά τρόπο διαφορετικό παρόμοιες καταστάσεις, ούτε κατά τον ίδιο τρόπο διαφορετικές καταστάσεις, εκτός αν αυτή δικαιολογείται αντικειμενικώς. Εν προκειμένω, λοιπόν, ένας ενάγων, ο οποίος έχει τη συνήθη διαμονή του στο έδαφος κράτους μέλους διαφορετικού από εκείνο της ιθαγένειάς του και ο οποίος κινεί τη διαδικασία λύσης του συζυγικού δεσμού ενώπιον των δικαστηρίων κράτους μέλους αυτού, βρίσκεται σε κατάσταση που δεν είναι παρόμοια με εκείνη ενός ενάγοντος ο οποίος είναι υπήκοος του εν λόγω κράτους μέλους, με αποτέλεσμα να μην αντιβαίνει στην αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων το γεγονός ότι απαιτείται από τον πρώτο να έχει διαμείνει για μεγαλύτερο χρονικό διάστημα στο έδαφος του ίδιου κράτους μέλους

[60] ΔΕΕ, 10.2.2022, ΟΕ κατά VY, C-522/20 Προδικαστικό ερώτημα: *«Αντιβαίνει το άρθρο 3 παρ.1, στοιχείο α΄, έκτη περίπτωση, του κανονισμού 2201/2003 στην αρχή της απαγορεύσεως των διακρίσεων που καθιερώνεται στο άρθρο 18 ΣΛΕΕ, διότι προβλέπει, ανάλογα με την ιθαγένεια του ενάγοντος, βραχύτερη διάρκεια διαμονής του τελευταίου σε σχέση με εκείνη που προβλέπεται στο άρθρο 3, παρ.1, στοιχείο α΄, πέμπτη περίπτωση του κανονισμού, ως προϋπόθεση για τη διεθνή δικαιοδοσία των δικαστηρίων του κράτους διαμονής;»*

[61] ΔΕΕ, 10.2.2022, ΟΕ κατά VY, C-522/20, σκ. 35.

[62] ΔΕΕ, 10.2.2022, ΟΕ κατά VY, C-522/20, σκ. 30.

πριν να ασκήσει την αγωγή του[63]. Επιπλέον, το κεντρικό επιχείρημα της θέσης αυτής συνίστατο στο ότι η δικαιολογητική βάση περί του ότι μετά τον κλονισμό του γάμου ο/η σύζυγος επιστρέφει συχνά στην προ γάμου πατρίδα του αποτελεί επαρκή αιτιολόγηση της κατά τα ανωτέρω διαφορετικής μεταχείρισης με βάση την ιθαγένεια του ενάγοντος[64]. Θερμότεροι υποδοχείς της ανωτέρω σχολιαζόμενης απόφασης σημειώνουν ότι και σε άλλες ρυθμίσεις οικογενειακού και κληρονομικού δικαίου ο ενωσιακός νομοθέτης έχει αξιοποιήσει την ιθαγένεια, είτε ως άμεσο, είτε ως έμμεσο προσδιοριστικό στοιχείο μιας δικαιοδοτικής βάσης. Βέβαια, ακόμη υπάρχουν οι υποστηρικτές της αντίθετης άποψης, ήτοι της άποψης ότι η εν λόγω διαφοροποίηση ανοίγει το δρόμο για forum shopping, καθιστώντας ουσιαστικά την επιλογή του τόπου της διαμονής του ενάγοντος ως ενδεχόμενο αποτέλεσμα της προγενέστερης επιλογής δικαιοδοσίας για αξιοποίηση του χρονικού πλεονεκτήματος και, αφετέρου, αποθαρρύνει την ελεύθερη κυκλοφορία προσώπων εντός της ενωσιακής επικράτειας[65].

Ο πραγματικός σύνδεσμος μεταξύ του ενάγοντος και του κράτους μέλους του οποίου τα δικαστήρια έχουν διεθνή δικαιοδοσία για να αποφανθούν για την λύση του γάμου στηρίζεται τόσο στο κριτήριο της ιθαγένειας του ενάγοντος, όσο και σε αυτό της ελάχιστης εξάμηνης διαμονής του εν λόγω προσώπου αμέσως πριν από την άσκηση της αγωγής στο κράτος μέλος. Τα χρονικά αυτά διαστήματα έχουν τεθεί ως δικλείδες ασφαλείας υπερ του παραμένοντος στον προηγούμενο τόπο της κοινής

[63] Βλ. Πάγια νομολογία ΔΕΕ, μεταξύ άλλων υπόθεση P. M. κ.λπ., C-264/18 (σκέψεις 26-29) *«η αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων ή της ίσης μεταχείρισης επιτάσσει να μην αντιμετωπίζονται κατά διαφορετικό τρόπο παρόμοιες καταστάσεις, ούτε κατά τον ίδιο τρόπο διαφορετικές καταστάσεις, εκτός αν η αντιμετώπιση αυτή δικαιολογείται αντικειμενικώς.»*, «*Ο παρεμφερής χαρακτήρας διαφορετικών καταστάσεων εκτιμάται λαμβανομένου υπόψη του συνόλου των στοιχείων που τις χαρακτηρίζουν. Τα στοιχεία αυτά πρέπει, ειδικότερα, να προσδιορίζονται και να εκτιμώνται υπό το πρίσμα του αντικειμένου και του σκοπού της πράξης της Ένωσης που εισάγει την επίμαχη διάκριση. Πρέπει επίσης να λαμβάνονται υπόψη οι αρχές και οι σκοποί του τομέα στον οποίο εμπίπτει η επίμαχη πράξη.»* και *«..η νομιμότητα μέτρου που λαμβάνεται στον τομέα αυτόν μπορεί να επηρεαστεί μόνον όταν το μέτρο είναι προδήλως απρόσφορο σε σχέση με τον επιδιωκόμενο από τα αρμόδια θεσμικά όργανα σκοπό. »*

[64] Βλ. Σπ. Τσαντίνης, ο.π., σελ. 106, *«Η ρύθμιση της έκτης περίπτωσης θεωρήθηκε ιδιαίτερα προστατευτική για τις γυναίκες, οι οποίες συνηθέστερα φαίνεται να ακολουθούν τον σύζυγο στη δική του χώρα, χωρίς μάλιστα να έχουν εισόδημα στη χώρα αυτή.»*

[65] Βλ. Παρατηρήσεις ΙΙ, Σκέψεις επί της αποφάσεως ΔΕΕ της 10.02.2022, C-522/20 (ΟΕ κατά VY), Στεφανία – Αγγελική Καπακτσή, Lex & Forum 2022, σελ. 953 και Χ. Τσούκα (-Σοφού), Οικογενειακό Δίκαιο, εκδ. 2016, σελ. 387-388.

συνήθους διαμονής συζύγου[66]. Όμως, για την ύπαρξη της συνήθους διαμονής δεν αρκεί να έχουν παρέλθει έξι μήνες ή αντίστοιχα ένα έτος, διότι η πάροδος του ως άνω χρονικού διαστήματος είναι αναγκαίο, άλλα όχι επαρκές στοιχείο. Πράγματι, η δυνατότητα αξιοποίησης της ευνοϊκής δικαιοδοτικής βάσης του τόπου διαμονής του ενάγοντος εξισορροπείται από την υποχρέωση απόδειξης της συνήθους διαμονής και της διατήρησης ενός πραγματικού συνδέσμου με το κράτος μέλος. Η απόφαση ΔΕΕ της 06.07.2023, ΒΜ κατά LO, C-462/22[67], έχει αντίκτυπο στον Κανονισμό, διότι ο ενάγων πρέπει να αποδείξει πραγματικό σύνδεσμο με το εν λόγω κράτος μέλος, καθώς μόνον με αυτό τον τρόπο επιτυγχάνονται οι σκοποί της προβλεψιμότητας και της ομοιόμορφης ερμηνείας και εφαρμογής που θέλει να διασφαλίσει η Ένωση[68].

Η διάκριση μεταξύ ενάγοντος που είναι και υπήκοος κράτους μέλους είναι σύμφωνη με τον σκοπό της διασφάλισης πραγματικού συνδέσμου. Άλλωστε έχει με αυτό θεσμικούς και νομικούς δεσμούς, καθώς και δεσμούς πολιτιστικούς, γλωσσικούς, κοινωνικούς, οικογενειακούς ή περιουσιακούς. Έλλειψη ύπαρξης συνδέσμου με την ίδια ένταση στην περίπτωση ενάγοντος ο οποίος μεταβάλει την διαμονή του και μετοικεί σε τρίτο κράτος μέλος με το οποίο δεν συνδέεται με δεσμούς ανάλογους, υφίσταται η πρόβλεψη διαμονής ενός τουλάχιστον έτους. Κατά

---

[66] Βλ. Σπ. Τσιαντίνης, ο.π., σελ. 90.

[67] Η υπόθεση αφορούσε δύο συζύγους – ένα Γερμανό πολίτη και μια Πολωνή υπήκοο – που παντρεύτηκαν στην Πολωνία, όπου διέμεναν με τα τέκνα τους μέχρι το έτος 2012. Το 2013 ο σύζυγος άσκησε αγωγή διαζυγίου στη Γερμανία, επικαλούμενος ότι αποχώρησε από τη συζυγική οικία τον Ιούνιο του 2012 και μετοίκησε στην ως άνω χώρα καταγωγής του. Το πρωτοβάθμιο και δευτεροβάθμιο δικαστήριο της Γερμανίας έκαναν δεκτή την ένσταση έλλειψης διεθνούς δικαιοδοσίας που υπέβαλε η σύζυγος, η οποία ισχυρίστηκε ότι ο αντίδικος σύζυγός της είχε διατηρήσει τη συνήθη διαμονή του στην Πολωνία μέχρι το έτος 2013 και κήρυξαν τη διασυνοριακή αγωγή διαζυγίου ως απαράδεκτη. Το Ανώτατο Ομοσπονδιακό Δικαστήριο της Γερμανίας (Bundesgerichtshof), προτού αποφανθεί, ζήτησε από το ΔΕΕ να διευκρινιστεί το πεδίο εφαρμογής του άρθρου 3 παρ. 1 στοιχ. α' περ. ε' και στ' Καν. 2201/2003, που συνδέεται κατ' εξαίρεση με τον τόπο διαμονής αποκλειστικά του ίδιου του ενάγοντος (forum actoris). Ειδικότερα, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν ο ενάγων πρέπει να αποδείξει ότι έχει τη συνήθη διαμονή του στο κράτος μέλος του επιληφθέντος δικαστηρίου από την έναρξη των προβλεπόμενων στη διάταξη αυτή χρονικών διαστημάτων (ενός έτους ή εξαμήνου αντίστοιχα) ή αν αρκεί η απλή διαμονή, εφόσον αυτή μετατρέπεται σε συνήθη διαμονή το αργότερο έως την ημερομηνία ασκήσεως της αγωγής για τη λύση του συζυγικού δεσμού [ΔΕΕ 06.07.2023, ΒΜ κατά LO, C-462/22, Lex & Forum 2023, σελ. 910-914].

[68] Βλ. Παρατηρήσεις, Ο προσδιορισμός της συνήθους διαμονής του αιτούντος κατ' άρθρο 3 παρ. 1 στοιχ. α' περ. στ' ΚανΒρΙΙα, Γιάννης Βαλμαντώνης, Lex & Forum 2023, σελ. 914-916.

την εισηγητική έκθεση της A. Borrás, κατά την οποία το κριτήριο της ιθαγένειας της περίπτωσης 6 του άρθρου 3 *«δείχνει την ύπαρξη ενός πρώτου συνδέσμου με το εν λόγω κράτος μέλος»* και σύμφωνα με τις υποθέσεις Hochstrass κατά Δικαστηρίου (σκέψη 14) και Gualtieri κατά Επιτροπής (σκέψη 81) *«όσον αφορά κριτήριο στηριζόμενο στην ιθαγένεια του ενδιαφερομένου, ακόμη και αν η καθιέρωση γενικής και αφηρημένης ρύθμισης συνεπάγεται, σε οριακές καταστάσεις, μεμονωμένα μειονεκτήματα, δεν μπορεί να προσαφθεί στον νομοθέτη της Ένωσης ότι κατέφυγε στη δημιουργία κατηγοριών, εφόσον η εν λόγω ρύθμιση δεν εισάγει από τη φύση της διακρίσεις υπό το πρίσμα του επιδιωκόμενου από αυτή σκοπού.»*

2.2. Η ιθαγένεια ως στοιχείο σύνδεσης.

Στην περίπτωση διπλής ιθαγένειας, το ΔΕΚ κλήθηκε να αποφανθεί επί διαφορά, όπου αμφότεροι οι σύζυγοι είχαν διπλή κοινή ιθαγένεια. Συγκεκριμένα, επί διαφορά μεταξύ Ούγγρων συζύγων, που απέκτησαν αμφότεροι και τη γαλλική υπηκοότητα ζώντας στη Γαλλία, το Δικαστήριο, με την από 16.7.2009 απόφαση του Hadadi/Mesko [69] , καθόρισε ρητά τις συντρέχουσες ιθαγένειες ως απολύτως ισοδύναμες, εναλλακτικές δικαιοδοτικές βάσεις, κατ' αποκλεισμό κάθε σκέψεως περί μιας ενδεχόμενης προέχουσας ή πλέον ενεργού ιθαγένειας. Έτσι, οποιαδήποτε από τις κοινές αυτές ιθαγένειες μπορεί να θεμελιώσει τη διεθνή δικαιοδοσία των δικαστηρίων του αντίστοιχου κράτους μέλους. Μια τέτοια ευχέρεια φυσικά προϋποθέτει διπλή, κοινή ιθαγένεια, έτσι ώστε, αν οι σύζυγοι έχουν μεν διπλή ο καθένας ιθαγένεια, αλλά μια μόνον εξ αυτών είναι κοινή, τότε αποκλείεται η εναλλακτική αναζήτηση της διεθνούς δικαιοδοσίας με βάση τη μη κοινή ιθαγένεια του ενάγοντος[70].

[69] ΔΕΕ, 16.07.2009, Hadadi κατά Mesko, C-168/08, Για σχολιασμό της υπόθεσης Βλ. W. Hau, "Doppelte Staatsangehörigkeit im europäischen Eheverfahrensrecht", IPRax 2010, σελ. 50-54., και Sara De Vido, "The relevance of double nationality to conflict-of-laws issues relating to divorce and legal separation in Europe", Cuadernos de Derecho Transnacional (CDT), Vol. 4, No 1 (2012), σελ. 222-232.

[70] Παρατηρήσεις Ι, Πάρις Αρβανιτάκης, ο.π, σελ. 945.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Ο Κανονισμός 1259/2010 και οι κανόνες επιλογής δικαίου.

3.1. ΓΕΝΙΚΑ

Η θεμελίωση της διεθνούς δικαιοδοσίας σε ένα κράτος μέλος, όπως αναλύθηκε προηγουμένως, αποτελεί μόνο το πρώτο στάδιο της δικανικής κρίσης. Ωστόσο, στο σύγχρονο ευρωπαϊκό δίκαιο, η ανεύρεση του αρμόδιου δικαστή δεν συνεπάγεται αυτομάτως και την εφαρμογή του δικού του εθνικού δικαίου (*lex fori*). Αντιθέτως, συχνά ο δικαστής καλείται να εφαρμόσει αλλοδαπό δίκαιο, δημιουργώντας μια διάσταση μεταξύ δικαιοδοσίας και εφαρμοστέου δικαίου. Αυτό το κενό έρχεται να καλύψει ο Κανονισμός 1259/2010 (Ρώμη ΙΙΙ), ο οποίος λειτουργεί συμπληρωματικά προς τον Κανονισμό Βρυξέλλες ΙΙβ, καθορίζοντας τους κανόνες σύγκρουσης νόμων βάσει των οποίων θα κριθεί τελικά η λύση του γάμου.

Στην Ευρώπη, παρατηρούνται δύο διαφορετικές προσεγγίσεις ως προς το ζήτημα της εφαρμογής αλλοδαπού δικαίου σε υποθέσεις διαζυγίου. Σε ορισμένα κράτη, όπως η Αγγλία, το διαζύγιο θεωρείται κατά βάση θέμα που διέπεται από τη lex fori, δηλαδή από το δίκαιο του δικαστηρίου που επιλαμβάνεται της υπόθεσης, ανεξάρτητα από το αν η υπόθεση περιλαμβάνει διακρατικό στοιχείο ή όχι. Έτσι, η διαδικασία του διαζυγίου στο αγγλικό δίκαιο ρυθμίζεται αποκλειστικά από τους εσωτερικούς κανόνες του [71] . Παρόμοια πρακτική ακολουθείται, με μικρές διαφοροποιήσεις, στη Σουηδία, τη Φινλανδία, την Ιρλανδία και την Κύπρο.

Αντίθετα, σε άλλα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης προτιμάται η εφαρμογή κανόνων σύγκρουσης δικαίων, δηλαδή κανόνων που επιτρέπουν, ανάλογα με τις περιστάσεις, την εφαρμογή δικαίου διαφορετικού από εκείνο του επιλαμβανόμενου δικαστηρίου. Η επιλογή του κατάλληλου κανόνα σύνδεσης ποικίλλει μεταξύ των κρατών, γεγονός που οδηγεί σε αξιοσημείωτες διαφοροποιήσεις στον τρόπο προσέγγισης του ζητήματος. Επιπλέον, η συχνότητα με την οποία εφαρμόζεται αλλοδαπό δίκαιο σε υποθέσεις διαζυγίου ή δικαστικού χωρισμού εξαρτάται και από την ύπαρξη μηχανισμών, όπως η εξαίρεση της δημόσιας τάξης, που επιτρέπουν την απόκλιση από την τυπική εφαρμογή των κανόνων αυτών, με σκοπό κυρίως την προστασία των θεμελιωδών αρχών της lex fori.

Σημαντική τομή αποτέλεσε ο Κανονισμός (ΕΕ) 1259/2010, γνωστός και ως Ρώμη ΙΙΙ, ο οποίος εισήγαγε την ενισχυμένη συνεργασία μεταξύ ορισμένων κρατών-

[71] Βλ. P. Franzina, The law applicable to divorce and legal separation under regulation (EU) No. 1259/2010 of 20 December 2010, CDT 2011, σελ. 90.

μελών της Ένωσης στον τομέα του εφαρμοστέου δικαίου στο διαζύγιο και τον δικαστικό χωρισμό. Ο κανονισμός αυτός, που εκδόθηκε στις 20 Δεκεμβρίου 2010, καθόρισε ενιαίους κανόνες σύνδεσης για τα συμμετέχοντα κράτη, επιδιώκοντας μεγαλύτερη νομική ασφάλεια και προβλεψιμότητα. Η Ελλάδα συμμετέχει στην εν λόγω ενισχυμένη συνεργασία, σύμφωνα με την απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής της 27ης Ιανουαρίου 2014 (2014/39/ΕΕ), γεγονός που σηματοδότησε την προσαρμογή του ελληνικού οικογενειακού δικαίου σε ένα πιο ευρωπαϊκό πλαίσιο ρυθμίσεων. Στο πλαίσιο αυτό, παρέχεται πλέον η δυνατότητα στους συζύγους να επιλέξουν, με κοινή συμφωνία, το δίκαιο που θα διέπει την ενδεχόμενη λύση του γάμου τους, υπό την προϋπόθεση ότι αυτό είναι ένα από τα ακόλουθα δίκαια και δη:

«α) το δίκαιο του κράτους της συνήθους διαμονής των συζύγων κατά το χρόνο σύναψης της συμφωνία ή β) το δίκαιο του της τελευταίας συνήθους διαμονής των συζύγων, υπό την προϋπόθεση ότι ο ένας εξ αυτών εξακολουθεί να διαμένει εκεί κατά το χρόνο σύναψης της συμφωνίας, ή γ) το δίκαιο του κράτους της ιθαγένειας ενός εκ των συζύγων κατά το χρόνο σύναψής της συμφωνίας ή δ) το δίκαιο του δικάζοντος δικαστηρίου. Κατά δε το άρθρο 8 του ίδιου Κανονισμού, ελλείψει επιλογής σύμφωνα με το άρθρο 5, το διαζύγιο και ο δικαστικός χωρισμός υπόκεινται στο δίκαιο του κράτος: α) της συνήθους διαμονής των συζύγων κατά το χρόνο υποβολής αγωγής στο δικαστήριο ή ελλείψει αυτής β) της τελευταίας συνήθως διαμονής των συζύγων υπό την προϋπόθεση ότι η διαμονή αυτή δεν έπαυσε να υφίσταται ένα έτος και πλέον πριν από την υποβολή αγωγής στο δικαστήριο και εφόσον ο ένας εκ των συζύγων εξακολουθεί να διαμένει στο συγκεκριμένο κράτος κατά το χρόνο υποβολής αγωγής στο δικαστήριο ή ελλείψει αυτής γ) ιθαγένειας των δύο συζύγων κατά το χρόνο υποβολής αγωγή στο δικαστήριο ή ελλείψει αυτής δ) του επιληφθέντος δικαστηρίου[72].»

Με άλλα λόγια, ο Κανονισμός αφορά αποκλειστικά υποθέσεις στις οποίες το διαζύγιο δεν έχει καθαρά εσωτερικό χαρακτήρα, αλλά συνδέεται με περισσότερα από ένα κράτη. Αρκεί, μάλιστα, οποιοδήποτε στοιχείο που μπορεί να προσδώσει στην υπόθεση διεθνή διάσταση, είτε αυτό αφορά την ιθαγένεια των συζύγων, είτε τον τόπο κατοικίας ή συνήθους διαμονής τους. Για παράδειγμα, ένα διαζύγιο μεταξύ συζύγων διαφορετικής ιθαγένειας ή μεταξύ συζύγων που ζουν σε κράτος διαφορετικό από εκείνο της ιθαγένειάς τους θεωρείται διακρατικό. Η διευρυμένη προσέγγιση του ενωσιακού νομοθέτη είναι ιδιαίτερα σημαντική, γιατί αποτυπώνει την

[72] ΜΠρΘεσς 17156/2017, ο.π., σελ. 1506 -1508.

πραγματικότητα των σύγχρονων κοινωνιών, όπου οι γάμοι με διασυνοριακά στοιχεία αποτελούν πλέον κανόνα και όχι εξαίρεση[73].

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και το άρθρο 4 του Κανονισμού, το οποίο περιλαμβάνει τη λεγόμενη ρήτρα καθολικής (ή οικουμενικής) εφαρμογής. Η ρήτρα αυτή προβλέπει ότι το δίκαιο που καθορίζεται σύμφωνα με τους κανόνες του Κανονισμού είτε πρόκειται για το δίκαιο που έχουν επιλέξει οι σύζυγοι, είτε για εκείνο που προσδιορίζεται αντικειμενικά από το δικαστήριο και εφαρμόζεται ανεξάρτητα από το αν ανήκει σε συμμετέχον κράτος μέλος ή όχι. Αυτό σημαίνει ότι το αρμόδιο δικαστήριο υποχρεούται να εφαρμόσει ακόμη και το δίκαιο τρίτης χώρας, εφόσον αυτό προκύπτει ως εφαρμοστέο. Η πρόβλεψη αυτή ενισχύει ουσιαστικά την ενότητα και τη συνοχή του ευρωπαϊκού ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, καθώς προάγει τη συνέπεια και τη διαφάνεια στις διασυνοριακές υποθέσεις, αποτρέποντας τα φαινόμενα forum shopping και νομικής ανασφάλειας.

Επιπλέον, ο Κανονισμός Ρώμη ΙΙΙ αντικαθιστά πλήρως τους εθνικούς κανόνες που αφορούσαν το εφαρμοστέο δίκαιο στο διαζύγιο και τον δικαστικό χωρισμό στα συμμετέχοντα κράτη μέλη. Στην ελληνική έννομη τάξη, η εφαρμογή του Κανονισμού είχε ως αποτέλεσμα την ουσιαστική κατάργηση του άρθρου 16 του Αστικού Κώδικα, το οποίο μέχρι τότε καθόριζε τους σχετικούς συνδετικούς κανόνες, σηματοδοτώντας μια ευρύτερη μετάβαση από το εθνικό προς το ευρωπαϊκό επίπεδο ρύθμισης στο πεδίο του οικογενειακού δικαίου. Πρόκειται για μια εξέλιξη που, πέρα από τη νομική της σημασία, αντικατοπτρίζει και μια πολιτική και κοινωνική πραγματικότητα με την αυξανόμενη ανάγκη για εναρμόνιση κανόνων σε μια Ευρώπη όπου οι ανθρώπινες σχέσεις, και ιδίως οι οικογενειακοί δεσμοί δεν περιορίζονται πια εντός εθνικών συνόρων[74].

3.2. Πεδίο Εφαρμογής και σκοπός του Κανονισμού.

Ο Κανονισμός Ρώμη ΙΙΙ αφορά αποκλειστικά τη διάλυση ή τη χαλάρωση του δεσμού του γάμου, δηλαδή το διαζύγιο και τον δικαστικό χωρισμό. Δεν επεκτείνεται, σε ζητήματα που απορρέουν από τη διάσπαση του γάμου, όπως το επώνυμο των συζύγων, η τύχη των περιουσιακών τους στοιχείων ή οι γονικές σχέσεις με τα παιδιά τους. Αυτά τα ζητήματα παραμένουν εκτός του πεδίου εφαρμογής του Κανονισμού

[73] ΜΠρΘεσς 17156/2017, ο.π., σελ. 1506 – 1508.

[74] ΜΠρΘεσς 17156/2017, ο.π., σελ. 1506 – 1508.

και ρυθμίζονται από άλλους κανόνες ή εθνικές διατάξεις. Ο ευρωπαίος νομοθέτης, λοιπόν, φαίνεται να θέλησε να περιορίσει το αντικείμενο του Κανονισμού σε ένα σαφές και οριοθετημένο πλαίσιο, ώστε να διασφαλιστεί η ενιαία εφαρμογή του στους τομείς όπου πράγματι είναι αναγκαία η εναρμόνιση.

Είναι σημαντικό να υπογραμμιστεί ότι ο Κανονισμός βασίζεται αποκλειστικά σε κανόνες συνδέσεως[75] και όχι σε ουσιαστικό δίκαιο. Η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν παρεμβαίνει, επομένως, στο πώς κάθε κράτος ρυθμίζει τις προϋποθέσεις ή τις συνέπειες του διαζυγίου· απλώς καθορίζει ποιο δίκαιο θα εφαρμοστεί όταν η υπόθεση περιέχει στοιχείο αλλοδαπότητας. Η προσέγγιση αυτή διατηρεί την ισορροπία μεταξύ της εθνικής αυτονομίας και της ανάγκης για νομική βεβαιότητα σε διασυνοριακές υποθέσεις. Με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται μια μορφή «ήπιας ενοποίησης» που σέβεται τις πολιτισμικές και νομικές ιδιαιτερότητες κάθε κράτους-μέλους[76]. Παράλληλα, ο Κανονισμός αυτός στοχεύει στο να καταστήσει το διαζύγιο και τον δικαστικό χωρισμό πιο εύκολο και για τους δύο συζύγους με ίσους όρους.

Στο άρθρο 4[77] του Κανονισμού περιλαμβάνεται η ρήτρα καθολικής (οικουμενικής) εφαρμογής, η οποία προβλέπει ότι το εφαρμοστέο δίκαιο, όπως αυτό καθορίζεται βάσει των κανόνων του Κανονισμού, εφαρμόζεται ακόμη και αν πρόκειται για δίκαιο κράτους που δεν είναι μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αυτή η ρύθμιση δείχνει τη βούληση του Ευρωπαίου νομοθέτη να εξασφαλίσει ενότητα και συνέπεια στην εφαρμογή των κανόνων σύγκρουσης, ανεξάρτητα από την προέλευση

[75] Η μεθοδολογική αντιπαράθεση μεταξύ της προσέγγισης που βασίζεται στη συστηματική εφαρμογή της lex fori και την προσέγγιση που περιλαμβάνει τη χρήση διμερών κανόνων σύγκρουσης νόμων, έχει επιλυθεί στον Κανονισμό υπερ του τελευταίου, Βλ. P. Franzina,The law applicable to divorce and legal separation under regulation (EU) No. 1259/2010 of 20 December 2010, CDT 2011 , σελ. 93 *«The methodological dispute between the approach based on the systematic application of the lex fori and the approach involving the use of bilateral conflict-of-laws rules has been resolved in the Regulation in favour of the latter.»*

[76] Ενδεικτικά, η ευνοϊκή μεταχείριση του ενός συζύγου έναντι του άλλου κατά τον καθορισμό του εφαρμοστέου δικαίου στη λύση του γάμου — όπως, για παράδειγμα, η αποκλειστική πρόκριση της ιθαγένειας του συζύγου ως κριτηρίου σύνδεσης — συνιστά αυτούσια διάκριση και, ως εκ τούτου, πρέπει να αποφεύγεται.. Βλ P. Franzina, ό.π., σελ. 99, «For instance, privileging the nationality of the husband over that of the wife for the purposes of determining the law governing the dissolution of the marriage amounts to a discrimination on grounds of sex.»

[77] Άρθρο 4 Καν. 1259/2010 *«Το καθοριζόμενο από τον παρόντα κανονισμό δίκαιο εφαρμόζεται ακόμα και αν δεν πρόκειται για δίκαιο συμμετέχοντος κράτους μέλους.»*

του δικαίου. Στην 12η σκέψη[78] του Κανονισμού επιβεβαιώνεται αυτή η πρόθεση του νομοθέτη, αναγνωρίζοντας ρητά τη δυνατότητα εφαρμογής και δικαίου τρίτου κράτους, χωρίς να τίθεται θέμα αποκλεισμού του. Συνεπώς, η διάταξη του άρθρου 4 ενισχύει την αμοιβαία εμπιστοσύνη μεταξύ των εννόμων τάξεων, καθώς καθιστά σαφές πως το δίκαιο επιλέγεται με βάση αντικειμενικά κριτήρια και όχι εθνικές προτιμήσεις.

Όσον αφορά το πεδίο εφαρμογής, ο Κανονισμός ορίζει στο άρθρο 1[79] ότι εφαρμόζεται σε υποθέσεις διαζυγίου και δικαστικού χωρισμού, αν και δεν παρέχει ρητό ορισμό, οι έννοιες αυτές θεωρούνται αυτόνομες και ταυτίζονται με εκείνες που απαντώνται στον Κανονισμό «Βρυξέλλες ΙΙ». Καλύπτουν, επομένως, όλες τις διαδικασίες ενώπιον των αρχών των κρατών-μελών που αποσκοπούν είτε στη λύση είτε στη χαλάρωση του δεσμού του γάμου. Η έννοια του «γάμου» ερμηνεύεται ευρέως, περιλαμβάνοντας κάθε μορφή ένωσης δύο προσώπων ανεξαρτήτως φύλου, εφόσον πρόκειται για σχέση με επίσημο και σταθερό χαρακτήρα, που έχει τελεστεί σύμφωνα με κάποια νομική διαδικασία. Αυτή η διατύπωση αφήνει χώρο για την ένταξη και των γάμων μεταξύ προσώπων του ίδιου φύλου, τουλάχιστον όταν αυτοί αναγνωρίζονται από το δίκαιο του κράτους στο οποίο επιλαμβάνεται το δικαστήριο.

Το ερώτημα, λοιπόν, που τίθεται είναι αν ο Κανονισμός εφαρμόζεται και σε περιπτώσεις λύσης γάμου μεταξύ ομόφυλων συζύγων. Παρόλο που το κείμενο του Κανονισμού δεν αποκλείει τέτοιους γάμους, η εφαρμογή του εξαρτάται από το εθνικό ιδιωτικό διεθνές δίκαιο κάθε συμμετέχοντος κράτους. Αν, δηλαδή, το δίκαιο του forum δεν αναγνωρίζει τον συγκεκριμένο γάμο ως έγκυρο, δεν τίθεται θέμα εφαρμογής του Κανονισμού, όπως ρητά προβλέπει και το άρθρο 13 ΑΚ. Η πρόβλεψη αυτή, αν και φαίνεται περιοριστική, στην ουσία σέβεται την κυριαρχία των κρατών-μελών σε ζητήματα οικογενειακού δικαίου, τα οποία εξακολουθούν να αγγίζουν ευαίσθητες κοινωνικές ισορροπίες.

Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι για να εφαρμοστεί ο Κανονισμός απαιτείται η ύπαρξη διακρατικού στοιχείου. Ο διεθνής χαρακτήρας μπορεί να αφορά είτε τον ίδιο

[78] (12) *«Ο παρών κανονισμός θα πρέπει να έχει οικουμενικό χαρακτήρα, υπό την έννοια ότι θα πρέπει να είναι δυνατό οι ενιαίοι κανόνες σύγκρουσης δικαίων να προσδιορίζουν το δίκαιο ενός συμμετέχοντος κράτους μέλους, το δίκαιο ενός μη συμμετέχοντος κράτους μέλους ή το δίκαιο ενός κράτους μη μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης.»*

[79] άρθρο 1 παρ. 1 Καν. 1259/2010: *«Ο παρών κανονισμός εφαρμόζεται στο διαζύγιο και τον δικαστικό χωρισμό, σε περιπτώσεις στις οποίες υπάρχει σύγκρουση δικαίων.»*

τον γάμο είτε τις προσωπικές και γεωγραφικές συνθήκες των συζύγων. Έτσι, ένα διαζύγιο ανάμεσα σε πρόσωπα διαφορετικής ιθαγένειας θεωρείται διακρατικό, όπως επίσης και ένα διαζύγιο μεταξύ συζύγων κοινής ιθαγένειας που κατοικούν σε διαφορετικό κράτος μέλος. Ο ενωσιακός νομοθέτης επέλεξε συνειδητά αυτή την ευρεία προσέγγιση, προκειμένου να αποτρέψει την αυθαίρετη διαφοροποίηση παρόμοιων περιπτώσεων και να ενισχύσει την προβλεψιμότητα στις διεθνείς οικογενειακές σχέσεις[80].

Παρ' όλα αυτά, είναι εξίσου σημαντικό να επισημανθεί ότι οι υπερεθνικοί κανόνες δεν μπορούν να χρησιμοποιούνται καταχρηστικά. Αν, για παράδειγμα, οι σύζυγοι επιδιώκουν τεχνητά να δημιουργήσουν μια διακρατική σχέση μόνο και μόνο για να επωφεληθούν από ευνοϊκότερες ρυθμίσεις του Κανονισμού, τότε το δικαστήριο ενός συμμετέχοντος κράτους μέλους μπορεί δικαίως να θεωρήσει την υπόθεση ως καθαρά εσωτερική και να μην εφαρμόσει τον Κανονισμό. Αυτή η πρόβλεψη λειτουργεί ως ασφαλιστική δικλείδα για τη διασφάλιση της γνησιότητας των διασυνοριακών υποθέσεων και αποτρέπει τη στρέβλωση των σκοπών του ενωσιακού δικαίου.

3.3. Η αρχή της αυτονομίας των συζύγων.

Ο Κανονισμός (ΕΕ) αριθ. 1259/2010 εισάγει σημαντικές καινοτομίες στον καθορισμό του εφαρμοστέου δικαίου για τη λύση του γάμου, είτε μέσω διαζυγίου είτε μέσω δικαστικού χωρισμού. Το σύστημα που θεσπίζεται χαρακτηρίζεται κυρίως από δύο στοιχεία, πρώτον, την καθιέρωση κανόνων για τον προσδιορισμό του εφαρμοστέου δικαίου σε θέματα που εμπίπτουν στο πεδίο του Κανονισμού, και δεύτερον, τη διασφάλιση της δημόσιας τάξης, δεδομένης της έντονης πολιτιστικής διάστασης του οικογενειακού δικαίου και της ιδιομορφίας των κανόνων σύγκρουσης που υιοθετεί ο ευρωπαϊκός νομοθέτης.

Κεντρική πρόβλεψη του Κανονισμού είναι η δυνατότητα επιλογής του εφαρμοστέου δικαίου από τα μέρη, ενώ παρέχεται και ρύθμιση για την περίπτωση που οι σύζυγοι δεν καταλήξουν σε συμφωνία. Πρόκειται για μία πρωτοποριακή προσέγγιση στο πεδίο του οικογενειακού δικαίου, καθώς θεμελιώνει την αρχή της αυτονομίας της βούλησης για τα θέματα αυτά. Σκοπός αυτής της επιλογής είναι η

[80] Βλ. P. Franzina, ό.π., σελ. 103.

ενίσχυση της κινητικότητας των πολιτών, η προσαρμογή στις σύγχρονες ανάγκες ευελιξίας, αλλά και η αύξηση της ασφάλειας δικαίου.

Σύμφωνα με το άρθρο 5 του Κανονισμού, οι σύζυγοι μπορούν να επιλέξουν με κοινή συμφωνία μεταξύ συγκεκριμένων δικαιικών συστημάτων: «*α) το δίκαιο του κράτους της συνήθους διαμονής των συζύγων κατά το χρόνο σύναψης της συμφωνίας, ή β) το δίκαιο του κράτους της τελευταίας συνήθους διαμονής των συζύγων, υπό την προϋπόθεση ότι ο ένας εξ αυτών εξακολουθεί να διαμένει εκεί κατά το χρόνο σύναψης της συμφωνίας, ή γ) του δικαίου του κράτους της ιθαγένειας ενός εκ των συζύγων κατά το χρόνο σύναψης της συμφωνίας ή δ) το δίκαιο του δικάζοντος δικαστηρίου.*» Ο περιορισμός αυτός, όπως αναφέρεται στο σημείο 14 του προοιμίου[81], βασίζεται στην αρχή της εγγύτητας και διασφαλίζει ότι η επιλογή δικαίου συνδέεται με πραγματικά και ουσιαστικά κριτήρια, αποτρέποντας καταστρατήγηση του συστήματος.

Βέβαια, το άρθρο 5 δέχτηκε έντονες κριτικές γιατί δήθεν ελλοχεύει τον κίνδυνο της «ιδιωτικοποίησης» του θεσμού της οικογένειας, και σχετικά με το διαζύγιο και το δικαστικό χωρισμό θα μπορούσε να οδηγήσει σε αντίθετα αποτελέσματα, όπως για παράδειγμα στην υπέρμετρη δυσχέρανση ή αντίστοιχα υπέρμετρη διευκόλυνση της έκδοσης του διαζυγίου [82] . Ωστόσο, πρέπει να μνημονευτεί ότι η δυνατότητα προσδιορισμού του εφαρμοστέου δικαίου από τα μέρη στο χώρο του ενωσιακού δικαίου δεν είναι άγνωστη, ήτοι αναγνωρίζεται στις περιουσιακού χαρακτήρα σχέσεις, ιδίως στις σχέσεις του ενοχικού δικαίου[83].

Η διαδικασία σύναψης της συμφωνίας επιλογής δικαίου είναι επίσης αυστηρά ρυθμισμένη, διότι η συμφωνία πρέπει να είναι εγγράφως κατατεθειμένη,

---

[81] (14): «*Για να παρέχεται στους συζύγους η ελευθερία επιλογής εφαρμοστέου δικαίου, με το οποίο διατηρούν στενούς δεσμούς, ή, ελλείψει επιλογής, για να εξασφαλίζεται η εφαρμογή τέτοιου δικαίου στο διαζύγιο ή τον δικαστικό χωρισμό των συζύγων, το δίκαιο αυτό θα πρέπει να εφαρμόζεται ακόμη και εάν δεν είναι δίκαιο συμμετέχοντος κράτους- μέλους (...)*».

[82] Βλ. Χ. Τσούκα, Η ενοποίηση του κοινοτικού οικογενειακού διεθνούς δικαίου – Σύντομες σκέψεις με αφορμή το πράσινο βιβλίο σχετικά με το εφαρμοστέο δίκαιο και τη διεθνή δικαιοδοσία σε υποθέσεις διαζυγίου, ΧρΙΔ 2006, σελ. 777.

[83] Ανάλογες ρυθμίσεις απαντώνται στο άρθρο 3 του Κανονισμού (ΕΚ) 593/2008 (Ρώμη Ι), που αφορά τις συμβατικές ενοχές, και στην αντίστοιχη διάταξη της Σύμβασης της Ρώμης του 1980 για το ίδιο αντικείμενο. Επίσης, στο άρθρο 14 του Κανονισμού (ΕΚ) 864/2007 (Ρώμη ΙΙ), το οποίο επιτρέπει, υπό προϋποθέσεις, την επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου και στις εξωσυμβατικές ενοχές, περιλαμβανομένων των αδικοπραξιών και άλλων μη συμβατικών υποχρεώσεων.

υπογεγραμμένη και με συγκεκριμένη ημερομηνία[84], ενώ μπορεί να καταρτιστεί οποτεδήποτε, ακόμη και κατά τη διάρκεια της δικαστικής διαδικασίας, με καταχώριση στα πρακτικά, όπως ορίζει το άρθρο 5 παρ. 2 Καν. 1259/2010[85]. Παράλληλα, η επιλογή των συζύγων πρέπει είναι συνειδητή και πλήρως ενημερωμένη, με πρόσβαση των συζύγων σε επικαιροποιημένες πληροφορίες σχετικά με το εθνικό και ενωσιακό δίκαιο[86], ενώ σε κάθε περίπτωση, το δίκαιο που επιλέγουν οι σύζυγοι πρέπει να σέβεται τα ανθρώπινα δικαιώματα, όπως αυτά αναγνωρίζονται από τις σχετικές Συνθήκες και το Χάρτη των θεμελιωδών δικαιωμάτων της Ε.Ε.

Στο επίπεδο των κανόνων σύνδεσης, η αναφορά στη συνήθη διαμονή των συζύγων προτιμήθηκε έναντι της ιθαγένειας, όπως συμβαίνει και στον Κανονισμό 2201/2003. Ο λόγος είναι πρακτικός, καθώς διευκολύνεται η γνώση του εφαρμοστέου δικαίου από τα μέρη και τα δικαστήρια, αυξάνοντας την προβλεψιμότητα και μειώνοντας το κόστος της διαδικασίας. Η επιλογή του δικαίου της ιθαγένειας ενός εκ

---

[84] «Αν οι σύζυγοι διαμένουν σε διαφορετικά συμμετέχοντα στον Κανονισμό κράτη μέλη κατά το χρόνο της συμφωνίας και καθένα από αυτά προβλέπει διαφορετικό τύπο, αρκεί να τηρηθούν οι περί τύπου κανόνες ενός από αυτά. Αν, τέλος, κατά τη σύναψη της συμφωνίας μόνο ένας σύζυγος διαμένει σε κράτος μέλος, το οποίο προβλέπει πρόσθετες τυπικές προϋποθέσεις αυτές πρέπει να τηρηθούν.» Βλ. Α. Γραμματικάκη -Αλεξίου, Ζ. Παπασιώπη – Πασιά, Ε. Βασιλακάκης, Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, Σάκκουλα, εκδ. 2017, σελ. 216.

[85] άρθρο 5 παρ. 2: *«Με την επιφύλαξη της παραγράφου 3, οι συμφωνίες σχετικά με το εφαρμοστέο δίκαιο συνάπτονται και τροποποιούνται ανά πάσα στιγμή, αλλά το αργότερο κατά τη στιγμή κατά την οποία επιλαμβάνεται της υποθέσεως το δικαστήριο.»*

[86] *«Με την απόφαση 2001/470/ΕΚ δημιουργήθηκε δημόσιο σύστημα ενημέρωσης μέσω του Διαδικτύου, με το οποίο παρέχονται οι κατάλληλες και υψηλής ποιοτικής στάθμης σχετικές πληροφορίες, που επικαιροποιούνται σε τακτά χρονικά διαστήματα.»* Βλ. Α. Γραμματικάκη -Αλεξίου, Ζ. Παπασιώπη – Πασιά, Ε. Βασιλακάκης, ο.π, σελ. 216. Βέβαια, *«Έχει διατυπωθεί ωστόσο κάποια επιφύλαξη για το κατά πόσο μία επίσκεψη στο διαδίκτυο, ανεξάρτητα από την υψηλή ποιότητα των παρεχόμενων πληροφοριών, θα ήταν αρκετή για την αντιμετώπιση όλων των παραμέτρων ενός διαζυγίου ώστε να τεκμηριωθεί συνειδητή και προπάντων η ακριβής γνώση των νομικών και κοινωνικών συνεπειών της επιλογής του εφαρμοστέου δικαίου από πλευράς των διαδίκων, για το λόγο αυτό έχει υποστηριχθεί ότι αναπόφευκτη καθίσταται η συνδρομή των νομικών της πράξης, των οποίων οι επιμέρους εξηγήσεις και ερμηνευτικές προσεγγίσεις ως προς το περιεχόμενο πληροφοριών του διαδικτυακού συστήματος ενημέρωσης θα ήταν σκόπιμο να αποτυπώνονται στην ίδια τη συμφωνία ώστε να συμβάλουν αποτελεσματικότερα στην διαμόρφωση ενός κειμένου σαφούς και συνάμα αρκούντως ικανοποιητικού για την πλήρη και ακριβή γνώση από τους διαδίκους των νομικών και κοινωνικών συνεπειών της επιλογής τους, όπως σχετικά προβλέπεται στο προοίμιο του Κανονισμού.»* Βλ. Δ. Σταματιάδη, Το νέο Ευρωπαϊκό Διεθνές Δίκαιο του διαζυγίου (Ρώμη ΙΙΙ), ΧρΙΔ 2012, σελ. 98.

των συζύγων αποτελεί δευτερεύουσα επιλογή, η οποία ενισχύει την ελευθερία των μερών και αποτρέπει διακρίσεις λόγω ιθαγένειας, ενώ αντιμετωπίζει και περιπτώσεις πολυιθαγενών ατόμων. Ειδικότερα:

α. Η δυνατότητα επιλογής του δικαίου της συνήθους διαμονής:

Η επικράτηση του κριτηρίου της αυτού έναντι εκείνου της ιθαγένειας, ήδη από τον Κανονισμό 2201/2003, δεν υπήρξε τυχαία. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι η συγκεκριμένη επιλογή εντάσσεται σε μια ευρύτερη πολιτική κατεύθυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης, που επιδιώκει την αποφυγή διακρίσεων βάσει ιθαγένειας (άρθρο 8 ΣΛΕΕ) και την προώθηση της κινητικότητας των πολιτών. Η διατήρηση του ίδιου προσανατολισμού και στον Κανονισμό 1259/2010 δεν κάνει παρά να επιβεβαιώνει τη θεσμική συνέχεια και τη συνοχή της ευρωπαϊκής νομοθετικής σκέψης.

Η επιλογή της συνήθους διαμονής ως συνδέσμου είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα, καθώς εδράζεται σε αντικειμενικά και πραγματικά κριτήρια. Η φυσική παρουσία ενός ατόμου σε συγκεκριμένο τόπο, σε συνδυασμό με τον βαθμό ενσωμάτωσης του στο κοινωνικό περιβάλλον, προσδίδει στο κριτήριο αυτό δυναμικό χαρακτήρα. Δεν υφίσταται, κατά κανόνα, συγκεκριμένο ελάχιστο χρονικό όριο παραμονής, εντούτοις, η πραγματική διάρκεια διαμονής μπορεί να λειτουργήσει ενδεικτικά ως στοιχείο για την αξιολόγηση της ύπαρξης ή μη συνήθους διαμονής[87]. Από πρακτική σκοπιά, ο σύνδεσμος αυτός προσφέρει σημαντικά πλεονεκτήματα. Συχνά, το δίκαιο της συνήθους διαμονής συμπίπτει με τη lex fori, διευκολύνοντας έτσι την πρόσβαση του δικαστή στο εφαρμοστέο δίκαιο και επιταχύνοντας την απονομή της δικαιοσύνης. Παράλληλα, μειώνεται το κόστος και η πολυπλοκότητα της διαδικασίας, γεγονός που εξυπηρετεί τόσο τη δικαστική αποτελεσματικότητα όσο και την προστασία των διαδίκων[88].Ωστόσο, δεν πρέπει να παραγνωρίζεται το γεγονός ότι ο σύνδεσμος της συνήθους διαμονής ενέχει έναν βαθμό ρευστότητας. Η μεταβολή του τόπου διαμονής μπορεί να οδηγήσει σε αβεβαιότητα ως προς το εφαρμοστέο

---

[87] Βλ. Έκθεση Borras αριθ. 32 και απόφ. 15.9.1994 του ΔΕΚ, Magdalena Fernadez κατά Επιτροπής, C-452/93 P, Συλλ 1994.I-4295, σκέψη 22. [Η υπόθεση αφορούσε υπαλληλική διαφορά (επίδομα αποδημίας), αλλά η **σκέψη 22** της απόφασης καθιέρωσε τον πάγιο ορισμό της συνήθους διαμονής στο ενωσιακό δίκαιο: *«ως τόπος συνήθους διαμονής νοείται ο τόπος όπου ο ενδιαφερόμενος έχει ορίσει, με μόνιμο ή συνήθη χαρακτήρα, το κέντρο των συμφερόντων του»*.]

[88] Βλ. Ζ. Παπασιώπη-Πασιά, Χαρακτηριστικά γνωρίσματα του σύγχρονου οικογενειακού ιδ.δ.δ., ΕΕΕυρΔ 1994, σελ. 1058-1059.

δίκαιο και, σε ορισμένες περιπτώσεις, να επιτρέψει τη στρατηγική μετακίνηση των συζύγων προς έννομες τάξεις που τους ευνοούν ένα φαινόμενο που συχνά περιγράφεται ως καταστρατήγηση του δικαίου.

β. Η δυνατότητα επιλογής του δικαίου της ιθαγένειας ενός εκ των συζύγων:

Παρά την κοινή διαμονή των συζύγων, δεν είναι ασυνήθιστο να μην αισθάνονται εξοικειωμένοι με το δίκαιο του τόπου αυτού, ιδίως όταν προέρχονται από διαφορετικά νομικά και πολιτισμικά περιβάλλοντα[89]. Στο πλαίσιο αυτό, η δυνατότητα επιλογής του δικαίου της ιθαγένειας ενός εκ των συζύγων λειτουργεί ως έκφραση σεβασμού της πολιτιστικής και νομικής τους ταυτότητας**,** επιτρέποντάς τους να ρυθμίσουν τη σχέση τους με γνώμονα τις αξίες και τις παραδόσεις του οικείου νομικού τους πολιτισμού. Ακόμη και ελλείψει ρητής συμφωνίας, το άρθρο 8 του Κανονισμού προβλέπει ότι, όταν οι σύζυγοι δεν έχουν κοινή διαμονή, εφαρμόζεται επικουρικά το δίκαιο της ιθαγένειάς τους κατά τον χρόνο άσκησης της αγωγής. Η ρύθμιση αυτή αποτυπώνει την προσπάθεια του νομοθέτη να εξισορροπήσει δύο αντικρουόμενες επιδιώξεις, αφενός την ασφάλεια δικαίου, αφετέρου την προστασία της προσωπικής σχέσης κάθε συζύγου με το δίκαιο της πατρίδας του. Η τοποθέτηση του συνδέσμου της ιθαγένειας στη δεύτερη βαθμίδα ιεράρχησης είναι ενδεικτική της βούλησης για περιορισμένη, αλλά ουσιώδη, χρήση του[90]. Από πρακτική άποψη, η συχνή εφαρμογή αλλοδαπού δικαίου θα μπορούσε να επιβαρύνει σημαντικά το έργο των δικαστηρίων. Εντούτοις, η περιορισμένη και επιλεκτική ενεργοποίησή του ενισχύει την ελεύθερη μετακίνηση των πολιτών και συμβάλλει στη διαμόρφωση ενός ευρωπαϊκού χώρου δικαιοσύνης χωρίς διακρίσεις.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και η αντιμετώπιση των περιπτώσεων πολλαπλής ιθαγένειας. Παρότι ο Κανονισμός δεν καθορίζει ρητώς ποια ιθαγένεια

---

[89] Βλ. Χ. Τσούκα, Η Ιθαγένεια ως συνδετικό στοιχείο και η σημασία της για την προστασία της πολιτιστικής ταυτότητας, Αρμ. 1999 (σημ. 126), σελ. 1332 επ.

[90] *«Ενδεχόμενη θέση της ιθαγένειας ως κύριο συνδέσμου στην ιεραρχική κλίμακα θα συνοδευόταν από σημαντικά μειονεκτήματα, όπως συχνά η επέλευση αποτελέσματος που δεν ανταποκρίνονται στα συμφερόντων των μερών ιδιαίτερα στην περίπτωση που οι σύζυγοι έχουν εγκαταλείψει οριστικά την χώρα προέλευσης τους χωρίς την πρόθεση να επιστρέψουν κάποια στιγμή σε αυτή. Από την άλλη και κοινωνικής φύσεως προβλήματα θα μπορούσαν να προκύψουν τα οποία αφορούν την ένταξη των μεταναστών στη νέα κοινωνία που επέλεξα να ζήσουν παραμένοντας όμως προσκολλημένη στις αξίες του δικαίου της χώρας καταγωγής τους.»* Βλ. Δ. Σταματιάδη, ο.π., σελ. 98.

λαμβάνεται υπόψη, το σημείο 22[91] του προοιμίου παραπέμπει στη ρύθμιση του ζητήματος από το εθνικό δίκαιο κάθε κράτους μέλους, υπό τον όρο ότι τηρούνται οι γενικές αρχές της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η αναφορά αυτή παραπέμπει στη νομολογία του Δικαστηρίου της ΕΕ, όπου έχει τεθεί υπό επανεξέταση η παραδοσιακή αρχή του διεθνούς ιδιωτικού δικαίου σύμφωνα με την οποία, εφόσον μία από τις ιθαγένειες είναι εκείνη του forum, υπερισχύει το δίκαιο του δικαστηρίου.

Ωστόσο, όπως προκύπτει και από την υπόθεση Hadadi[92], η ουσιαστική ρύθμιση του διαζυγίου ή του δικαστικού χωρισμού μπορεί να προέλθει μόνο από μία εθνική έννομη τάξη· η σωρευτική εφαρμογή δύο ή περισσοτέρων δικαίων θα οδηγούσε σε νομική ασάφεια και πρακτική ανεφάρμοστη κατάσταση. Επομένως, η νομοθετική προσέγγιση του Κανονισμού διατηρεί πραγματιστικό και λειτουργικό χαρακτήρα, αναγνωρίζοντας μεν τη σημασία της ιθαγένειας, αλλά χωρίς να υπονομεύει την ενότητα και τη σαφήνεια του εφαρμοστέου δικαίου.

Τέλος, η εφαρμογή του Κανονισμού δεν είναι απαλλαγμένη από προκλήσεις. Η επικύρωση της συνειδητής και ισότιμης συμφωνίας μεταξύ των συζύγων απαιτεί ισότητα διαπραγματευτικής βάσης, η οποία δεν διασφαλίζεται πάντα, ειδικά όταν υφίστανται οικονομικές ή προσωπικές ανισότητες, ασθένειες ή επιμέλεια τέκνων. Ο έλεγχος από τα δικαστήρια μπορεί να αντιμετωπίσει αυτές τις δυσκολίες, αλλά η πρακτική του εύρος και η αποτελεσματικότητά του θα κριθεί από τη μελλοντική νομολογία. Συνολικά, ο Κανονισμός 1259/2010 επιδιώκει να συνδυάσει ευελιξία και ασφάλεια δικαίου, παρέχει στα μέρη τη δυνατότητα να οργανώσουν εκ των προτέρων τη λύση του γάμου τους, λαμβάνει υπόψη τις πολιτιστικές και κοινωνικές τους συνδέσεις και ταυτόχρονα θέτει σαφή όρια για την αποφυγή καταστρατήγησης του συστήματος. Η επιλογή του δικαίου της συνήθους διαμονής και η επικουρική εφαρμογή του δικαίου ιθαγένειας συνιστούν ένα ισορροπημένο σύστημα που επιτρέπει την προσωπική βούληση των συζύγων χωρίς να παραβλέπει την ανάγκη προστασίας του αδυνάτου μέρους και της δημόσιας τάξης. Η σύνδεση με την έννομη τάξη του δικαστηρίου που εκδικάζει την υπόθεση θεωρείται ότι διασφαλίζει την ποιοτικά ανώτερη απονομή της δικαιοσύνης, καθώς ο δικαστής εφαρμόζει το δίκαιο

[91] (22) *«Όταν ο παρών κανονισμός αναφέρεται στην ιθαγένεια ως συνδετικό κριτήριο για την εφαρμογή του δικαίου ενός κράτους μέλους, το ζήτημα της αντιμετώπισης των περιπτώσεων πολλαπλής ιθαγένειας θα πρέπει να ρυθμίζεται στο εθνικό δίκαιο, στο πλαίσιο του απόλυτου σεβασμού των γενικών αρχών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.»*

[92] ΔΕΕ, 16.07.2009, Hadadi κατά Mesko, C-168/08.

που γνωρίζει καλύτερα το δικό του επιτυγχάνοντας έτσι ταύτιση μεταξύ forum και jus. Αυτό συνεπάγεται τόσο μεγαλύτερη ακρίβεια στην απονομή όσο και οικονομία στη διαδικασία, τόσο χρονικά όσο και οικονομικά[93].

3.4. Αντικειμενικοί κανόνες σύνδεσης.

Σε περίπτωση που οι σύζυγοι δεν έχουν προβεί σε έγκυρη επιλογή του εφαρμοστέου δικαίου, η λύση του γάμου ή ο δικαστικός χωρισμός ρυθμίζονται σύμφωνα με το άρθρο 8 του Κανονισμού 1259/2010. Σύμφωνα με το άρθρο 8 *«Ελλείψει επιλογής σύμφωνα με το άρθρο 5, το διαζύγιο και δικαστικός χωρισμός υπόκειται στο δίκαιο του κράτους: α) της συνήθως διαμονής των συζύγων κατά το χρόνο υποβολής αγωγής στο δικαστήριο ή ελλείψει αυτής, β) της τελευταίας συνήθους διαμονής των συζύγων, υπό την προϋπόθεση ότι διαμονή αυτή δεν έπαψε να υφίσταται ένα έτος και πλέον πριν από την υποβολή αγωγής στο δικαστήριο και εφόσον ο ένας εκ των συζύγων εξακολουθεί να διαμένει στο συγκεκριμένο κράτος κατά τον χρόνο υποβολής αγωγής στο δικαστήριο ή, ελλείψει αυτής γ) της ιθαγένειας των δύο συζύγων κατά το χρόνο υποβολής αγωγής στο δικαστήριο ή, ελλείψει αυτής δ) του επιληφθέντος δικαστηρίου.»*

Το άρθρο 8 συνιστά μια πολύπλοκη και ευέλικτη διάταξη, σχεδιασμένη έτσι ώστε να εξυπηρετεί διαφορετικές ανάγκες και να επιτυγχάνει μια ισορροπία μεταξύ της κοινωνικής ολοκλήρωσης και της διατήρησης της πολιτισμικής ταυτότητας. Παράλληλα, λαμβάνει υπόψη τις εύλογες προσδοκίες των συζύγων, επιδιώκοντας ένα πλαίσιο προβλεψιμότητας και ασφάλειας δικαίου. Η σύνδεση του εφαρμοστέου δικαίου με μια χώρα που διατηρεί στενούς δεσμούς με τη σχέση των συζύγων συμβάλλει ουσιαστικά στη διασφάλιση αυτής της προβλεψιμότητας. Επιπλέον, η αναφορά στην τελευταία κοινή συνήθη διαμονή, υπό τον όρο ότι δεν έχει παρέλθει διάστημα άνω του ενός έτους και ότι ένας εκ των συζύγων εξακολουθεί να κατοικεί εκεί, αποτρέπει τον κίνδυνο να διαταραχθούν οι προσδοκίες αυτές από μεταγενέστερες αλλαγές, όπως για παράδειγμα μια προσωρινή μετοίκηση για λόγους εργασίας.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η διαφοροποίηση ως προς την ιθαγένεια που εισάγει το άρθρο 8 σε σχέση με το άρθρο 5 του ίδιου Κανονισμού. Ενώ το άρθρο

[93] Βλ. Δ. Σταματιάδη, ό.π, σελ. 100.

5 αναφέρεται στην ιθαγένεια οποιουδήποτε εκ των δύο συζύγων, το άρθρο 8 μιλά ρητά για κοινή ιθαγένεια. Όταν λοιπόν οι σύζυγοι μοιράζονται μία κοινή ιθαγένεια, αυτή καθορίζει το εφαρμοστέο δίκαιο. Υπάρχουν, ωστόσο, περιπτώσεις όπου οι σύζυγοι διαθέτουν περισσότερες της μίας κοινές ιθαγένειες, λόγω κατοχής διπλής ή πολλαπλής υπηκοότητας.

Το ζήτημα αυτό τέθηκε ενώπιον του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην υπόθεση Hadadi (16 Ιουλίου 2009) η οποία αφορούσε την ερμηνεία των κανόνων δικαιοδοσίας του Κανονισμού «Βρυξέλλες ΙΙ», όπως αναλυτικώς αναπτύχθηκε σε παραπάνω κεφάλαιο. Το Δικαστήριο έκρινε ότι όταν και οι δύο σύζυγοι κατέχουν τις ίδιες δύο υπηκοότητες κρατών-μελών, το άρθρο 3 παράγραφος 1 στοιχείο β΄ του Κανονισμού 2201/2003 δεν αποκλείει τη δικαιοδοσία των δικαστηρίων κανενός από τα κράτη αυτά, ακόμη κι αν ο αιτών δεν προβάλλει άλλους ουσιαστικούς δεσμούς με το συγκεκριμένο κράτος. Συνεπώς, αναγνωρίζεται ότι τα δικαστήρια των κρατών-μελών των οποίων οι σύζυγοι είναι υπήκοοι διαθέτουν παράλληλη αρμοδιότητα, επιτρέποντάς τους να επιλέξουν το δικαστήριο του κράτους-μέλους που επιθυμούν. Το Δικαστήριο, μάλιστα, υπογράμμισε ότι το άρθρο 3 του Κανονισμού 2201/2003 θεμελιώνει διαφορετικές και εναλλακτικές βάσεις δικαιοδοσίας χωρίς να καθιερώνει ιεράρχηση μεταξύ τους, επιτρέποντας έτσι τη συνύπαρξη περισσοτέρων αρμόδιων δικαστηρίων για την ίδια υπόθεση.

Η λύση που υιοθετήθηκε στην υπόθεση *Hadadi* ωστόσο, δεν θεωρείται κατάλληλη για μεταφορά στο επίπεδο των κανόνων σύγκρουσης νόμων. Η ουσιαστική ρύθμιση του διαζυγίου ή του δικαστικού χωρισμού μπορεί να προκύψει μόνο από μία έννομη τάξη, η «σωρευτική» εφαρμογή των δικαίων δύο ή περισσότερων κρατών είναι πρακτικά ανεφάρμοστη. Για τον λόγο αυτό, υποστηρίζεται ότι κάθε φορά που εμφανίζεται μια τέτοια περίπτωση, η ιθαγένεια δεν θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη για τους σκοπούς του άρθρου 8, και ότι πρέπει να εφαρμόζεται η lex fori, σύμφωνα με το τελευταίο εδάφιο της εν λόγω διάταξης[94]. Πρόκειται αναμφίβολα για μια λιγότερο ικανοποιητική λύση, καθώς οδηγεί σε άνιση μεταχείριση. Οι σύζυγοι που διαθέτουν δύο κοινές «ευρωπαϊκές» ιθαγένειες θα στερούνταν το πλεονέκτημα αυτής της διπλής ιδιότητας για τους σκοπούς του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, ενώ αντίθετα, οι σύζυγοι με δύο κοινές «μη ευρωπαϊκές»

[94] Βλ. P. Franzina, ό.π., σελ. 116.

ιθαγένειες θα μπορούσαν να επικαλεστούν μία από αυτές, βάσει των εθνικών κανόνων του εκάστοτε δικαστηρίου.

Παρά ταύτα, έχει υποστηριχθεί πως δεν υπάρχει άλλη ρεαλιστική εναλλακτική λύση. Θα μπορούσε πράγματι να υποτεθεί ότι η αρχή της εγγύτητας θα μπορούσε να προσφέρει ένα κριτήριο, μέσω της επιλογής της «πιο αποτελεσματικής» κοινής ιθαγένειας ως της μόνης σχετικής για τους σκοπούς του άρθρου 8. Στο πλαίσιο αυτό και παρά τις αντίθετες απόψεις που αναζητούν ρεαλιστικές λύσεις, η θεωρία εμφανίζεται επιφυλακτική. Χαρακτηριστική είναι η θέση του Pietro Franzina[95], σύμφωνα με την οποία τρία τουλάχιστον επιχειρήματα συνηγορούν κατά μιας τέτοιας ερμηνείας. Πρώτον, στην υπόθεση *Hadadi*, το Δικαστήριο έκρινε ρητά ότι ο Κανονισμός 2201/2003 δεν αφήνει περιθώριο για αξιολόγηση της «αποτελεσματικής» κοινής ιθαγένειας των συζύγων ως δευτερεύοντος κριτηρίου δικαιοδοσίας. Δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι ο Κανονισμός 1259/2010 θα μπορούσε να ερμηνευθεί διαφορετικά, δηλαδή ως να επιτρέπει έμμεσα την αναφορά σε μια τέτοια έννοια. Δεύτερον, η προσφυγή στην «αποτελεσματική» κοινή ιθαγένεια δεν θα παρείχε πάντοτε εφαρμόσιμη λύση. Είναι πιθανό οι σύζυγοι, παρότι κατέχουν την ίδια υπηκοότητα δύο ή και περισσότερων κρατών-μελών, να μην έχουν ουσιαστικό δεσμό με καμία από αυτές τις χώρες. Η θεμελίωση του εφαρμοστέου δικαίου σε έναν τόσο ασθενή σύνδεσμο θα ήταν ασύμβατη με την αρχή της εγγύτητας και θα οδηγούσε σε απρόβλεπτα αποτελέσματα. Τρίτον, η εξέταση της «αποτελεσματικής» κοινής

[95] Βλ. P. Franzina, ό.π., σελ. 117 *«At least three arguments, however, militate against a similar reading: (i) the Court of justice held, in Hadadi, that there is no room in Regulation No. 2201/2003 for looking at the «effective» com- mon nationality of the spouses as a (subsidiary) head of jurisdiction: there is no clear evidence, it is submitted, that Regulation No. 1259/2010 might be interpreted in a different way, i.e. as implicitly referring, in a case like this, to the «effective» common nationality of the spouses; (ii) referring to the common «effective» nationality of the spouses would not always represent a workable solution: the situ- ation may arise where the spouses, while possessing the common nationality of two or more Member States, do not entertain any meaningful relationship with those countries; relying on a weak connection with one of these States would be at odds with the principle of proximity and results in unpredictable results; (iii) looking at the common «effective» nationality of the spouses would almost amount to «cre- ating» a connecting factor by interpretive means: the possibility, of any, of going that far should only be admitted, it is argued, as a last resort, when no other solution is available on the face of the relevant provisions, and the functionality of the supranational regime is seriously at stake; these strict conditions are not met in the circumstances: the Regulation does provide for a connecting factor —the forum— to be employed whenever the reference to nationality does not allow to determine the law applicable to divorce and legal separation.»*

ιθαγένειας θα σήμαινε, ουσιαστικά, τη δημιουργία ενός νέου συνδετικού στοιχείου από το ίδιο το δικαστήριο μέσω ερμηνείας. Μια τόσο εκτεταμένη ερμηνευτική προσέγγιση θα μπορούσε να γίνει δεκτή μόνο ως έσχατη λύση, όταν δηλαδή καμία άλλη διάταξη δεν παρέχει απάντηση και όταν διακυβεύεται η λειτουργικότητα ολόκληρου του υπερεθνικού συστήματος. Οι προϋποθέσεις αυτές, ωστόσο, δεν φαίνεται να πληρούνται στην προκειμένη περίπτωση, καθώς ο Κανονισμός δεν προβλέπει τη δυνατότητα δημιουργίας ενός νέου συνδετικού κριτηρίου από το δικαστήριο σε κάθε περίπτωση όπου η αναφορά στην ιθαγένεια δεν οδηγεί σε σαφή προσδιορισμό του εφαρμοστέου δικαίου για το διαζύγιο ή τον δικαστικό χωρισμό.

3.5. Δημόσια τάξη και περιορισμοί

Σύμφωνα με το άρθρο 12 του Κανονισμού[96], προκειμένου να μην εφαρμοστεί η αλλοδαπή lex causae, πρέπει αυτή να είναι προδήλως ασυμβίβαστη με τις αντιλήψεις του forum. Αυτή η διάταξη λειτουργεί ως αναγκαία δικλείδα ασφαλείας, εγείροντας ωστόσο ορισμένα ερωτήματα σχετικά με τον σκοπό του ίδιου του Κανονισμού, ο οποίος επικεντρώνεται στο εφαρμοστέο δίκαιο. Είναι σημαντική, όμως, λόγω του οικουμενικού χαρακτήρα του Κανονισμού, καθώς μπορεί να εφαρμοστούν κανόνες σχετικά με το διαζύγιο εντός της ευρωπαϊκής περιοχής που ενδέχεται να συγκρούονται με τις αξίες της Ε.Ε αλλά και με τον νομικό πολιτισμό του κράτους στο οποίο θα αναπτύξουν τις έννομες συνέπειές τους[97].

Για να αποτραπεί μια καταχρηστική χρήση αυτής της διάταξης από τα κράτη-μέλη, η οποία θα οδηγούσε στην εφαρμογή της lex fori εις βάρος των αλλοδαπών δικαίων, καθορίζεται ο εξαιρετικός χαρακτήρας αυτής της διάταξης[98]. Ελλείψει,

---

[96] Άρθρο 12: *«Η εφαρμογή μιας διάταξης του δικαίου που καθορίζεται βάσει του παρόντος κανονισμού δεν μπορεί να αποκλεισθεί παρά μόνο εάν αυτή η εφαρμογή είναι προδήλως ασυμβίβαστη με τη δημόσια τάξη του κράτους του δικάζοντος δικαστηρίου.»*

[97] Βλ. Δ. Σταματιάδη, ό.π., σελ.101.

[98]Ιδιαίτερη σημασία παρουσιάζει το σημείο 25 του Προοιμίου του Κανονισμού, το οποίο αποσαφηνίζει τα όρια της επίκλησης της δημόσιας τάξης από τα δικαστήρια των κρατών-μελών : *«Λόγοι δημοσίου συμφέροντος θα πρέπει να παρέχουν σε εξαιρετικές περιπτώσεις, τη δυνατότητα στα δικαστήρια των συμμετεχόντων κρατών μελών να μην εφαρμόζουν διάταξη του αλλοδαπού δικαίου, όταν η εφαρμογή του σε μια συγκεκριμένη περίπτωση θα ήταν προδήλως αντίθετη στη δημόσια τάξη του κράτους του δικάζοντος δικαστηρίου. Παρόλα αυτά, τα δικαστήρια δεν θα πρέπει να έχουν την ευχέρεια να εφαρμόζουν την εξαίρεση που προβλέπεται για λόγους δημόσιας τάξης προκειμένου να μην εφαρμόσουν διάταξη του δικαίου άλλου κράτους μέλους, εφόσον κάτι τέτοιο θα αντέβαινε στον Χάρτη των*

ωστόσο, ενός σαφούς ορισμού στον Κανονισμό για το ποιες αξίες συγκροτούν τη δημόσια τάξη βαρύνουσα σημασία αποκτά το εσωτερικό δίκαιο και οι συνταγματικές αρχές του δικάζοντος δικαστηρίου και αυτή θα πρέπει να εφαρμόζεται μόνο σε περιπτώσεις, όπως διακρίσεις μεταξύ των δύο φύλων σχετικά με το δικαίωμα διαζυγίου ή υπερβολικά μεγάλες περιόδους αναμονής για τη λύση του γάμου. Αυτές οι περιπτώσεις αποτελούν σοβαρά εμπόδια για τη διατήρηση του συζυγικού δεσμού, κάτι που αντίκειται στα συμφέροντα ενός εκ των συζύγων ή των τέκνων.

Ωστόσο, ο Κανονισμός δεν καθορίζει ποιες αξίες μπορούν να θεωρηθούν από τα συμμετέχοντα κράτη-μέλη ως μέρος της δημόσιας τάξης τους. Σε αυτό το πλαίσιο, το εσωτερικό δίκαιο συχνά παίζει σημαντικό ρόλο. Οι συνταγματικοί κανόνες που διέπουν τις ιδιωτικές σχέσεις μπορεί να είναι σχετικοί, καθώς αντικατοπτρίζουν τις θεμελιώδεις Αρχές του νομικού συστήματος στο οποίο ανήκουν. Επιπλέον, οι διεθνείς συμβάσεις, ειδικά αυτές που αφορούν τα ανθρώπινα δικαιώματα, είτε είναι περιφερειακές (όπως η ΕΣΔΑ) είτε οικουμενικές (όπως η Διεθνής Σύμβαση για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα), είναι επίσης σχετικές.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι, ενώ η δημόσια τάξη αντικατοπτρίζει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε νομικής τάξης, ο τρόπος εφαρμογής της εξαιρέσεως από τις εθνικές αρχές υπόκειται σε λεπτομερή έλεγχο σε ευρωπαϊκό επίπεδο, όπως προκύπτει από τη νομολογία του ΔΕΕ. Αυτό ισχύει τόσο για τους κανόνες αναγνώρισης αλλοδαπών αποφάσεων όσο και για τους κανόνες σύνδεσης. Όσον αφορά το διαζύγιο και τον δικαστικό χωρισμό, η δημόσια τάξη καλύπτει κυρίως δύο ουσιαστικές αξίες, το δικαίωμα απόκτησης διαζυγίου ή δικαστικού χωρισμού κάθε φορά που η έγγαμη συμβίωση καθίσταται αφόρητη για οποιονδήποτε από τους συζύγους, καθώς και την ισότητα των συζύγων σε σχέση με το διαζύγιο και τον δικαστικό χωρισμό.

Είναι ενδιαφέρον ότι ο δικαστής επικαλείται τη δημόσια τάξη μόνο αφού έχει καθορίσει το εφαρμοστέο δίκαιο. Υποστηρίζεται ότι η δημόσια τάξη, σύμφωνα με τον Κανονισμό 1259/2010, έχει έναν «υπολειπόμενο» ρόλο, περιορίζοντας την πρακτική της σημασία σε καταστάσεις που δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν ορθά. Επιπλέον, προκύπτουν ερωτήματα για το στάδιο μετά την αποδοχή της επιφύλαξης

Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και ιδίως στο άρθρο 21 αυτού, το οποίο απαγορεύει κάθε μορφή διακριτικής μεταχείρισης.»

της δημόσιας τάξης από το δικαστήριο. Όταν οι σύζυγοι έχουν επιλέξει δίκαιο σύμφωνα με το άρθρο 5 και αυτό κρίνεται ότι αντιτίθεται στη δημόσια τάξη, τότε το άρθρο 8 του Κανονισμού θα πρέπει να εφαρμοστεί. Αυτή η διαδικασία είναι σημαντική, καθώς διασφαλίζει ότι δεν θα ματαιωθεί το ωφέλιμο αποτέλεσμα του Κανονισμού.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι από τον Οκτώβριο του 2013, με τη συμμετοχή της Ελλάδας στη διαδικασία της ενισχυμένης συνεργασίας και την υιοθέτηση του Κανονισμού για το εφαρμοστέο δίκαιο στο διαζύγιο και τον δικαστικό χωρισμό, ο κανόνας σύνδεσης του ελληνικού ιδιωτικού διεθνούς δικαίου που διέπει τις περιπτώσεις λύσης γάμου (άρθρο 16 σε συνδυασμό με το άρθρο 14 ΑΚ) έχει αντικατασταθεί. Αυτή η αλλαγή είναι σημαντική, καθώς επηρεάζει και το άρθρο 33 ΑΚ, το οποίο αναφέρει ότι *«διάταξη αλλοδαπού δικαίου δεν εφαρμόζεται αν η εφαρμογή της προσκρούει στα χρηστά ήθη ή γενικά στη δημόσια τάξη».* Εδώ βλέπουμε ότι ο Κανονισμός παρέχει μια παρόμοια ρύθμιση, γεγονός που αναδεικνύει τη σημασία της δημόσιας τάξης στη νομική διαδικασία. Ωστόσο, παρά την αντικατάσταση αυτή, ο τρόπος λειτουργίας της δημόσιας τάξης βάσει του Κανονισμού φέρνει αρκετές αλλαγές. Είναι χρήσιμο να εξετάσουμε πώς αυτή η έννοια εφαρμόζεται στην πράξη από τους εθνικούς δικαστές.

Η επιφύλαξη της δημόσιας τάξης έχει τέσσερα κύρια χαρακτηριστικά. Πρώτον, έχει εξαιρετικό χαρακτήρα. Δεύτερον, χαρακτηρίζεται από αοριστία[99]. Τρίτον, από ελαστικότητα, και τέταρτον, από μεταβλητότητα. Αυτές οι πτυχές της δημόσιας τάξης θεωρούνται κρίσιμες, καθώς δείχνουν πόσο ευέλικτη μπορεί να είναι η εφαρμογή της ανάλογα με την περίπτωση. Η παρέμβαση της δημόσιας τάξης μπορεί να είναι αρνητική, θετική ή και ταυτόχρονα αρνητική και θετική. Η αρνητική παρέμβαση σημαίνει ότι δεν επιτρέπεται η εφαρμογή της αλλοδαπής διάταξης, γεγονός που επιβεβαιώνει την in concreto απόρριψη της διάταξης. Ο δικάζων δικαστής βρίσκεται ήδη στους κόλπους του αλλοδαπού δικαίου και εκεί εξακολουθεί να παραμένει. Απλά και μόνο θα αρνηθεί να εφαρμόσει τη συγκεκριμένη διάταξη του αλλοδαπού δικαίου, εφόσον αντιτίθεται προς τις θεμελιώδεις αντιλήψεις τις πολιτείας. Αντίθετα, η θετική παρέμβαση συμβαίνει όταν δεν υπάρχει συγκεκριμένος θεσμός στο αλλοδαπό δίκαιο, και η έλλειψη αυτού του θεσμού θεωρείται ότι

[99] Βλ. Χ. Ταγαρά, Η συμβολή της κοινοτικής έννομης τάξης στην ενοποίηση του οικογενειακού δικαίου, Με ανάλυση του Κανονισμού 1347/00, 2001, σελ. 34.

αντιτίθεται στην ημεδαπή δημόσια τάξη και ο δικάζων δικαστής πρέπει να αποφασίσει για την πλήρωση αυτού του κενού εφαρμόζοντας το δικό του δίκαιο (τη lex fori)[100].

Ανακύπτει το ερώτημα ποιοι κανόνες θα ρυθμίσουν τελικά την επίδικη σχέση: οι ουσιαστικές διατάξεις της lex fori ή της lex causae; Σύμφωνα με τη γενική άποψη, η σωστή προσέγγιση είναι η δεύτερη. Ο αρμόδιος δικαστής θα πρέπει πρώτα να αναζητήσει λύση μέσα από την ίδια τη lex causae και μόνο αν αυτό δεν είναι δυνατό να καταφύγει στη lex fori. Σύμφωνα με τη Παπασιώπη - Πασιά, ο δικαστής θα κρίνει in concreto[101] αν θα λυθεί ο γάμος ή αν θα εφαρμοστεί η lex causae ή η lex fori. Επομένως, όταν η lex causae είναι αλλοδαπό δίκαιο, ο δικαστής πρέπει να εξετάσει προηγουμένως αν αυτό συμβαδίζει με τη δημόσια τάξη και αν η εφαρμογή του θα προκαλούσε σοβαρή αντίθεση με τις θεμελιώδεις αρχές του βίου στο forum.

Αφού, λοιπόν, εξετάστηκε το περιεχόμενο και η λειτουργία της ρήτρας της δημόσιας τάξης στο πλαίσιο του άρθρου 12 του Κανονισμού, κρίνεται αναγκαίο να διερευνηθεί πώς η έννοια αυτή έχει ερμηνευθεί και εφαρμοστεί από τον Έλληνα νομοθέτη και τα ελληνικά δικαστήρια. Η μελέτη της εθνικής πρακτικής είναι ουσιώδης, καθώς αναδεικνύει το πώς οι θεμελιώδεις αξίες της ημεδαπής έννομης τάξης, όπως η προστασία της οικογένειας, η ισότητα των φύλων και ο σεβασμός της προσωπικότητας, συνδιαμορφώνουν τα όρια εντός των οποίων μπορεί να κινηθεί η εφαρμογή αλλοδαπού δικαίου στις υποθέσεις λύσης του γάμου. Σε αυτό το σημείο αξίζει να εξεταστεί πώς ο Έλληνας νομοθέτης και η ελληνική νομολογία έχουν αντιμετωπίσει διαχρονικά τη ρήτρα της δημόσιας τάξης στις περιπτώσεις λύσης του γάμου, ιδίως όταν το αλλοδαπό δίκαιο, το οποίο υποδεικνύεται βάσει του άρθρου 16 ΑΚ, προβλέπει τρόπους λύσης διαφορετικούς από εκείνους του ελληνικού δικαίου. Πολλές φορές η ελληνική έννομη τάξη βρέθηκε αντιμέτωπη με την «πρόκληση» να επικαλεστεί τη δημόσια τάξη, όταν η αλλοδαπή lex causae προέβλεπε λύση του

[100] Βλ. Α. Γραμματικάκη-Αλεξίου / Ζ. Παπασιώπη-Πασιά / Ε. Βασιλακάκης, ό.π., σελ.95 και *«εκτός από την περίπτωση της αρνητικής ή της θετικής επεμβάσεις τις επιφυλάξεις της δημόσιας τάξης υπάρχει και η περίπτωση να επικαλείται ο δικάζουν δικαστής την επέμβαση τις επιφυλάξεις της δημόσιας τάξης αρνητικά και συγχρόνως θετικά.»* σελ. 96.

[101] Βλ. Z. Papassiopi - Passia, The applicable law on divorce and the "ordre public" reservation in greek conflict of laws, Louisiana Law Review, 2000. (digital Commons Network)

γάμου με διοικητική απόφαση ή ακόμη και με ιδιωτική πράξη[102], όταν προέβλεπε αποκλειστικά θρησκευτική λύση του γάμου, ή όταν αναγνώριζε μόνο τον θεσμό του χωρισμού από τραπέζης και κοίτης, ή τέλος όταν επέβαλλε το αδιάλυτο του γάμου. Επιπλέον, ιδιαίτερη σημασία για την κρίση του δικαστή ως προς την επίκληση της δημόσιας τάξης έχει το εάν η λύση του γάμου τίθεται ως κύριο ή ως προδικαστικό ζήτημα. Κατά ένα μέρος της θεωρίας, όταν ο Έλληνας δικαστής καλείται να κρίνει μια σχέση η οποία προϋποθέτει ήδη τη λύση του γάμου, δεν εξετάζει εκ νέου εάν η λύση αυτή αντιβαίνει στη δημόσια τάξη. Εδώ αναδεικνύεται ο ελαστικός χαρακτήρας της ρήτρας της δημόσιας τάξης· όταν δηλαδή η ελληνική έννομη τάξη καλείται να αναγνωρίσει έννομες συνέπειες που έχουν ήδη διαμορφωθεί βάσει αλλοδαπού δικαίου και έχουν δημιουργήσει «κεκτημένα δικαιώματα», δεν θεωρείται ότι προσβάλλονται οι θεμελιώδεις αντιλήψεις της περί δικαίου και ηθικής[103].

Η δημόσια τάξη, όπως προβλέπεται στο άρθρο 12 του Κανονισμού, έχει σαφώς ενωσιακό χαρακτήρα, καθώς οι συνέπειες της εφαρμογής της ερμηνεύονται τελικά από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ). Ακόμη και αν το Δικαστήριο αφήνει περιθώριο ερμηνευτικής ευχέρειας στα κράτη μέλη, διατηρεί για

---

[102] Ενδεικτικά, στην ελληνική νομολογία έχει κριθεί ότι η λύση γάμου κατόπιν κοινής συμφωνίας των συζύγων, η οποία πραγματοποιήθηκε με απόφαση του Ληξιάρχου του Δήμου Τιφλίδας της πρώην Σοβιετικής Ένωσης (σημερινή Δημοκρατία της Γεωργίας) και καταχωρήθηκε στα οικεία ληξιαρχικά βιβλία, δεν προσκρούει στην ελληνική δημόσια τάξη ούτε στα χρηστά ήθη. Στην υπόθεση αυτή, το εφαρμοστέο δίκαιο, σύμφωνα με το άρθρο 16 ΑΚ, ήταν το δίκαιο της πρώην ΕΣΣΔ, καθώς οι σύζυγοι διέμεναν κατά τον χρόνο της λύσης στον τόπο όπου εκδόθηκε η σχετική απόφαση. Το δικαστήριο έκρινε ότι ο τρόπος αυτός λύσης του γάμου δεν αντίκειται στις θεμελιώδεις αντιλήψεις της ελληνικής έννομης τάξης, δεδομένου ότι και το ελληνικό δίκαιο αναγνωρίζει, στο άρθρο 1441 ΑΚ, ανάλογη διαδικασία συναινετικής λύσης του γάμου, βασισμένη στην κοινή βούληση των συζύγων. Βλ. ΜονΠρΘεσσ. 29785/1998.

[103] *«Εν προκειμένω η ελληνική έννομη τάξη προσβάλλεται εάν προβληθεί ενώπιον της ο πολυγαμικός γάμος ως κύριο ζήτημα. Όταν όμως καλείται η ελληνική πολιτεία μέσω του δικαιοδοτικού της οργάνου να αποφανθεί για μία η δημιουργηθείσα κατάσταση στο πλαίσιο αλλοδαπού δικαίου, οι περί δικαίου και ηθικής θεμελιώδεις αντιλήψεις δεν προσβάλλονται. Είναι τελείως διαφορετικό το ζήτημα όταν ο δικάζων δικαστής κρίνει έναν πολυγαμικό γάμος κύριο ζήτημα, δηλαδή όταν καλείται να «διαπλάσει» για πρώτη φορά μία έννομη σχέση/κατάσταση, από το ζήτημα του να πρέπει να επιδικάσει διατροφή σε μία από τρεις νόμιμες συζύγους του πολύγαμου αλλοδαπού. Ο πολυγαμικός γάμος στη δεύτερη περίπτωση, εμφανίζεται με μορφή τετελεσμένης κατάστασης, η οποία έχει ήδη καθιδρύσει «κεκτημένα δικαιώματα» και για τις τρεις συζύγους, στο πλαίσιο της αλλοδαπής έννομης τάξης.»* Βλ. Α. Γραμματικάκη-Αλεξίου / Ζ. Παπασιώπη-Πασιά / Ε. Βασιλακάκη, ό.π., σελ. 91

τον εαυτό του τον έλεγχο των ορίων αυτής της ευχέρειας. Το συμπέρασμα αυτό ενισχύεται και από το σημείο 25 του Προοιμίου, το οποίο όχι μόνο υπαγορεύει τη φειδωλή χρήση της ρήτρας της δημόσιας τάξης, αλλά και καθιστά σαφές ότι η επίκλησή της υπόκειται στα όρια του άρθρου 21 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ένωσης. Στην ουσία, ο Κανονισμός φαίνεται να προωθεί μια ενωσιακή αντίληψη της δημόσιας τάξης, υποκαθιστώντας σταδιακά τις εθνικές αξιολογήσεις με τις κοινές αξίες και αρχές της Ένωσης, όπως αυτές αποτυπώνονται στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων.

Ενδεικτικό παράδειγμα αυτής της «ενωσιακής» μετατόπισης αποτελεί το ακόλουθο υποθετικό σενάριο: Ένα ζευγάρι ομόφυλων ατόμων, Γάλλοι υπήκοοι, τελεί γάμο στη Γαλλία, όπου η νομοθεσία τον αναγνωρίζει. Το ζευγάρι συμφωνεί ότι, σε περίπτωση μελλοντικού διαζυγίου, θα εφαρμοστεί το γαλλικό δίκαιο. Μετακομίζουν στην Ελλάδα, όπου κατοικούν μόνιμα, και κάποια χρόνια αργότερα αποφασίζουν να χωρίσουν, προσφεύγοντας στα ελληνικά δικαστήρια σύμφωνα με τον Κανονισμό 2201/03, λόγω κοινής συνήθους διαμονής. Το ελληνικό δικαστήριο, δυνάμει του Κανονισμού 1259/10, θα πρέπει να εφαρμόσει το γαλλικό δίκαιο ως προς τη λύση του γάμου, ενώ το κύρος του γάμου, βάσει του άρθρου 13 ΑΚ, διέπεται επίσης από το γαλλικό δίκαιο. Το ερώτημα που προκύπτει είναι εάν το ελληνικό δικαστήριο θα μπορούσε να αρνηθεί την εφαρμογή του γαλλικού δικαίου επικαλούμενο τη δημόσια τάξη, θεωρώντας δηλαδή ότι ο γάμος μεταξύ ομόφυλων αντιβαίνει στις αρχές και τις αξίες της ελληνικής έννομης τάξης. Η απάντηση, πρέπει να είναι αρνητική. Όχι μόνο διότι ο συγκεκριμένος γάμος είναι έγκυρος κατά το εφαρμοστέο δίκαιο, αλλά και διότι ο ομόφυλος γάμος, όπως αναγνωρίζεται σε πολλές έννομες τάξεις της Ένωσης, δεν αντιτίθεται στις κοινές ευρωπαϊκές αξίες· αντιθέτως, αποτελεί έκφανση του θεμελιώδους δικαιώματος στην οικογενειακή ζωή, το οποίο κατοχυρώνεται από το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ και το άρθρο 21 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ. Η νομολογιακή εξέλιξη προς αυτή την κατεύθυνση ενισχύεται και από την απόφαση του ΕΔΔΑ Βαλλιανάτος κ.ά. κατά Ελλάδος[104], όπου κρίθηκε ότι η συμβίωση δύο ατόμων του ίδιου φύλου εμπίπτει στο προστατευτικό πεδίο του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ, σε συνδυασμό με το άρθρο 14 που απαγορεύει τις δυσμενείς διακρίσεις.

[104] HUDOC - European Court of Human Rights https://share.google/94N3WC9qrKc6ib2QF

Η ανωτέρω ανάλυση των κανόνων σύγκρουσης και της λειτουργίας της δημόσιας τάξης αφορά κυρίως το πρότυπο του «δικαστικού διαζυγίου» όπως αυτό γίνεται αντιληπτό στις δυτικές έννομες τάξεις. Ωστόσο, η σύγχρονη πολυπολιτισμική πραγματικότητα φέρνει τον ευρωπαίο νομικό αντιμέτωπο με μορφές λύσης του γάμου που αποκλίνουν από αυτό το πρότυπο. Η έννοια της «ετερότητας» στο οικογενειακό δίκαιο δεν είναι πλέον μια θεωρητική κατασκευή, αλλά μια πρακτική πρόκληση που ανακύπτει μέσα από θρησκευτικά, ιδιωτικά ή αμιγώς διοικητικά διαζύγια. Στο κεφάλαιο που ακολουθεί, θα εξεταστεί πώς το ενωσιακό και εθνικό πλαίσιο ανταποκρίνεται σε αυτές τις ειδικές κατηγορίες, όπου η νομική τεχνική συναντά πολιτισμικές και θρησκευτικές ιδιαιτερότητες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 : Ειδικές Κατηγορίες διαζυγίων και ετερότητες.

4.1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ:

Η ποικιλομορφία των νομοθετικών ρυθμίσεων αναφορικά με τη λύση του γάμου αποτυπώνεται κυρίως στις ειδικότερες μορφές διαζυγίου που προβλέπει κάθε έννομη τάξη. Οι μορφές αυτές αντανακλούν τις κοινωνικές, θρησκευτικές και πολιτισμικές αξίες κάθε κράτους, αλλά και τον βαθμό στον οποίο η πολιτεία επιδιώκει να παρέμβει στη ρύθμιση των οικογενειακών σχέσεων. Έτσι, σε ορισμένες χώρες κυριαρχεί το συναινετικό διαζύγιο, ως έκφραση της ελεύθερης βούλησης των συζύγων να τερματίσουν τη συμβίωσή τους, ενώ σε άλλες εξακολουθεί να προκρίνεται η αντιδικιακή διαδικασία, με γνώμονα την προστασία της οικογένειας ως θεσμού. Παράλληλα, σε διεθνές και ενωσιακό επίπεδο, παρατηρούνται μορφές διοικητικού ή ιδιωτικού διαζυγίου, οι οποίες επιδιώκουν την απλούστευση και επιτάχυνση της διαδικασίας, αναδεικνύοντας την τάση απο-δικαστικοποίησης της οικογενειακής δικαιοσύνης.

Το διαζύγιο συνιστά την κλασική και συνηθέστερη μορφή λύσης της έγγαμης συμβίωσης. Αποτελεί θεσμό ευρέως αναγνωρισμένο στα περισσότερα νομικά συστήματα παγκοσμίως, ωστόσο οι διαφοροποιήσεις που παρατηρούνται μεταξύ των επιμέρους εθνικών δικαίων είναι συχνά ουσιώδεις. Γι’ αυτό και τα ζητήματα που άπτονται του διαζυγίου στο πεδίο του Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς αντικατοπτρίζουν την ποικιλομορφία των ρυθμίσεων και των κοινωνικών αντιλήψεων που διαμορφώνουν την οικογενειακή ζωή σε κάθε κράτος.

Οι αντιτιθέμενες πολιτικές επιδιώξεις, αφενός η διασφάλιση της σταθερότητας των οικογενειακών δεσμών και αφετέρου η προάσπιση της ατομικής αυτοδιάθεσης, ισορροπούν με διαφορετικό τρόπο σε κάθε έννομη τάξη, ανάλογα με τις τοπικές παραδόσεις, τα κοινωνικά πρότυπα και τις πολιτισμικές επιρροές. Ως εκ τούτου, οι κανόνες που διέπουν τη διάσπαση του γάμου παρουσιάζουν αξιοσημείωτη ποικιλία μεταξύ των εθνικών νομοθεσιών.

Αν και ο σεβασμός της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής κατοχυρώνεται σε όλα τα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σύμφωνα με το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ και το άρθρο 7 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ε.Ε, οι νομοθετικές προσεγγίσεις ως προς το διαζύγιο εξακολουθούν να διαφέρουν αισθητά. Κοινός παρονομαστής, ωστόσο, παραμένει το γεγονός ότι το διαζύγιο επιτρέπεται πλέον σε όλα τα κράτη-μέλη, παρότι οι επιμέρους διατάξεις που το ρυθμίζουν αναδεικνύουν τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους κάθε έννομη τάξη αντιλαμβάνεται και οργανώνει τη λύση του γάμου[105].

Οι προϋποθέσεις και οι διαδικασίες διαζυγίου διαφέρουν σημαντικά μεταξύ των διαφόρων έννομων τάξεων. Έτσι, κατά το δίκαιο εκάστου κράτους μέλους, το διαζύγιο προβλέπεται είτε κατ' αντιδικία είτε ως συναινετικός, είτε με εφαρμογή της αρχής της υπαιτιότητας, είτε με αυτή του ισχυρού κλονισμού είτε χωρίς ανάγκη λόγων διαζυγίου, είτε επιβαρυμένου με αρνητικές προϋποθέσεις διαζυγίου, είτε τέλος ως διαζύγιο κατά μετατροπή του δικαστικού χωρισμού[106]. Ο Κανονισμός κατά το άρθρο 1, εφαρμόζεται σε «αστικές υποθέσεις» διαζυγίου, δικαστικού χωρισμού και ακύρωσης γάμου. Η αναφορά σε «αστικές υποθέσεις» σκοπεί να αποκλείσει από το πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού διαδικασίες «μάλλον θρησκευτικού χαρακτήρα», ή «ιδιωτικές διαδικασίες διαζυγίου.»

Αναφορικά με τον θεσμό του χωρισμού από τραπέζης και κοίτης (separatio a thoro et mensa), έχει διατυπωθεί διχογνωμία στους κόλπους της θεωρίας. Ειδικότερα, ο Καλογερόπουλος-Στράτης εκφράζει την άποψη ότι η εφαρμογή του εν λόγω θεσμού προσκρούει στην ημεδαπή δημόσια τάξη, υποστηρίζοντας ότι προϋπόθεση για τη λύση του γάμου είναι η αναγνώριση του θεσμού σωρευτικά τόσο από το δίκαιο της

[105] Βλ. P. Franzina, The law applicable to divorce and legal separation under regulation (EU) No. 1259/2010 of 20 December 2010, CDT 2011, σελ. 89.

[106] Βλ. Σπ. Τσιαντίνης, ο.π, σελ. 34-35.

ιθαγένειας (lex patriae) όσο και από το δίκαιο του δικάζοντος δικαστή (lex fori) [107]. Στον αντίποδα, η Παπασιώπη-Πασιά [108] υποστηρίζει ότι ο θεσμός αυτός δεν αντιβαίνει στις θεμελιώδεις αρχές της ελληνικής έννομης τάξης. Επισημαίνει, μάλιστα, ότι το γεγονός και μόνο πως ο χωρισμός απαντάται συνήθως σε δίκαια που πρεσβεύουν το αδιάλυτο του γάμου, δεν συνιστά αυτομάτως προσβολή της ελληνικής δημόσιας τάξης[109].

Αντιθέτως, η περίπτωση του ισλαμικού διαζυγίου (talaq) κρίνεται παγίως ως ευθέως αντίθετη προς την ελληνική δημόσια τάξη. Η αντίθεση αυτή δεν ερείδεται στο ότι ο θεσμός είναι άγνωστος στο ελληνικό δίκαιο, αλλά στο γεγονός ότι παραβιάζει καταφανώς τη συνταγματική αρχή της ισότητας των φύλων, καθώς αποτελεί μονομερή ιδιωτική πράξη χωρίς τις εγγυήσεις αμεροληψίας που παρέχει η δικαστική κρίση. Υπό το ίδιο πρίσμα, ως αντίθετες στη δημόσια τάξη έχουν κριθεί διατάξεις αλλοδαπών δικαίων που επιτρέπουν το διαζύγιο βασιζόμενες στην αυθαίρετη βούληση του ενός συζύγου ή στην αλλαγή θρησκεύματος και πολιτικών φρονημάτων. Τουναντίον, δεν προσκρούουν στη δημόσια τάξη λόγοι διαζυγίου που αφορούν σοβαρές ασθένειες (μεταδοτικές ή αποκρουστικές), την καταδίκη σε ατιμωτική ποινή ή την τέλεση ασελγών πράξεων.

4.2. Δικαστικός Χωρισμός.

Ως δικαστικός χωρισμός (γαλλική ρύθμιση) νοείται η δια δικαστικής αποφάσεως διαπλασσόμενη έννομη σχέση/κατάσταση, κατά την οποία παύουν ορισμένες συνέπειες του γάμου, ιδίως η υποχρέωση συγκατοίκησης, χωρίς όμως ο γάμος να λύνεται. Μετά τον δικαστικό χωρισμό επέρχεται και χωρισμός των περιουσιών των συζύγων, διατηρούνται όμως τα εκατέρωθεν κληρονομικά δικαιώματα. Ο δικαστικός χωρισμός μπορεί να αποτελέσει την προβαθμίδα του διαζυγίου, αφού με αίτηση ενός συζύγου, η απόφαση δικαστικού χωρισμού μπορεί να μετατραπεί σε απόφαση διαζυγίου[110].

4.3. Δημόσια Έγγραφα – Συναινετικά Διαζύγια

---

[107] Βλ. Σ. Καλογερόπουλος - Στράτης, Ιδιωτικόν Διεθνές Δίκαιο, 1962, σελ.213.

[108]Βλ. Ζ. Παπασιώπη - Πασιά, Το εφαρμοστέο δίκαιο επί του διαζυγίου στις ελληνικές και διεθνείς συγκρούσεις νόμων, 1997, (σημ. 64), σελ. 201.

[109] Το αδιάλυτο του γάμου κατά τον Μπερντερμάχερ-Γερούση δεν αντίκειται στην ημεδαπή δημόσια τάξη, Αναλυτικότερα βλ. Α. Μπεντερμάχερ - Γερούση, Το Διαζύγιον και ο χωρισμός από τραπέζης και κοίτης ιδιωτικόν διεθνές δίκαιον 1960, σελ. 25-27.

[110] Βλ. Σπ. Τσιαντίνης, ο.π, σελ. 35-36.

Στον αναθεωρημένο Κανονισμό 1111/2019 τα δημόσια έγγραφα και οι συμφωνίες τόσο σε θέματα δικαστικού χωρισμού και διαζυγίου όσο και σε θέματα γονικής μέριμνας ρυθμίζονται εκτενώς και τούτο διότι εφόσον παράγουν δεσμευτικά έννομα αποτελέσματα σε κάποιο κράτος μέλος εξομοιώνονται προς αποφάσεις για τους σκοπούς και τις για τους σκοπούς της εφαρμογής των κανόνων αναγνώρισης και εκτέλεσης[111]. Το άρθρο 64 που εισάγει στο οικείο τμήμα διευκρινίζει ότι *«Το παρόν τμήμα εφαρμόζεται σε υποθέσεις διαζυγίων, δικαστικού χωρισμού και γονικής μέριμνας σε δημόσια έγγραφα που έχουν συνταχθεί ή καταχωριστεί επίσημα, και σε συμφωνίες που έχουν καταχωριστεί, σε κράτος μέλος που κρίνει εαυτό αρμόδιο δυνάμει του κεφαλαίου ΙΙ.»*

Το άρθρο 2 παρ. 2 του Καν. 1111/2019 ορίζονται οι δύο έννοιες:

ι) «Δημόσιο Έγγραφο»: «*το έγγραφο που έχει συνταχθεί ή καταχωρισθεί επισήμως ως δημόσιο έγγραφο σε οποιοδήποτε κράτος μέλος για θέματα που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του παρόντος κανονισμού και του οποίου η γνησιότητα: α) συνδέεται με την υπογραφή και το περιεχόμενο του δημοσίου εγγράφου, και β) έχει πιστοποιηθεί από δημόσια αρχή ή οποιαδήποτε άλλη εξουσιοδοτημένη προς τούτο αρχή. Τα κράτη μέλη κοινοποιούν τις εν λόγω αρχές στην Επιτροπή σύμφωνα με το άρθρο 103»* και

ιι) «Συμφωνία»: «*για τους σκοπούς του κεφαλαίου IV, έγγραφο το οποίο δεν αποτελεί δημόσιο έγγραφο, έχει συναφθεί από τα μέρη για θέματα που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του παρόντος κανονισμού και έχει καταχωριστεί από δημόσια αρχή όπως έχει κοινοποιηθεί για το σκοπό αυτό στην Επιτροπή από κράτος μέλος σύμφωνα με το άρθρο 103.»*

Αρχικά, σε αυτές τις δημόσιες αρχές θα μπορούσαν να συγκαταλέγονται οι συμβολαιογράφοι που συντάσσουν συμφωνίες ακόμα και όταν ασκούν ελεύθερο επάγγελμα. Το ζήτημα της κυκλοφορίας των εξωδικαστικών διαζυγίων δεν διαλαμβανόταν στην αρχική πρόταση της Επιτροπής, η οποία εστιάζει μόνο σε ζητήματα γονικής μέριμνας. Το ζήτημα ανέκυψε στην πορεία της διαπραγμάτευσης, τέθηκε ιδίως από την Γαλλία, την Ιταλία και την Ελλάδα ιδίως όταν με το ν.

[111] *Τα δημόσια έγγραφα και συμφωνίες μεταξύ των μερών σε δικαστικό χωρισμό και διαζύγιο τα οποία παράγουν δεσμευτικά έννομα αποτελέσματα σε κάποιο κράτος μέλος θα πρέπει να εξομοιούνται προς «αποφάσεις» για τους σκοπούς της εφαρμογής των κανόνων αναγνώρισης και εκτέλεσης. Τα δημόσια έγγραφα και συμφωνίες μεταξύ των μερών σε θέματα γονικής μέριμνας που είναι εκτελεστά σε κάποιο κράτος μέλος θα πρέπει να εξομοιούνται προς «αποφάσεις» για τους σκοπούς της εφαρμογής των κανόνων αναγνώρισης και εκτέλεσης. (Αιτ. σκέψη 70 Καν. 1111/2019).*

4509/2017 τροποποιήθηκε το άρθρο 1441 ΑΚ για τα συναινετικά διαζύγια, ήτοι θεσπίζεται το συναινετικό διαζύγιο μέσω Συμβολαιογράφου (αρθ. 22) καταργώντας τη δικαστική εξουσία. Η αντιμετώπιση του ζητήματος ήταν αναγκαία καθώς: α) *«η πράξη που συντάσσει ο συμβολαιογράφος και με την οποία βεβαιώνει την λύση του γάμου επικυρώνει τις συμφωνίες των συζύγων και τις ενσωματώνει σε αυτή»* (ΑΚ 1441) δεν είναι «απόφαση» κατά την αυτονομία του Κανονισμού β) το ισχύον άρθρων 46 (εκτελεστότητα δημοσίων εγγράφων και συμφωνιών) δε βρίσκει εφαρμογή στις γαμικές διαφορές που εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού, διότι κατά την κρατούσα αυτή άποψη, η οποία είναι και η άποψη της Επιτροπής το άρθρο αφορά εκτελεστά δημόσια έγγραφα και συμφωνίες μόνο γονικής μέριμνας ,ενώ οι αντίστοιχες στα γαμικά ζητήματα δεν εκτελούνται αλλά αναγνωρίζονται [112] . Υπήρξαν επίμονες αντιδράσεις από χώρες που είναι επιφυλακτικές στην ενίσχυση της ιδιωτικής αυτονομίας και του αυτοκαθορισμού των μερών στα γαμικά θέματα, ιδίως πρώην ανατολικές χώρες που λ.χ δε συμμετείχαν στον Κανονισμό 1104/2016 «*για την θέσπιση ενισχυμένης συνεργασίας στον τομέα της διεθνούς δικαιοδοσίας του εφαρμοστέου δικαίου και της αναγνώρισης και εκτέλεση αποφάσεων σε ζητήματα περιουσιακών σχέσεων των καταχωρισμένων συντρόφων»*. Αξιοσημείωτο είναι ότι και η Γερμανία ήταν ιδιαίτερα επιφυλακτική, ίσως δεν αναμένεται σύντομα να υιοθετήσει το συμβολαιογραφικό διαζύγιο[113]. Στην Γερμανία, άλλωστε, κατά την διαδικασία του διαζυγίου διευθετούνται και παράπλευρα ζήτημα των συζύγων, όπως συνταξιοδοτικά, που μάλλον δεν μπορούν να τεθούν στην ιδιωτική αυτονομία[114].

Πλέον με βάση το άρθρο 65 παρ. 1 *«Τα δημόσια έγγραφα και οι συμφωνίες για τον δικαστικό χωρισμό και το διαζύγια τα οποία παράγουν δεσμευτικά έννομα αποτελέσματα στο κράτος μέλος προέλευσης αναγνωρίζονται σε άλλα κράτη μέλη χωρίς να απαιτείται ειδική διαδικασία.»*

4.4. Θρησκευτικά διαζύγια – Ιδιωτικά Διαζύγια.

Η σχέση του οικογενειακού δικαίου με τους ιερούς εκκλησιαστικούς νόμους αποτελεί παλιό και εν μέρει λυμένο ζήτημα, ήδη από την εποχή του διαφωτισμού με

[112] Βλ. Δ. Τίτσα, Ζητήματα από τον Καν. 2019/1111, ΕΠολΔ 2020, σελ. 347-348.

[113] Βλ. Δ. Τίτσα, ο.π, υποσημ. 147, σελ. 348

[114] Βλ. Δ. Τίτσα, ο.π, σελ. 347-348.

την εκκοσμίκευση της κρατικής εξουσίας, ωστόσο σήμερα ξανά αναδεικνύεται σε ένα επίκαιρο ζήτημα από τη σκοπιά του σεβασμού των θρησκευτικών μειονοτήτων.

Στο μουσουλμανικό δίκαιο το διαζύγιο πλαισιώθηκε κατά κάποιον τρόπο από «τυπικότητες» με την έννοια ότι η μονομερής εκδίωξη της γυναίκας από το σύζυγό της, για να είναι έγκυρη, θα πρέπει να διαπιστώνεται από κάποια αρμόδια αρχή[115].

Σχετικά με τους μουσουλμάνους της Ελλάδας για πολλά χρόνια ίσχυε ο θεσμός του μούφτη[116]. Ο θεσμός του μούφτη στην Ελλάδα είχε μια ιστορική αναδρομή ως κατάλοιπο της Οθωμανικής αυτοκρατορίας στα Βαλκάνια και από όλες τις Βαλκανικές χώρες μόνο στην Ελλάδα αποτελούσε έναν αναγνωρισμένο θεσμό που δεν είχε θρησκευτική διάσταση, αλλά ήταν παράλληλα και φορέας δικαστικής εξουσίας, με άλλα λόγια ο μούφτης αναγνωρίζονταν στην Ελλάδα όχι μόνο ως θρησκευτικός ηγέτης, αλλά και ως δικαστής με ευρείας έκτασης δικαστικές αρμοδιότητες που τον καθιστούσαν ιεροδίκη[117].

Το θέμα της αποδοχής του ιερού μουσουλμανικού νόμου και της συμβατότητας του με τον ευρωπαϊκό νομικό πολιτισμό παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον από συγκριτική σκοπιά, διότι η εγκατάσταση μουσουλμάνων από ισλαμικές χώρες είναι πλέον συνήθης στο ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο, όπως και η περίπτωση των μεικτών γάμων, δηλαδή γάμων μεταξύ μουσουλμάνων και χριστιανών ή και αντίστροφα. Θα μπορούσε μάλιστα να ειπωθεί ότι η Ευρώπη αποτελεί το κατεξοχήν χώρο υποδοχής οικονομικών μεταναστών από ισλαμικές χώρες. Η εφαρμογή του ιερού μουσουλμανικού δικαίου για τη ρύθμιση των οικογενειακών σχέσεων των μουσουλμάνων έχει απασχολήσει επανειλημμένα την ευρωπαϊκή νομολογία.

Λύση του γάμου στο μουσουλμανικό θρησκευτικό δίκαιο γίνεται με αποπομπή της συζύγου και εξωδικαστικά (talaq). Έτσι, τέθηκε το ερώτημα αν τα

---

[115] Βλ. Μαρία Χαρ. Σωτηροπούλου, Ελευθερία Βουλήσεως Οικογενειακών, Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου, Σάκκουλα, 2006, σελ. 112-113.

[116] Η λέξη «μούφτη» της τουρκικής γλώσσας, από ετυμολογική άποψη, είναι αραβικής προέλευσης και υποδηλώνει τον ερμηνευτή του ισλαμικού ιερού νόμου, δηλαδή μούφτης είναι ο ιεροερμηνευτής που συντάσσει γνωμοδοτήσεις, τις «φετβάδες», οι οποίες αναφέρονται στην ερμηνεία του ισλαμικού δικαίου, έχουν επίσημο χαρακτήρα αλλά δεν είναι δεσμευτικές για τους καδήδες, που είναι οι κατεξοχήν φυσικοί μουσουλμάνοι δικαστές. Βλ. Γεωργούλη, Ο θεσμός του Μούφτη (1993), σελ. 20.

[117] Βλ. Αθηνά Κοτζάμπαση, Το πεδίο εφαρμογής του ιερού μουσουλμανικού νόμου στις οικογενειακές έννομες σχέσεις των Ελλήνων μουσουλμάνων, ΕλλΔνη 44 (2003), σελ. 59-60.

ιδιωτικά αυτά διαζύγια κατά το μουσουλμανικό νόμο έχουν νομική ισχύ και μπορούν να αναγνωριστούν και να κηρυχθούν εκτελεστά η αν ο τρόπος αυτός λύσης του γάμου αντίκειται στην εσωτερική δημόσια τάξη[118].

Ο ν. 1920/1991 στο άρθρο 5 παρ. 2 όριζε ότι *« ο μούφτης ασκεί δικαιοδοσία μεταξύ Ελλήνων μουσουλμάνων πολιτών της περιφέρειας του επί γάμων, διαζυγίων, διατροφών, επιτροπειών, χειραφεσίας ανηλίκων, ισλαμικών διαθηκών και της εξ αδιαθέτου διαδοχής, εφόσον οι σχέσεις αυτές διέπονται από τον Ιερό Μουσουλμανικό Νόμο».* Το άρθρο, αυτό ωστόσο δεν περιείχε κανόνα ουσιαστικού δικαίου, ο οποίος να ορίζει το εφαρμοστέο δίκαιο, αλλά μόνο κανόνα δικονομικού δικαίου με αποτέλεσμα να τίθεται εκ νέου το ερώτημα σχετικά με την ισχύ και τα όρια εφαρμογής του ιερού μουσουλμανικού νόμου τόσο τα υποκειμενικά, δηλαδή ποιοι μουσουλμάνοι υπάγονται στο ιερό νόμο, όσο και τα αντικειμενικά, δηλαδή ποιες έννομες σχέσεις διέπονται από τον ιερό νόμο[119].

Η λύση ενός γάμου με την αυθαίρετη και μονομερή λύση από τον άνδρα αποτελούσε ένα σύνθετο θέμα όσον αφορά την συνταγματικότητα του ιερού μουσουλμανικού νομού προς το άρθρο 21 Συντάγματος. Συγκεκριμένα η λύση του γάμου γινόταν με αποπομπή της γυναίκας σε μία ορισμένη διαδικασία: «*Ο σύζυγος που θα αποπέμψει τη γυναίκα του, πρέπει να επαναλάβει την αποπομπή τρείς φορές σε τρεις περιόδους καθαρότητας της γυναίκας, δηλαδή σε τρείς περιόδους που δεν έχει έμμηνη ρύση και πρέπει να μην κοιμηθεί μαζί της στις τρείς διαφορετικές αυτές διαδοχικές περιόδους καθαρότητας (πρόκειται για την επιτρεπόμενη αποπομπή talaq), ενώ παράλληλα οφείλει να της καταβάλει διατροφή για τους τρείς επόμενους μήνες – τρείς διαδοχικές περιόδους «καθαρότητας», που είναι και ο χρόνος της απαγόρευσης για την τέλεση νέου γάμου. Αν ο άνδρας θελήσεις να έχει σεξουαλικές σχέσεις, τότε το διαζύγιο ακυρώνεται».*

Ο ανώτερος θεσμός λύση του γάμου με αποπομπή αναμφίβολα αντίκειται στο άρθρο 21 του Συντάγματος. Το θεσμό αυτό άλλωστε επιδίωξε να καταργήσουν και τα ισλαμικά κράτη θέλοντας να περιορίσουν την πολυγαμία επειδή αποπομπή συνδέεται άμεσα με την πολυγαμία. Ιδιωτική αποπομπή ως ιδιωτικό διαζύγιο είναι επομένως αντισυνταγματική επειδή λύση του γάμου με διαζύγιο απαγγέλλεται μόνο με δικαστική απόφαση και το διαζύγιο αυτό αντίκειται στο άρθρο 21 του Συντάγματος. Επομένως για την λύση του γάμου ήταν σε κάθε περίπτωση αναγκαία η απόφαση

[118] Βλ. Αθηνά Κοτζάμπαση, ο.π, σελ. 61.
[119] Βλ. Αθηνά Κοτζάμπαση, ο.π, σελ. 62.

μούφτη, η οποία μάλιστα έπρεπε να κηρυχθεί εκτελεστή και από τα πολιτικά δικαστήρια. Στο ιερό μουσουλμανικό δίκαιο υπάρχει και συναινετική λύση του γάμου των συζύγων (hull). Πρόκειται ωστόσο για μία συμφωνία των συζύγων για την λύση του γάμου μετά από επιθυμία της γυναίκας υπό τον όρο όμως να καταβάλει αυτή στον άντρα ένα είδος αποζημίωσης για τον τερματισμό του γάμου. Η απόφαση της μουφτείας για τη λύση του γάμου και πάλι σε κάθε περίπτωση έπρεπε να κηρυχθεί εκτελεστή από το Μονομελές Πρωτοδικείο[120].

Πάντως και οι δύο τρόποι διαζυγίου στο ιερό μουσουλμανικό δίκαιο για την λύση του γάμου προσβάλλουν το ατομικό της δικαίωμα για σεβασμό της ιδιωτικής αυτονομίας και οικογενειακής ζωής, όπως προστατεύεται στο άρθρο 8 της Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Από το πεδίο εφαρμογής του κανονισμού εξαιρούνται οι τυχόν διαδικασίες καθαρά θρησκευτικού ή ιδιωτικού, που τελούνται χωρίς τη συμμετοχή κρατικής αρχής (π.χ ισλαμικών ή ινδουιστικών γάμων). Ειδική, όμως, μεταχείριση προβλέπεται βάσει του άρθρου 99 για τις αποφάσεις ακυρώσεων γάμων των εκκλησιαστικών δικαστηρίων της Αγίας Έδρας του Βατικανού, που εκδίδονται βάσει διεθνών συνθηκών (κονκορδάτων), οι οποίες συνήφθησαν μεταξύ αυτού και της Πορτογαλίας, Ιταλίας και Ισπανίας (καθώς και της Μάλτας)[121].

Ειδικότερα ζήτημα αποτελεί η διάζευξη πολυγαμικών συζύγων στην Ευρώπη, όταν έχει ήδη θεμελιωθεί διεθνής δικαιοδοσία ευρωπαϊκού δικαστηρίου. Το εφαρμοστέο δίκαιο καθορίζεται από τους κανόνες σύγκρουσης του κράτους του δικαστηρίου, ενώ η συζήτηση για τη γενικότερη αποδοχή ή μη των θεσμών του ισλαμικού δικαίου στην Ευρώπη, ιδίως ενόψει της ρήτρας δημόσιας τάξης, αποτελεί ξεχωριστό ζήτημα. Στο παρόν ενδιαφέρει πρωτίστως η δυνατότητα ενός από τα μέρη πολυγαμικής σχέσης να ζητήσει τη λύση του δεύτερου γάμου βάσει του εκάστοτε εθνικού δικαίου.

Ο βασικός προβληματισμός αφορά στο εάν ο δεύτερος γάμος μπορεί καν να θεωρηθεί υφιστάμενος, δεδομένης της αντίθεσης της πολυγαμίας στις θεμελιώδεις αντιλήψεις των περισσότερων ευρωπαϊκών έννομων τάξεων. Η άμεση επίκληση της δημόσιας τάξης θα οδηγούσε στη μη αναγνώριση του δεύτερου γάμου και, κατ' επέκταση, στην άρνηση δυνατότητας διαζεύξεώς του ενώπιον ευρωπαϊκού

[120] Βλ. Αθηνά Κοτζάμπαση, ο.π, σελ. 68-69.

[121] Βλ. Έφη Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη, ο.π, σελ. 1652.

δικαστηρίου. Μια τέτοια λύση, ωστόσο, οδηγεί σε σημαντικές πρακτικές αδικίες, ιδίως για την Ευρωπαία δεύτερη σύζυγο μουσουλμάνου υπηκόου: αφενός δεν θα αναγνωρίζεται ο γάμος της όσο αυτός υφίσταται, αφετέρου δεν θα μπορεί να τον λύσει ώστε να κατοχυρώσει δικαιώματα διατροφής, συμμετοχής στα αποκτήματα κ.λπ., τα οποία το προσωπικό της δίκαιο ενδεχομένως να της αναγνώριζε. Η εναλλακτική μεταφορά της διαδικασίας στο κράτος του ισλαμικού δικαίου για την έκδοση διαζυγίου, ώστε στη συνέχεια να ζητήσει διατροφή ενώπιον ευρωπαϊκού δικαστηρίου, εγκυμονεί τον κίνδυνο να θεωρηθεί καταστρατήγηση ουσιαστικού και δικονομικού δικαίου, ιδίως όταν η μόνη σύνδεση της συζύγου με το αλλοδαπό κράτος είναι η ανάγκη λύσης του γάμου[122].

Η προσφορότερη λύση φαίνεται να είναι η εφαρμογή της δημόσιας τάξης μεν στο προδικαστικό ζήτημα του κύρους του δεύτερου γάμου, αλλά με ηπιότερη ένταση. Η επίκληση της δημόσιας τάξης δεν μπορεί να λειτουργεί απολύτως αποτρεπτικά όταν η σχέση έχει δημιουργήσει έννομα και ουσιαστικά κεκτημένα σε άλλο νομικό περιβάλλον[123]. Παρά ταύτα, η νομολογία δεν είναι ενιαία: συχνά απορρίπτει είτε την αναγνώριση του δεύτερου γάμου είτε την αίτηση διαζυγίου[124].

---

[122] Βλ. απόφαση *Bairouk,* Cour de Cassation, 3 Novembre 1983, *RCDIP* 1984, σελ. 327, η οποία δέχτηκε ότι η αποπομπή ενός Μαροκινού συζύγου, ο οποίος διέμενε μαζί με την επίσης Μαροκινή σύζυγό του στη Γαλλία, ενώπιον του ιεροδικαστή στο Μαρόκο, ενώσω εκκρεμούσε εναντίον του αγωγή της συζύγου του ενώπιον των γαλλικών δικαστηρίων για συμμετοχή του στα βάρη του γάμου, συνιστούσε καταστρατήγηση δικαίου, η οποία δεν επέτρεπε την αναγνώριση της στη Γαλλία.

[123] Συγκεκριμένα, υποστηρίζεται ότι «*όταν το κύριο ζήτημα είναι το διαζύγιο και πρόκρινα είναι το κύρος του γάμου (....) τότε η εύνοια δεν θα τεθεί με το μέρος της διατήρησης του γάμου ο οποίος παρουσιάζει προβλήματα, αλλά με το μέρος της favor divorti*»,βλ. Παπασιώπη- Πασιά Ζ., Το εφαρμοστέο δίκαιο επί του διαζυγίου στις ελληνικές και διεθνείς συγκρούσεις νόμων, Σάκκουλας, 1997, σελ. 204 και σελ. 165 αντίστοιχα.

[124] Βλ. M.X. c M.Y. Cour d'appel de Paris, 14 Juin 1995, RevCrit 1997, σελ. 41, η οποία έκρινε ότι η Πολωνίδα δεύτερη σύζυγος ενός Έλληνα καθολικού ο οποίος ζούσε στο Λίβανο και είχε τελέσει πρώτο γάμο με έτερη καθολική Ευρωπαία εκεί και ο οποίος προσεταιρίστηκε, στη συνέχεια, το Ισλάμ προκειμένου να μπορέσει να συνάψει δεύτερο γάμο μαζί της, διότι οι κανόνες της καθολικής εκκλησίας δεν αναγνώριζαν τη δυνατότητα διαζυγίου μεταξύ των δύο πρώτων συζύγων, δεν δικαιούνταν να ζητήσει διαζύγιο από τα γαλλικά δικαστήρια διότι η ιθαγένεια που είχε κατά τη σύναψη του γάμου ήταν η πολωνική, το πολωνικό οικογενειακό δίκαιο δε, όριζε ότι κανένα πρόσωπο δεν μπορούσε να ξαναπαντρευτεί αν δεν είχε λυθεί ο πρώτος του γάμος περιορισμός ο οποίος κρίθηκε ως διμερής από το γαλλικό δικαστήριο.

Όταν ο ευρωπαίος δικαστής καλείται, λοιπόν, να εφαρμόσει κανόνες ισλαμικού δικαίου για τη λύση γάμου, είτε μικτού είτε μεταξύ αποκλειστικά μουσουλμάνων, το πρώτο ζήτημα που ανακύπτει είναι κατά πόσο οι μορφές διαζυγίου που προβλέπει το οικείο θρησκευτικό δίκαιο μπορούν πράγματι να παράγουν έννομα αποτελέσματα εντός ευρωπαϊκού εδάφους. Η δυσκολία εντοπίζεται κυρίως στη δυνατότητα μονομερούς αποπομπής της συζύγου από τον σύζυγο, δεδομένου ότι ο θεσμός αυτός αντιβαίνει τόσο στην αρχή της ισότητας των φύλων όσο και στη βασική αντίληψη των ευρωπαϊκών κρατών ότι η λύση του γάμου πρέπει να αποτελεί αποτέλεσμα διαδικασίας με εγγυήσεις αμεροληψίας[125].

Η αναγνώριση των Μουφτειακών και Talaq διαζυγίων στην ελληνική έννομη τάξη σήμερα:

Η αντιμετώπιση των διαζυγίων που προέρχονται από ισλαμικές νομικές παραδόσεις, και συγκεκριμένα του θεσμού του *Talaq* (μονομερής αποπομπή της συζύγου), αποτελεί ένα από τα πιο ακανθώδη ζητήματα στη σύγχρονη ευρωπαϊκή και ελληνική νομική πραγματικότητα. Εν έτει 2025, το τοπίο έχει ξεκαθαρίσει σημαντικά σε σχέση με το παρελθόν, τόσο λόγω νομοθετικών παρεμβάσεων όσο και λόγω της νομολογίας του ΕΔΔΑ και του Αρείου Πάγου.

α. Το καθεστώς των Μουφτειακών Διαζυγίων στη Θράκη Μετά την απόφαση-σταθμό του ΕΔΔΑ στην υπόθεση *Molla Sali κατά Ελλάδας*[126] και τον ν. 4511/2018[127], η εφαρμογή της Σαρία στη Θράκη έπαψε να είναι υποχρεωτική. Πλέον,

---

[125] Βλ. Παπασιώπη- Πασιά Ζ., ό.π., υποσ. 222, σελ. 197.

[126] constitutionalism.gr Molla Sali (ΕΔΔΑ): Η "βελούδινη καταδίκη" της Ελλάδας για την εφαρμογή της Σαρία στις κληρονομικές διαφορές Ελλήνων μουσουλμάνων - constitutionalism.gr https://share.google/6Rp5iuduYzCArCA1h

[127] Ο ν. 4511/2018 τροποποίησε το άρθρο 5 της από 24.12.1990 Πράξης Νομοθετικού Περιεχομένου «Πέρι Μουσουλμάνων Θρησκευτικών Λειτουργούν» *(«Στο τέλος του άρθρου 5 της από 24.12.1990 Πράξης Νομοθετικού Περιεχομένου «Περί Μουσουλμάνων Θρησκευτικών Λειτουργών» (Α΄182) που κυρώθηκε με το άρθρο μόνο του ν. 1920/1991 (Α΄11) προστίθεται παράγραφος 4 ως εξής: «4.α. Οι υποθέσεις της παραγράφου 2 ρυθμίζονται από τις κοινές διατάξεις και μόνο κατ' εξαίρεση υπάγονται στη δικαιοδοσία του Μουφτή, εφόσον αμφότερα τα διάδικα μέρη υποβάλουν σχετική αίτησή τους ενώπιόν του για επίλυση της συγκεκριμένης διαφοράς κατά τον Ιερό Μουσουλμανικό Νόμο. Η υπαγωγή της υπόθεσης στη δικαιοδοσία του Μουφτή είναι αμετάκλητη και αποκλείει τη δικαιοδοσία των τακτικών δικαστηρίων για τη συγκεκριμένη διαφορά. Εάν οποιοδήποτε από τα μέρη δεν επιθυμεί την υπαγωγή της υπόθεσής του στη δικαιοδοσία του Μουφτή, δύναται να προσφύγει στα πολιτικά δικαστήρια, κατά τις κοινές*

η δικαιοδοσία του Μουφτή είναι προαιρετική και θεμελιώνεται μόνο εφόσον αμφότερα τα μέρη συμφωνήσουν ρητώς να υπαχθούν σε αυτήν. Αν δεν υπάρξει συμφωνία, αποκλειστική δικαιοδοσία έχουν τα πολιτικά δικαστήρια, τα οποία εφαρμόζουν τον Αστικό Κώδικα. Ακόμη όμως και όταν επιλεγεί η οδός του Μουφτή, η απόφασή του δεν είναι εκτελεστή «αυτοδικαίως». Απαιτείται η κήρυξή της ως εκτελεστής από το Μονομελές Πρωτοδικείο, το οποίο πλέον ελέγχει αυστηρά αν η απόφαση αυτή αντίκειται στο Σύνταγμα και την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ). Πρακτικά, αυτό σημαίνει ότι μουφτειακές αποφάσεις που βασίζονται σε ανισότητα των φύλων ή στερούν δικαιώματα από τη γυναίκα, δύσκολα περνούν πλέον τον έλεγχο των πολιτικών δικαστηρίων.

β. Το ιδιωτικό διαζύγιο Talaq από τρίτες χώρες: Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η αναγνώριση στην Ελλάδα διαζυγίων *Talaq* που έχουν τελεστεί σε τρίτες χώρες (π.χ. Πακιστάν, Αίγυπτος). Κατά την πάγια πλέον θέση της ελληνικής νομολογίας, το *Talaq* ως θεσμός μονομερούς λύσης του γάμου από τον άνδρα, χωρίς τη σύμπραξη δικαστικής αρχής και χωρίς να ακουστεί η γυναίκα, προσκρούει ευθέως στην ελληνική δημόσια τάξη (ordre public) και στο άρθρο 21 του Συντάγματος. Ωστόσο, γίνεται μια σημαντική διάκριση: Αν το Talaq έχει επικυρωθεί από δικαστική απόφαση στη χώρα προέλευσης και η σύζυγος είχε την ευκαιρία να ακουστεί (δικαίωμα ακρόασης) ή αν το διαζύγιο ήταν τελικά συναινετικό, τότε η ελληνική έννομη τάξη δείχνει μεγαλύτερη ανοχή. Στόχος είναι να αποφευχθούν οι «χωλές» νομικές καταστάσεις (limping marriages), όπου τα μέρη θεωρούνται διαζευγμένα στην πατρίδα τους αλλά παντρεμένα στην Ευρώπη. Παρ' όλα αυτά, η «καθαρή» μορφή του ιδιωτικού, αναιτιολόγητου Talaq απορρίπτεται ως αντίθετη στον πυρήνα του ευρωπαϊκού νομικού πολιτισμού.

4.5. Διοικητικά Διαζύγια.

Το διαζύγιο με απλή (ακόμα και προφορική) συμφωνία των συζύγων είναι λχ η συνηθέστερη μορφή διαζυγίου στην Ιαπωνία (Μαριδάκη, Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, τομ. ΙΙ, παρ. 45, σελ. 184-185.) Εκτός πεδίου εφαρμογής του Κανονισμού μένουν πάντως διαδικασίες χωρίς συμμετοχή διοικητικής αρχής, δηλαδή καθαρά ιδιωτικές

ουσιαστικές και δικονομικές διατάξεις, τα οποία σε κάθε περίπτωση έχουν το τεκμήριο της δικαιοδοσίας).

διαδικασίες διαζυγίου. Δεν θεωρούνται καθαρά ιδιωτικές οι διαδικασίες με σύμπραξη συμβολαιογράφου[128].

Δεν αποκλείονται από το πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού διαδικασίες διαζυγίου ενώπιον διοικητικών αρχών, εφόσον προβλέπεται σε κάποια έννομη τάξη κράτους μέλους (έκθεση Borras 20[A]). Στο πεδίο του Κανονισμού εμπίπτουν, εκτός από τις δικαστικές διαδικασίες ενώπιον των δικαστηρίων επί αγωγών και οι διοικητικές διαδικασίες που τυχόν αναγνωρίζονται επί γαμικών διαφορών σε ορισμένα κράτη μέλη. Πρόκειται συνήθως για διαδικασίες που προϋποθέτουν συμφωνία για τη λύση του γάμου μεταξύ των συζύγων, η οποία δηλώνεται ενώπιον διοικητικών αρχών (ληξιάρχων κ.λπ.). Επομένως, όπου στο κείμενο του κανονισμού τίθεται ο όρος «δικαστήρια», ως τέτοια πρέπει να νοούνται και οποιεσδήποτε κρατικές αρχές προβλέπονται ως αρμόδιες για τη λύση των γάμων[129].

Στις χώρες Ιαπωνία, Κορέα, Ταϊλάνδη και Κίνα το διαζύγιο αναγνωρίζεται ως μια αμοιβαία συγκατάθεση καταγεγραμμένη από έναν ληξίαρχο. Ενώ στην Ευρώπη υπάρχει αποδοχή του διαζυγίου με κοινή συγκατάθεση, με τον δικαστή να έχει ως έργο μόνον την ανακήρυξη της λύσεως γάμου[130].

Μια ιδιαίτερη κατηγορία, επίσης, λύσης του γάμου, η οποία διαφέρει ριζικά από την παραδοσιακή δικαστική οδό των χωρών του ευρωπαϊκού Νότου, είναι τα διοικητικά διαζύγια που συναντώνται κυρίως στις σκανδιναβικές χώρες (Νορβηγία, Δανία, Σουηδία, Φινλανδία). Σε αυτές τις έννομες τάξεις, η παρέμβαση του δικαστηρίου θεωρείται περιττή όταν υπάρχει συναίνεση των συζύγων, και η αρμοδιότητα ανατίθεται σε διοικητικές αρχές.

Η διαδικασία έχει ως εξής, για παράδειγμα, στη Νορβηγία και τη Δανία, το διαζύγιο χορηγείται συχνά από τον Περιφερειάρχη (County Governor / Statsforvaltningen). Οι σύζυγοι υποβάλλουν ηλεκτρονική αίτηση και, εφόσον πληρούνται οι προϋποθέσεις (όπως η πάροδος χρόνου διάστασης), εκδίδεται η διοικητική πράξη λύσης του γάμου. Στη Σουηδία, αν και η αίτηση κατατίθεται στο δικαστήριο, η διαδικασία είναι εξαιρετικά απλοποιημένη και συχνά διεκπεραιώνεται γραμματειακά χωρίς ακροαματική διαδικασία, εφόσον υπάρχει συναίνεση.

---

[128] Βλ. Σπ. Τσιαντίνης, ο.π, σελ. 48.

[129] Βλ. Έφη Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη, ο.π, σελ. 1652.

[130] Βλ. Μαρία Χαρ. Σωτηροπούλου, Ελευθερία Βουλήσεως Οικογενειακών, Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου, Σάκκουλα, 2006, σελ. 112-113.

Ο νέος Κανονισμός (ΕΕ) 2019/1111 έλυσε οριστικά τις αμφιβολίες που υπήρχαν στο παρελθόν για το αν αυτές οι πράξεις αποτελούν «αποφάσεις». Σύμφωνα με το άρθρο 65, τα δημόσια έγγραφα (public documents) και οι συμφωνίες (agreements) που έχουν καταχωριστεί επισήμως και έχουν δεσμευτική ισχύ στο κράτος προέλευσης, αναγνωρίζονται στα άλλα κράτη-μέλη χωρίς καμία ειδική διαδικασία (αυτοδίκαιη αναγνώριση). Αυτό σημαίνει ότι ένα διαζύγιο που εκδόθηκε από τον Δανό Περιφερειάρχη έχει την ίδια νομική ισχύ στην Ελλάδα με μια απόφαση του Μονομελούς Πρωτοδικείου Αθηνών. Προϋπόθεση για την εγγραφή του στο ελληνικό Ληξιαρχείο είναι η προσκόμιση του ειδικού Πιστοποιητικού (Certificate) που προβλέπεται στο Παράρτημα του Κανονισμού, το οποίο εκδίδει η αρχή που εξέδωσε το διαζύγιο. Ο Ληξίαρχος στην Ελλάδα δεν έχει δικαίωμα να ελέγξει την ουσία της υπόθεσης, παρά μόνο την τυπική πληρότητα των εγγράφων, ενισχύοντας έτσι την ταχύτητα και την ελεύθερη κυκλοφορία των πολιτών εντός της Ε.Ε.[131]

Η ποικιλομορφία, λοιπόν, των τρόπων λύσης του γάμου που εξετάστηκε, από τις δικαστικές αποφάσεις μέχρι τα ιδιωτικά ή διοικητικά διαζύγια, δημιουργεί αναπόφευκτα το ερώτημα της διασυνοριακής τους ισχύος. Στον ενιαίο χώρο ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης, το ζητούμενο δεν είναι μόνο η έκδοση μιας απόφασης, αλλά η ελεύθερη κυκλοφορία της. Έτσι, η μελέτη οδηγείται στο τελευταίο και ίσως πρακτικότερο στάδιο: τους μηχανισμούς αναγνώρισης και εκτέλεσης. Υπό το πρίσμα του νέου Κανονισμού 2019/1111, θα αναλυθεί πώς αίρονται τα σύνορα για τις αποφάσεις αυτές και ποια είναι τα ελάχιστα αναχώματα που θέτει η έννομη τάξη για να προστατεύσει τη συνοχή της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Αναγνώριση και εκτέλεση αλλοδαπών διαζυγίων.

[131] *Βλ.* Υπόθεση C-646/20 (*Senatsverwaltung für Inneres und Sport*), Απόφαση της 15ης Νοεμβρίου 2022, *η οποία αφορούσε διαζύγιο ζεύγους (με διπλή ιθαγένεια Γερμανική/Ιταλική) που εκδόθηκε από Ληξίαρχο στην Ιταλία (Ufficiale dello Stato Civile). Η γερμανική διοίκηση αρνήθηκε να το αναγνωρίσει αυτόματα, υποστηρίζοντας ότι δεν είναι "δικαστική απόφαση"*. Το Δικαστήριο έκρινε ότι ο όρος «απόφαση» στον Κανονισμό Βρυξέλλες ΙΙα (και κατ' επέκταση στον ΙΙβ) καλύπτει και τα διαζύγια που εκδίδονται από δημόσια αρχή (όπως ληξίαρχο), εφόσον αυτή η αρχή ασκεί έλεγχο ουσίας (π.χ. ελέγχει το κύρος της συναίνεσης). *Επιβεβαιώνοντας ότι τα διοικητικά διαζύγια (όπως αυτά των σκανδιναβικών χωρών ή της Ιταλίας ενώπιον ληξίαρχου) αναγνωρίζονται ως «αποφάσεις» και κυκλοφορούν ελεύθερα στην ΕΕ, αρκεί να υπάρχει παρέμβαση δημόσιας αρχής.*

5.1 «Αποφάσεις» επί γαμικών διαφορών.

Στο πλαίσιο αναγνώρισης αλλοδαπών διαζυγίων απαραίτητη είναι η κατηγοριοποίηση των αποφάσεων στην βάση δύο κριτηρίων, το πρώτο είναι η προέλευση της απόφασης και το δεύτερο η ημερομηνία που αυτή εκδόθηκε στην αλλοδαπή. Το χωροχρονικό στοιχείο είναι ουσιώδες, διότι καθορίζει το νομοθετικό πλαίσιο που πρέπει να εφαρμοστεί. Αν η αλλοδαπή απόφαση έχει δημοσιευτεί σε κράτος μέλος Ε.Ε, τότε θα εφαρμοστεί ενωσιακό δίκαιο. Αν έχει δημοσιευτεί σε κράτος μη μέλος της Ε.Ε, τότε θα εφαρμοστεί το εγχώριο δίκαιο. Αν πάλι αλλοδαπή απόφαση δημοσιεύτηκε σε κράτος, με το οποίο η Ελλάδα έχει συνάψει διήμερη σύμβαση δικαστικής συνεργασίας σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις τότε θα εφαρμοστούν οι διατάξεις της. Από την άλλη πλευρά καθοριστικό είναι και το χρονικό κριτήριο, το οποίο δύναται μάλιστα να παραμερίσει την αρχική παραδοχή, που εδράζεται στην εξέταση του γεωγραφικού στοιχείου. Με γνώμονα την διαπίστωση αυτή δεν εφαρμόζεται το δίκαιο της Ε.Ε, όταν η απόφαση είχε εκδοθεί σε χρόνο προγενέστερο της ένταξης του κράτους προέλευσης στην Ε.Ε. Το ίδιο θα ισχύσει και στο επίπεδο των διμερών συμβάσεων, δηλαδή απόφαση αλλοδαπού δικαστηρίου που εκδόθηκε σε χρόνο προγενέστερο της έναρξης εφαρμογής της διμερούς σύμβασης δεν εξετάζεται υπό το πρίσμα των διατάξεων αυτής, αλλά σύμφωνα με τις διατάξεις του εσωτερικού μας δικαίου. Ειδική είναι τέλος η περίπτωση του Ηνωμένου Βασιλείου, όπου μέχρι την αποχώρηση του κράτους αυτού από την Ε.Ε, η αίτηση αναγνώρισης εξεταζόταν κατά το δίκαιο της Ε.Ε. Μετά την αποχώρηση, τα ελληνικά δικαστήρια εξετάζουν τις σχετικές αιτήσεις στην βάση των άρθρων 905 παρ. 4 και 323 ΚΠολΔ, καθώς δεν υφίσταται διήμερη σύμβαση μεταξύ των δύο χωρών που να ρυθμίζει θέματα αναγνώρισης[132].

[132] Βλ. Μον.Πρ.Θες 10046/2023, Α.Α, Αρμεν. 2024, σελ. 861-864 *«Η απόφαση του Μονομελούς Πρωτοδικείου Θεσσαλονίκης καταγράφει με σαφήνεια τη νέα τάξη πραγμάτων στην επικοινωνία μας με το Ηνωμένο Βασίλειο στο πεδίο της δικαστικής συνεργασίας σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, στις οποίες συγκαταλέγονται και οι οικογενειακές διαφορές. Η «νέα» τάξη μας επιστρέφει αρκετά χρόνια πίσω, και συγκεκριμένα στο 2001, όταν και τέθηκε σε ισχύ ο Καν. 1347/2000. Η συνεργασία των δύο χωρών συνεχίστηκε και στο δεύτερο στάδιο, δηλαδή στο πλαίσιο του Καν. 2201/2003. Ο σήμερα ισχύων Καν. 1111/2019 θα εφαρμοζόταν και στο Η.Β, αν δεν είχε μεσολαβήσει το BREXIT. Η χώρα είχε άλλωστε συμμετάσχει σε όλα τα στάδια των διαβουλεύσεων και διαπραγματεύσεων για την διαμόρφωση του τελικού κειμένου του Κανονισμού. Όλα αυτά ανήκουν πλέον στο παρελθόν και δε φαίνεται να υπάρχει*

Όσον αφορά στην αναγνώριση των αποφάσεων ο Καν. 2201/2003 ρύθμιζε, επίσης, κατ' αποκλεισμό του ΚΠολΔ, την αναγνώριση στα άλλα κράτη μέλη αποφάσεων επί των γαμικών διαφορών, προερχόμενων από κράτος μέλος. Εξ απόψεως αναγνωρίσεως της αποφάσεως διαζυγίου, δικαστικού χωρισμού ή ακυρώσεως του γάμου δεν εξετάζεται εάν η διαφορά είχε στοιχείο αλλοδαπότητας, αρκεί η απόφαση να προέρχεται από δικαστήριο κράτους μέλους[133]. Ελλείψει διεθνούς συμβάσεως σχετικά με την αναγνώριση αλλοδαπών αποφάσεων που εκδόθηκαν από τρίτα κράτη, εφαρμοστέες είναι οι εθνικές διατάξεις, ήτοι οι ΚΠολΔ 323 και 905.

Κατά την αναγνώριση δεν ερευνάται, αντίθετα με ό,τι προβλέπεται στο άρθρο 323 ΚΠολΔ, η δικαιοδοσία των δικαστηρίων του κράτους μέλους που εξέδωσαν την απόφαση. Αυτή θεωρείται, κατ' αμάχητο κριτήριο, ερευνηθείσα από το δικαστήριο που την εξέδωσε και δεδομένη. Η σχετική διάταξη στηρίζεται προφανώς στην αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των κρατών μελών και η πιστή τήρηση των ρυθμίσεων του κανονισμού περί δικαιοδοσίας επαφίεται κατά κύριο λόγο στους εφαρμοστές του δικαίου. Διαφορές του δικαίου των κρατών μελών δεν ασκούν επιρροή στην αναγνώριση και έτσι αυτές αποκλείονται άμεσα ως κώλυμα αναγνωρίσεως, όπως αποκλείεται και η υπαγωγή τους στο κώλυμα της πρόδηλης αντίθεσης έμμεσα στο ίδιο αποτέλεσμα. Ειδικότερα, αποφάσεις δεν είναι δυνατό να μην αναγνωρισθούν για το λόγο ότι η νομοθεσία του κράτους μέλους αναγνωρίσεως δεν επιτρέπει το διαζύγιο, δικαστικό χωρισμό ή ακύρωση του γάμου βάσει των ίδιων γεγονότων[134].

Οι αναγνωριζόμενες αποφάσεις ισχύουν κατ' αρχήν στα υπόλοιπα κράτη μέλη, χωρίς να απαιτείται οποιαδήποτε ιδιαίτερη διαδικασία. Ως αποφάσεις που αναγνωρίζονται από όλα τα κράτη μέλη νοούνται, κατά τον κανονισμό, οι αποφάσεις

οποιαδήποτε πρόθεση ή σκέψη για την επαναφορά των πραγμάτων στην προτέρα κατάσταση. Κατά συνέπεια απολύτως ορθά εξέτασε το δικαστήριο τις προϋποθέσεις αναγνώρισης του αγγλικού διαζυγίου κατά τις οικείες διατάξεις του ΚΠολΔ, καθώς μεταξύ των δύο χωρών δεν υπάρχει σχετικός διμερής ή πολυμερής δεσμός: Η διήμερης σύμβαση με το Ηνωμένο Βασίλειο δεν ρυθμίζει θέματα αναγνώρισης και εκτέλεσης αλλοδαπών απόφαση, ενώ η πολυμερής Σύμβαση της Χάγης του 1970 για την αναγνώριση διαζυγίων και δικαστικών χωρισμό δεν έχει κυρωθεί από την Ελλάδα. Μπορεί συνεπώς και πάλι να αξιοποιηθεί η παλαιότερη νομολογία» και βλ. ΜονΠρΘεσ 452/2022, ΜονΠρΘεσ 574/2023 και ΜονΠρΘεσ 76/2024, Παρατηρήσεις Α.Α., Αρμενόπουλος 2024, σελ. 1360 -1361

[133] Βλ. Σπ. Τσιαντίνης, ο.π, σελ. 33-34.

[134] Βλ. Έφη Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη, ο.π, σελ. 1656.

οι εκδιδόμενες από τα δικαστήρια ή τις αρμόδιες αρχές κράτους μέλους περί διαζυγίου, δικαστικού χωρισμού και ακυρώσεως γάμου, ασχέτως από την ονομασία τους ως διαταγών, διατάξεων ή αποφάσεων. Σ' αυτές περιλαμβάνονται και οι συμβιβασμοί ενώπιον δικαστηρίων κρατών μελών, εφόσον βέβαια επιτρέπεται από τα εσωτερικά δικονομικά δίκαια. Ο ορισμός της απόφασης επεκτείνεται περαιτέρω σε συμφωνίες (ή δικαστικούς συμβιβασμούς) που εγκρίνονται από το δικαστήριο ή από άλλη αρχή μετά από εξέταση της ουσίας σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία και διαδικασία[135]. Σε ό,τι αφορά στις διαπλαστικές αποφάσεις διαζυγίου, δικαστικού χωρισμό ή ακύρωσης γάμου, εφαρμόζεται πλήρως στον Καν. 2019/1111 η αρχή της άμεσης κι αυτοδίκαιης αναγνώρισης τους, όπως ισχύει και υπό το καθεστώς του Καν. 2201/2003 [136] , με βασικές καινοτομίες την κατάργηση διαδικασίας κήρυξης εκτελεστότητας για όλες τις αποφάσεις γονικής μέριμνας, την εναρμόνιση κανόνων για την εκτέλεση των αποφάσεων γονικής μέριμνας και την ειδικής πρόβλεψη διατάξεων για την αναγνώριση και εκτέλεση δημοσίων εγγράφων και των συμφωνιών σε θέματα διαζυγίου και γονικής μέριμνας[137]. Συγκεκριμένα, ενώ στον Καν. 2201/2003 οποιοσδήποτε ενδιαφερόμενος μπορούσε με αίτηση για την κήρυξη εκτελεστότητας να ζητήσει την έκδοση απόφασης για την αναγνώριση ή μη αναγνώριση της απόφασης περί διαζυγίου, δικαστικού χωρισμού και ακυρώσεως γάμου, στον Καν. 2019/1111 σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 30 παρ. 3 δίνεται να λειτουργήσει η αντίστροφη διαδικασία, όπως αυτή πλέον προβλέπεται γενικά. Δηλαδή οποιοσδήποτε ενδιαφερόμενος μπορεί να ζητήσει την έκδοση απόφασης που να αναγνωρίζει ότι δεν συντρέχουν οι λόγοι άρνησης αναγνώρισης της απόφασης περί διαζυγίου, δικαστικού χωρισμού και ακυρώσεως γάμου. Η εξέλιξη αυτή είναι εύλογη, αφού στον Καν. 2019/1111 δεν υπάρχουν πλέον αυτεπαγγέλτως ελεγχόμενοι λόγοι σε διαδικασία exequatur, υπάρχουν, μόνο κωλύματα που πρέπει να αποδείξει ο ενδιαφερόμενος ύστερα από υποβολή αίτησης περί λόγων άρνησης αναγνώρισης της απόφασης περί διαζυγίου, δικαστικού χωρισμού και ακυρώσεως γάμου [138].

[135] Αιτ. σκέψη 14 Καν. 2019/1111.

[136] Βλ. Ι. Δεληκωστόπουλος, Ο Κανονισμός 2019/1111 για τις γαμικές διαφορές, Lex&Forum 2021, σελ. 383.

[137] Βλ. Αικ. Καραινδρου, Ζητήματα από την εφαρμογή του Κανονισμού 2019/1111, Lex & Forum, 2022, σελ. 840-841.

[138] Βλ. Ι. Δεληκωστόπουλος, ο.π., σελ. 383.

Αναφορικά με την αναγνώριση και εκτέλεση των αλλοδαπών δικαστικών αποφάσεων, δημοσίων εγγράφων και συμφωνιών ο Καν. 2019/111 εφαρμόζεται μόνο εφόσον αυτά εκδίδονται σε κράτος μέλος της ΕΕ (άρθρα 30 και 34), ανεξάρτητα από το αν αυτές περιέχουν στοιχεία αλλοδαπότητας κατά την έκδοσή τους στο κράτος μέλος[139]. Ωστόσο, οι αποφάσεις που απορρίπτουν τη λύση του συζυγικού δεσμού εξαιρούνται από το πεδίο εφαρμογής του κανονισμού ως προς την αναγνώριση[140].

Ειδικότερα προβλέπεται ότι «απόφαση» περί διαζυγίου, δικαστικού χωρισμού και ακυρώσεως γάμου δεν επιδέχεται περαιτέρω ένδικα μέσα κατά το δίκαιο κράτους μέλους, όπου εκδόθηκε, κατά το άρθρο 30 παρ. 2 Καν. 1111/2019 οποιοδήποτε κράτος μέλος μπορεί χωρίς καμία ειδική διαδικασία να αναγνωρίσει την απόφαση αυτή απευθείας και να ενημερωθούν τα ληξιαρχικά βιβλία του κράτους μέλους, όσον αφορά την οικογενειακή κατάσταση[141].

Για τη διευκόλυνση της απευθείας αναγνώρισης εκδίδεται κατόπιν αιτήματος διαδίκου πιστοποιητικό που προβλέπεται στο παράρτημα ΙΙ για τις γαμικές διαφορές κατά το άρθρο 36 παρ. 1^{α}. Αρμόδια αρχή για την έκδοση του πιστοποιητικού είναι το δικαστήριο που εξέδωσε την απόφαση. Η απόδειξη με βάση πιστοποιητικό της γραμματείας του αλλοδαπού δικαστηρίου που εξέδωσε την απόφαση εξομοιώνεται πλήρως με τα ημέτερα και συνεπάγεται έκδοση απόφασης υπέρ της αναγνώρισης[142]. Μετάφραση της απόφασης και του πιστοποιητικού δεν είναι κατ' αρχήν αναγκαία εκτός αν κριθεί τούτο απαραίτητο από το δικαστήριο ή την αρχή του κράτους μέλους, όπου γίνεται επίκληση κατά τις ειδικότερες προβλέψεις των παραγράφων 2 και 3 του άρθρου 31 Καν. 2019/1111[143] και προβλέπεται ότι πρέπει να επιδίδεται στον καθού η εκτέλεση το πιστοποιητικό και η απόφαση, αν δεν έχει ήδη κοινοποιηθεί, σε εύλογο χρονικό διάστημα πριν το πριν το πρώτο μέτρο εκτέλεσης, κατά το άρθρο 55 παρ. 1 α[144]. Από την αναδίφηση, όμως, στη νομολογία παρατηρούνται δυσχέρειες στην

[139] Βλ. Αικατερίνη Καραίνδρου, Πρωτοδίκης, ο.π, σελ. 813 και Λ. Πίψου, Αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε γαμικές διαφορές και διαφορές γονικής μέριμνας κατά τον Κανονισμό 2201/2003, Αρμ. 2005, σελ. 159.

[140] Αιτ. σκέψη 9 Καν. 1111/2019.

[141] Βλ. Έφη Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη, ο.π, σελ. 1655-1656.

[142] Βλ. Απόστολος Λάνθιμος, ο.π, σελ. 1050.

[143] Βλ. Αικ. Καραινδρου, ο.π., σελ. 841-842.

[144] Βλ. Αικ. Καραινδρου, ο.π., σελ. 842 και αιτ. σκέψεις 62, 63 και 64 Καν. 1111/2019.

αναγνώριση διαζυγίων από τις ΗΠΑ[145], την Αυστραλία[146] αλλά και από αραβικές χώρες[147], καθώς πάντοτε λαμβάνεται, πρωτίστως, υπόψη ότι η εκτέλεση της απόφασης που εκδόθηκε σε άλλο κράτος μέλος δεν πρέπει να αιφνιδιάζει και να θέτει σε κίνδυνο το σεβασμό των δικαιωμάτων του καθού η εκτέλεση. Βέβαια υπάρχει και περίπτωση που συχνά εμφανίζεται στην πράξη, όπου είναι δυνατή η απόδειξη του αλλοδαπού δεδικασμένου με βάση το σώμα της απόφασης, επί του οποίου προστέθηκε σχετική μνεία/σφραγίδα/βεβαίωση περί δεδικασμένου. Και σε αυτό το ενδεχόμενο τα δικαστήρια μας επειδή επιδεικνύουν φιλελεύθερη στάση[148].

Κατά την διαδικασία αναγνώρισης, επίσης, αποκλείεται η αναθεώρηση της αποφάσεως επί της ουσίας (άρθρο 71 Καν. 1111/2019). Σε περίπτωση προσβολής της απόφασης της οποία ζητείται η αναγνώριση με τακτικό ένδικο μέσο ή προσφυγή, τα δικαστήρια του κράτους αναγνώρισης μπορούν να αναστείλουν την διαδικασία επί αυτής. Από αυτή την διατύπωση συνάγεται ότι η αίτηση αναγνώρισης μπορεί να υποβληθεί και πριν από την παρέλευση της προθεσμίας ασκήσεως των προβλεπόμενων ένδικων μέσων. Αν το δικαστήριο δεν κρίνει σ' αυτή την περίπτωση αναγκαία την αναστολή της διαδικασίας, η οποία φαίνεται να είναι καταρχήν σκόπιμη σε όλες τις περιπτώσεις που αφορούν αμιγώς γαμικές διαφορές, αυτό θα προχωρήσει στην αναγνώριση της απόφασης στα όρια της ισχύος της στο κράτος όπου εκδόθηκε. Ως προς την απόδειξη ισχυρισμών του ο διάδικος που επικαλείται ή αμφισβητεί την αναγνώριση οφείλει να προσκομίσει δύο έγγραφα: πρώτον αντίγραφο της απόφασης που να συγκεντρώνει τις ανάγκες προϋποθέσεις γνησιότητας και δεύτερον το κατάλληλο πιστοποιητικό που έχει εκδοθεί σύμφωνα με το άρθρο 36 του κανονισμού. Για να ληφθούν υπόψη αυτά τα έγγραφα δεν απαιτείται, κατά ρητή επιταγή του κανονισμού καμία περαιτέρω επικύρωση ή ανάλογη διατύπωση. Σε περίπτωση απουσίας εγγράφων το δικαστήριο ή η αρμόδια αρχή τάσει προθεσμία για την προσκόμιση τους, ή αποδέχεται ισοδύναμα έγγραφα[149], εφόσον κρίνει ότι διαθέτει

[145] Βλ. ΜΠρΘες. 11329/2019, Lex & Forum, 2022, σελ. 1053- 1054.

[146] Βλ. ΜΠρΘες 11546/2020, Lex & Forum, 2022, σελ. 1058 – 1062.

[147] Χαρακτηριστικό παράδειγμα η ΜΠρΘες 10159/1988, Αρμ. 1999, σελ. 717, όπου το ελληνικό δικαστήριο διέταξε την επανάληψη για να προσκομιστεί βεβαίωση μη ανάκλησης διαζυγίου από το σύζυγο, έτσι ώστε να επαληθευτεί το απρόσβλητο της απόφασης και το ιορδανικό δίκαιο της Συρίας.

[148] Βλ. Απόστολος Λάνθιμος, ο.π, σελ. 1050.

[149] Βλ. Απόστολος Λάνθιμος, Πρακτικά ζητήματα απόδειξης του δεδικασμένου αλλοδαπών αποφάσεων διαζυγίου, Lex & Forum, 2022, σελ. 1050- 1051 *«Κρίθηκε, όμως, ότι βεβαίωση ελληνικής*

επαρκής πληροφορίες κι απαλλάσσει τον βαρυνόμενο από την υποχρέωση αυτή (άρθρο 32)[150].

Πρέπει πάντως και να διευκρινιστεί ότι τα ανωτέρω αφορούν μόνο τα κατά αντιδικία διαζύγια. Αποφάσεις αλλοδαπών δικαστηρίων που εκδόθηκαν κατά τη διαδικασία της εκούσιας δικαιοδοσίας δεν εντάσσονται στο πραγματικό του άρθρου 323 αλλά σε αυτό του άρθρου 780 ΚΠολΔ, όπου δε γίνεται λόγος για δεδικασμένο της αλλοδαπής «απόφασης»[151].

Δεύτερη βαθμίδα ελέγχου απαιτείται όταν η αλλοδαπή απόφαση προέρχεται από χώρα με την οποία η Ελλάδα έχει συνάψει διήμερη σύμβαση δικαστικής συνεργασίας, η οποία περιέχει ειδικό κεφάλαιο αναγνώρισης και κήρυξης εκτελεστότητας. Στην περίπτωση αυτή, το ελληνικό δικαστήριο πρέπει να κρίνει αν θα εξετάσει την αίτηση σύμφωνα με τους κανόνες της διμερούς σύμβασης ή του εσωτερικού μας δικαίου[152]. Βέβαια, ακόμη και όταν η διμερής σύμβαση δεν αξιώνει τη δικονομική βαθμίδα του αμετάκλητου, η νομολογία προβαίνει στο σχετικό έλεγχο[153].

Τρίτη βαθμίδα ελέγχου είναι πλέον η εξέταση της συνδρομής των λόγων αναγνώρισης σύμφωνα με το νομοθετικό πλαίσιο που καθορίστηκε από το ημεδαπό δικαστήριο. Στο επίπεδο αυτό σωρεύονται και άλλα, εθνικής δικονομικής προέλευσης προαπαιτούμενα, που δεν καταγράφονται στην νομοτυπική μορφή της διάταξης που επιλέχθηκε, αλλά συνιστούν sine qua non όρο για την εξέταση της αίτησης στην ουσία της. Στο πλαίσιο των τριών αποφάσεων, ΜονΠρΘεσ 452/2022, ΜονΠρΘεσ 574/2023 και ΜονΠρΘεσ 76/2024, παρατηρείται η τάση της επανάληψης της διαδικασίας, όταν η αλλοδαπή απόφαση δεν εξοπλίζεται με την επισημείωση της σύμβασης της Χάγης τις 5ης Οκτωβρίου 1961 (Apostile), που κυρώθηκε στην

πρεσβείας για την απόδειξη του αμετακλήτου δεν αρκεί. Επαρκής κρίθηκε, όμως, η πιστοποίηση από προξενείο ή την πρεσβεία της Ρωσίας σχετικά με καζακική και ρωσικές αποφάσεις, καθώς και σχετική βεβαίωση από το Ραβίνο της Συναγωγής της Θεσσαλονίκης. Επιπλέον, στην προσπάθεια τους να αποφευχθούν υπέρμετρες καθυστερήσεις, τα δικαστήριά μας συνάγουν το αμετάκλητο από την καταχώριση του αλλοδαπού διαζυγίου στα κατά τόπον αρμόδια ληξιαρχεία της χώρας προέλευσης, από πιστοποιητικό οικογενειακής κατάστασης, ή από τη σύναψη δευτέρου γάμου στην αλλοδαπή.»

[150] Βλ. Έφη Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη, ο.π, σελ. 1656 – 1657.

[151] Βλ. Απόστολος Λάνθιμος, ο.π, σελ. 1050.

[152] Βλ. ΜονΠρΘεσ 452/2022, ΜονΠρΘεσ 574/2023 και ΜονΠρΘεσ 76/2024, Παρατηρήσεις Α.Α., Αρμενόπουλος 2024, σελ. 1360 -1361.

[153] Βλ. Απόστολος Λάνθιμος, ο.π, σελ. 1053.

Ελλάδα με τον ν. 1497/1961. Εξυπακούεται ότι επανάληψη χωρεί μόνον όταν το κράτος προέλευσης έχει κυρώσει τη σχετική σύμβαση. Αν δεν συντρέχει ο ανώτερος όρος, τότε δεν είναι νοητή η επανάληψη κατά το άρθρο 254 ΚΠολΔ. Δεν αποκλείεται, όμως και πάλι να διαταχθεί επανάληψη, όταν το ημεδαπό δικαστήριο διαπιστώνει ελλείψεις του φακέλου δικογραφίας που δεν επιτρέπουν την απόδειξη γνησιότητας της προσκομιζόμενης αλλοδαπής απόφασης. Κλασσικά είναι τα παραδείγματα της ανεπικύρωτης ή αποσπασματικής υποβολής της αλλοδαπής απόφασης[154].

Από τα ανωτέρω συνάγεται ότι οι δικηγόροι που αναλαμβάνουν να συντάξουν αίτηση αναγνώρισης αλλοδαπού διαζυγίου πρέπει να μεριμνήσουν για την υποβολή αποδεικτικού στοιχείου, από το οποίο προκύπτει το δεδικασμένο της αλλοδαπής απόφασης κατά το δίκαιο του κράτους προέλευσης. Το έγγραφο αυτό μπορεί, αλλά δεν πρέπει να είναι αποκλειστικά το πιστοποιητικό μη άσκησης ενδίκων μέσων από τη γραμματεία του αλλοδαπού δικαστηρίου, περίπτωση οικεία στα καθ' ημάς. Προς αποφυγή καθυστερήσεων, τα ελληνικά δικαστήρια έχουν αποδειχθεί εναλλακτικές εκδοχές, από τις οποίες συνάγεται με βεβαιότητα η συνδρομή δεδικασμένου της αλλοδαπής απόφασης. Τη νομολογία αυτή οφείλουν να έχουν υπ' όψιν τους οι νομικοί παραστάτες, για να αποφύγουν την αναβολή έκδοσης απόφασης[155].

5.2 Εξωδικαστικά Διαζύγια:

Σύμφωνα με τον Καν. 2019/1111 τα δημόσια έγγραφα και οι συμφωνίες μεταξύ των μερών σε διαζύγιο και σε θέματα γονικής μέριμνας, τα οποία παράγουν δεσμευτικά έννομα αποτελέσματα και είναι εκτελεστά σε ένα κράτος μέλος εξομοιώνονται με αποφάσεις δικαστικές για τους σκοπούς της εφαρμογής των κανόνων αναγνώρισης και εκτέλεσης[156]. Με βάση το άρθρο 65 παρ. 1 *«Τα δημόσια έγγραφα και οι συμφωνίες για τον δικαστικό χωρισμό και το διαζύγια τα οποία παράγουν δεσμευτικά έννομα αποτελέσματα στο κράτος μέλος προέλευσης*

[154] Βλ. ΜονΠρΘεσ 452/2022, ΜονΠρΘεσ 574/2023 και ΜονΠρΘεσ 76/2024, Παρατηρήσεις Α.Α., Αρμενόπουλος 2024, σελ. 1360 -1361.

[155] Βλ. Απόστολος Λάνθιμος, ο.π, σελ. 1053.

[156] Αιτ. σκέψη 70 Καν. 2019/1111: *«τα δημόσια έγγραφα και συμφωνίες μεταξύ των μερών σε δικαστικό χωρισμό και διαζύγιο τα οποία παράγουν δεσμευτικά ένα με αποτελέσματα σε κάποιο κράτος μέλος θα πρέπει να εξομοιούνται προς αποφάσεις για τους σκοπούς εφαρμογής των κανόνων αναγνώρισης και εκτέλεσης (...)».*

αναγνωρίζονται σε άλλα κράτη μέλη χωρίς να απαιτείται ειδική διαδικασία.». Συγκεκριμένα, το ζήτημα της κυκλοφορίας των εξωδικαστικών διαζυγίων δεν αντιμετωπιζόταν επαρκώς ή με τη δέουσα σαφήνεια από τον Καν. 2201/2003[157]. Ήδη στον Καν. 2019/1111 προβλέπονται στο τμήμα 4 του κεφαλαίου IV αναλυτικά οι προϋποθέσεις για τη διασυνοριακή αναγνώριση δημόσιων εγγράφων και συμφωνιών. Προκειμένου τα δημόσια έγγραφα και οι συμφωνίες να κυκλοφορούν ελεύθερα με βάση τον κανονισμό πρέπει να συντρέχουν άλλες δύο προϋποθέσεις κατά τα άρθρα 64 και 65 Καν. 1111/2019: α) να έχουν συνταχθεί ή καταχωριστεί σε κράτος μέλος, που θα είχε δικαιοδοσία σύμφωνα με τους κανόνες του κεφαλαίου Ι και β) να παράγουν δεσμευτικά έννομα αποτελέσματα στο κράτος μέλος προέλευσης σύμφωνα με το εθνικό δίκαιο. Εφόσον πληρούνται οι ως άνω προϋποθέσεις, τα δημόσια έγγραφα και οι συμφωνίες εξομοιώνονται με αποφάσεις για τους σκοπούς της εφαρμογής των κανόνων αναγνώρισης[158]. Το πρόσωπο που επιθυμεί να επικαλεστεί σε κράτος μέλος δημόσιο έγγραφο ή συμφωνία άλλου κράτους μέλους προσκομίζει επικυρωμένο αντίγραφο του δημοσίου εγγράφου ή της συμφωνίας και πιστοποιητικό που εκδίδεται με τη μορφή που παρατίθεται στο παράρτημα VII για τις γαμικές διαφορές. Εάν δεν προσκομιστεί το πιστοποιητικό, το δημόσιο έγγραφο ή η συμφωνία δεν μπορεί να αναγνωριστεί σε άλλο κράτος μέλος κατά το άρθρο 66 παρ. 5 Καν. 1111/2019[159].

Πιο συγκεκριμένα:

ι. Περί συμβολαιογραφικών Διαζυγίων:

Η Γερμανία (απηχώντας και θέση Ευρωπαίων Συμβολαιογράφων) ζήτησε τη χρήση όρου «αποδοχή» αντί αναγνώριση, ενώ ιδίως η Ελλάδα επέμεινε στη χρήση του όρου «αναγνώριση», που είναι πιο ισχυρός και ξεκάθαρος όρος από το «αποδοχή», καθώς μάλιστα το συμβολαιογραφικό έγγραφο λύσης ενός γάμου ή συμφωνίας για την επιμέλεια έχει συνέπειες ισοδύναμες με αυτές μιας δικαστικής απόφασης με αντίστοιχο περιεχόμενο και όχι μόνο «αποδεικτικές» στις οποίες κυρίως αναφέρεται και το άρθρο 59 Καν. 650/2010 (το οποίο προβλήθηκε ως «πρότυπο») [160]. Κατά ταύτα, λοιπόν, υπό την ισχύ του κανονισμού εφαρμόζεται η αρχή της αυτοδίκαιης αυτόματης αναγνώρισης στα υπόλοιπα κράτη μέλη για δημόσια έγγραφα

[157] Βλ. Αικ. Καραινδρου, ο.π., σελ. 847.

[158] Βλ. Αικ. Καραινδρου, ο.π., σελ. 848.

[159] Βλ. Αικ. Καραινδρου, ο.π., σελ. 849.

[160] Βλ. Δ. Τίτσα, ο.π, υποσημ. 148, σελ. 348.

και για συμφωνίες που έχουν καταχωριστεί από δημόσια αρχή και που παράγουν δεσμευτικά έννομα αποτελέσματα στο κράτος μέλος προέλευσης στα διαζύγια και στις διάφορες γονικής μέριμνας[161].

ιι. Περί λοιπών ιδιωτικών διαζυγίων:

Σύμφωνα με την απόφαση ΔΕΕ της 15.11.2022, C-646/20[162] το άρθρο 2, σημείο 4, του Καν. 2201/2003 του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2003, για τη διεθνή δικαιοδοσία και την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε γαμικές διαφορές και διάφορες γονικής μέριμνας, ο οποίος καταργεί τον κανονισμό 1347/2000, έχει την έννοια ότι, για τους σκοπούς, ιδίως, της εφαρμογής του άρθρου 21, παράγραφος 1,

[161] Βλ. Ι. Δεληκωστόπουλος, ο.π, σελ. 388.

[162] Σύντομο Ιστορικό της ΔΕΕ της 15.11.2022, C-646/20: Αντικείμενο της διαδικασίας ενώπιον του δικαστηρίου ήταν το ζήτημα εάν με το ιδιωτικό διαζύγιο που επιτεύχθηκε χωρίς πρόσθετη διαδικασία αναγνωρίσεως, αλλά μόνο με σύμφωνες δηλώσεις των συζύγων ενώπιον του ληξιαρχικού υπαλλήλου στην Ιταλία, μπορεί να καταχωριστεί στο γερμανικό μητρώο γάμων. Από την οπτική γωνία της γερμανικής έννομης τάξης είναι αμφίβολο αν ο χωρισμός με σύμφωνες δηλώσεις των συζύγων ενώπιον του υπαλλήλου του ληξιαρχείου εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του Κανονισμού 2201/2003. Στο ζήτημα αυτό δίνονται διαφορετικές απαντήσεις στην βιβλιογραφία. Το γερμανικό Ακυρωτικό έκλεινε προς την αρνητική απάντηση, επειδή λείπει η έχουσα συστατικό χαρακτήρα σύμπραξη δικαστηρίου. Το κομβικό, λοιπόν, ερώτημα είναι το πως πρέπει να νοείται ο χρησιμοποιούμενος στον Κανονισμό όρος «απόφαση». Κατά την κρίση του Ακυρωτικού «απόφαση» διαζυγίου υπό την έννοια του άρθρου 2 περ. 4 του Κανονισμού μπορεί να είναι αποδεκτή μόνο εάν το διαζύγιο έχει απαγγελθεί είτε από κρατικό δικαστήριο είτε από δημόσια αρχή ή υπό τον έλεγχο της τελευταίας. Οι σκέψεις αυτές συνηγορούν υπέρ του χαρακτηρισμού της ιταλικής αποφάσεις του ληξιαρχείου ως ιδιωτικό διαζύγιο, άρα μη εμπίπτουσα τον Κανονισμό, σύμφωνα με την ιταλική νομοθεσία δεδομένου ότι προφανώς δεν υφίσταται καμία εξουσία ελέγχου του Ιταλού υπαλλήλου του ληξιαρχείου που να ανταποκρίνεται σε αυτές τις απαιτήσεις. Την θέση αυτή έμεινα μόνη το γερμανικό Ακυρωτικό επιστρατεύοντας εξ' αντιδιαστολής την αιτιολογική σκέψη 14 του Καν. 2019/1111 με την αναδιατύπωση ο ενωσιακός νομοθέτης θέλει εφεξής να περιλάβει και πράξεις στις οποίες μετέχουν αρχές κατ' άλλον τρόπο για παράδειγμα μόνο προς καταχώρηση. Συνεπώς είναι δυνατόν να συναχθεί το συμπέρασμα ότι ο Κανονισμός 2201/2003 δεν επεκτείνεται σε αυτές, επομένως δεν έχει εφαρμογή στην ιταλική απόφαση του ληξιαρχείου. Το προδικαστικό ερώτημα ήταν να διευκρινιστεί αν το άρθρο 2, σημείο 4, του Κανονισμού Βρυξέλλες ΙΙα έχει την έννοια ότι, για τους σκοπούς, ιδίως, της εφαρμογής του άρθρου 21 παράγραφος 1 του Κανονισμού αυτού, πράξη περί λύσεως του γάμου, η οποία εκδίδεται από ληξίαρχο κράτους μέλους και περιλαμβάνει συμφωνία διαζυγίου συναφθείσα μεταξύ των συζύγων και επιβεβαιωθείσα απ' αυτούς ενώπιον του εν λόγω ληξίαρχου, σύμφωνα με τις προϋποθέσεις που προβλέπει νομοθεσία του εν λόγω κράτους μέλους, συνιστά «απόφαση» κατά την έννοια του εν λόγω άρθρου 2, σημείο 4.

του κανονισμού αυτού: πράξη περί λύσεως του γάμου, η οποία εκδίδεται από ληξίαρχο κράτους μέλους και περιλαμβάνει συμφωνία διαζυγίου συναφθείσα μεταξύ των συζύγων και επιβεβαιωθείσα απ' αυτούς ενώπιον του εν λόγω ληξίαρχου, σύμφωνα με τις προϋποθέσεις που προβλέπει νομοθεσία του εν λόγω κράτους μέλους, συνιστά «απόφαση» κατά την έννοια του εν λόγω άρθρου 2, σημείο 4.

Η πρόσφατη αυτή η απόφαση δίνει τις κατευθυντήριες γραμμές στην συζήτηση που ξεκίνησε στην γερμανική επιστήμη σχετικά με την υπαγωγή εξωδικαστικών άλλως «ιδιωτικών» διαζυγίων στο πεδίο εφαρμογής του Καν. 2201/2003. Το ζήτημα ενδιαφέρει εύλογα στην πράξη, διότι ο κανονισμός δηλαδή τόσο ο απελθών με αριθμό 2201/2003 όσο και ο ισχύων με αριθμό 2019/1111 προβλέπει την δυνατότητα της αυτόματης αναγνώρισης από τις ληξιαρχικές αρχές των κρατών μελών. Σε εθνικό επίπεδο ακολουθείται η δικαστική διαδικασία αναγνώρισης όπου δεν παρατηρούνται ιδιαίτερες δυσχέρειες. Είναι γνωστή άλλωστε και στη χώρα μας η πληθώρα των εξωδικαστικών αλλοδαπών διαζυγίων που προέρχονται κυρίως από τρίτες χώρες. Η ελληνική νομολογία έχει αναγνωρίσει επανειλημμένα τα ποικίλα μορφώματα λύσης γάμου. Το πλέον ενδιαφέρον αποτέλεσμα της απόφασης από ελληνικής πλευράς είναι η διαφαινόμενη ελεύθερη και αυτόματη αναγνώριση των ελληνικών συναινετικών συμβολαιογραφικών διαζυγίων, η επέκταση ισχύος των οποίων αμφισβητήθηκε. Ωστόσο το κεφάλαιο ιδιωτικά διαζύγια δεν έκλεισε[163].

Το κύριο μέλημα του Δικαστηρίου είναι να διατρανώσει ότι η έννοια «απόφαση» έχει ενωσιακό περίγραμμα. Ακολούθως, προτάσσεται η αρχή της αμοιβαίας εμπιστοσύνης ως μέγιστο αγαθό της δικαστικής συνεργασίας στην ΕΕ. Ο κανονισμός είναι δυνατόν να καλύπτει τις αποφάσεις διαζυγίου που εκδίδονται κατά το πέρας τόσο δικαστικής όσο και εξωδικαστικής διαδικασίας, υπό την προϋπόθεση ότι το δίκαιο των κρατών μελών απονέμει και εξωδικαστικές αρχές αρμοδιότητα σε υποθέσεις διαζυγίου (σκεψ. 48). Διαζύγια που πληρούν τις ανωτέρω προδιαγραφές αναγνωρίζονται αυτόματα, υπό την ευνόητη προϋπόθεση της τελεσιδικίας (για την ελληνική έννομη τάξη του αμετάκλητου) και της έλλειψης κωλυμάτων αναγνώρισης (σκεψ. 49).

[163] Βλ. Απόστολος Άνθιμος, Παρατηρήσεις επί της ΔΕΕ της 15.11.2022, C-646/20, Αναγνώριση ληξιαρχικών διαζυγίων κατά τον Κανονισμό 2201/2003, Lex & Forum, 2022, σελ. 925-926.

Ποιος, όμως, είναι ο βαθμός ελέγχου της αρμόδιας μη δικαστικής αρχής έτσι ώστε να χωρεί χαρακτηρισμός της ως «απόφαση»; Το δικαστήριο στην εν λόγω απόφαση αποφάνθηκε ότι κάθε δημόσια αρχή που καλείται να λάβει απόφαση πρέπει να διατηρεί τον έλεγχο της έκδοσης του διαζυγίου, που σημαίνει ότι στο πλαίσιο των συναινετικών διαζυγίων η αρχή προβαίνει σε εξέταση των προϋποθέσεων του διαζυγίου υπό το πρίσμα του εθνικού δικαίου, καθώς και του υποστατού και του κύρους της συναίνεσης των συζύγων να προχωρήσουν σε διαζύγιο (σεκψ. 54). Επομένως, αποφαίνεται ότι, εφόσον η αρμόδια εξωδικαστική αρχή εγκρίνει συμφωνία διαζυγίου κατόπιν εξετάσεις επί της ουσίας, η εν λόγω συμφωνία αναγνωρίζεται ως «απόφαση» σύμφωνα με το άρθρο 30 του Καν. 1111/2019 (σκεψ. 60). Η σχολιαζόμενη απόφαση θέτει πλέον σταθερές ερμηνευτικές βάσεις για το μέλλον επί των ιδιωτικών διαζυγίων[164].

Παράλληλα, σε έτερη υπόθεση ελλείψεως διμερής σύμβασης και πολυμερής διεθνής σύμβασης και κατ' εφαρμογή των εθνικών διατάξεων, ήτοι των ΚΠολΔ 323 και 905, το ΔΕΕ αναγνώρισε την τουρκική απόφαση συναινετικού διαζυγίου, διαπιστώνοντας ότι το τούρκικο δικαστήριο είχε διεθνή δικαιοδοσία, ότι οι διάδικοι δεν στερήθηκαν του δικαιώματος ακρόασης και ότι η τουρκική απόφαση είχε ήδη καταστεί αμετάκλητη[165].

Όμως, το ΔΕΕ έχει κρίνει ότι διαζύγιο το οποίο απορρέει από μονομερή δήλωση βουλήσεως ενός από τους συζύγους ενώπιον θρησκευτικού δικαστηρίου, όπως το επίμαχο στην κύρια δίκη, δεν εμπίπτει στο καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής του κανονισμού αυτού, όπως και στην απόφαση ΔΕΕ της 20.12.2017 C-372/16, Soha Sahyouni κατά Raja Mamisch[166] διευκρίνισε *«το άρθρο 1 του κανονισμού (ΕΕ)*

[164] Βλ. Απόστολος Άνθιμος, ο.π., σελ. 928-929.

[165] Βλ. ΜΠρΑλεξ 98/2024, Παρατηρήσεις ΙΙΙ, Γεώργιος – Αλέξανδρος Γεωργιάδης, Lex & Forum 2/2024, σελ. 482.

[166] Βλ. Προδικαστικά ερωτήματα της απόφαση ΔΕΕ της 20.12.2017 C-372/16: «1) Εμπίπτουν στο κατά το άρθρο 1 πεδίο εφαρμογής του [κανονισμού 1259/2010] και περιπτώσεις ιδιωτικών διαζυγίων – εν προκειμένω, με μονομερή δήλωση ενός των συζύγων ενώπιον θρησκευτικού δικαστηρίου της Συρίας δυνάμει της Σαρία; 2) Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο [πρώτο ερώτημα]: Πρέπει, κατά την εφαρμογή του κανονισμού [1259/2010], η εξέταση της πληρώσεως των προϋποθέσεων κατά το άρθρο 10 του κανονισμού αυτού, στις περιπτώσεις ιδιωτικών διαζυγίων: α) να στηρίζεται, in abstracto, σε σύγκριση με σκοπό να διαπιστωθεί κατά πόσον το εφαρμοστέο βάσει του άρθρου 8 δίκαιο παρέχει μεν πρόσβαση στο διαζύγιο και στον έτερο σύζυγο, πλην όμως εξαρτά το διαζύγιο, λόγω του φύλου του συζύγου αυτού, από άλλες διαδικαστικές και ουσιαστικές προϋποθέσεις από

1259/2010 του Συμβουλίου, της 20ης Δεκεμβρίου 2010, για τη θέσπιση ενισχυμένης συνεργασίας στον τομέα του δικαίου που είναι εφαρμοστέο στο διαζύγιο και τον δικαστικό χωρισμό, έχει την έννοια ότι διαζύγιο, το οποίο απορρέει από μονομερή δήλωση βουλήσεως ενός από τους συζύγους ενώπιον θρησκευτικού δικαστηρίου, όπως το επίμαχο στη κύρια δίκη, δεν εμπίπτει στο καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής του κανονισμού αυτού.»[167].

Τέλος, από τα ανωτέρω προβλέπεται ότι κατά τη ρητή πλέον πρόβλεψη εντάσσονται στο πεδίο εφαρμογής του Καν. 2019/1111 τα εξωδικαστικά διαζύγια, τα οποία συνάπτονται είτε με τη συνδρομή δημόσιας αρχής είτε απλά καταχωρούνται από δημόσια αρχή, η οποία δεν ελέγχει την ουσία της υπόθεσης, αλλά είναι επιφορτισμένη με τον έλεγχο του υποστατού του γάμου και του κύρους των δηλώσεων υπό το πρίσμα του εθνικού δικαίου. Παραμένουν, όμως, εκτός πεδίου του κανονισμού τα ιδιωτικά διαζύγια, ενώπιον θρησκευτικού δικαστηρίου χωρίς την παρέμβαση της δημόσιας αρχής[168].

αυτές που διέπουν την πρόσβαση του πρώτου συζύγου, ή β) εξαρτάται η κρίση περί εφαρμογής του κανόνα από το αν η εφαρμογή του αλλοδαπού δικαίου, που εισάγει κατά τρόπο αφηρημένο δυσμενείς διακρίσεις, οδηγεί σε δυσμενείς διακρίσεις in concreto και στην υπό εξέταση περίπτωση; 3) Σε περίπτωση καταφατικής απαντήσεως στο [δεύτερο ερώτημα, υπό β΄]: αποτελεί η συναίνεση του συζύγου, εις βάρος του οποίου γίνεται δυσμενής διάκριση, στη λύση του γάμου –ακόμη και υπό τη μορφή επικυρωθείσας αποδοχής ανταλλαγμάτων– επαρκή λόγο μη εφαρμογής του κανόνα;»

[167] Όπως υπογραμμίζεται και στο σημείο 39 της παρούσας απόφασης, μολονότι είναι αληθές ότι τα ιδιωτικά διαζύγια δεν αποκλείονται ρητώς από το πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 1259/2010, όπως παρατήρησε ο γενικός εισαγγελέας με το σημείο 60 των προτάσεών του, οι αναφορές στην παρέμβαση «δικαστηρίου» και στην ύπαρξη «διαδικασίας» που περιέχονται σε διάφορες διατάξεις του κανονισμού, όπως στο άρθρο 1, παράγραφος 2, στο άρθρο 5, παράγραφοι 2 και 3, στα άρθρα 8 και 13, καθώς και στο άρθρο 18, παράγραφος 2, του εν λόγω κανονισμού, καθιστούν σαφές ότι ο κανονισμός αφορά αποκλειστικά τα διαζύγια που απαγγέλλονται είτε από κρατικό δικαστήριο είτε από δημόσια αρχή ή υπό τον έλεγχό της. Επομένως, υπό το πρίσμα του περιεχόμενου στον κανονισμό 2201/2003 ορισμού του «διαζυγίου», από τους σκοπούς που επιδιώκει ο κανονισμός 1259/2010 προκύπτει ότι αυτός διέπει μόνον τα διαζύγια που απαγγέλλονται είτε από κρατικό δικαστήριο είτε από δημόσια αρχή ή υπό τον έλεγχό της. Κατόπιν των προεκτεθέντων, το άρθρο 1 του κανονισμού 1259/2010 έχει την έννοια ότι διαζύγιο το οποίο απορρέει από μονομερή δήλωση βουλήσεως ενός από τους συζύγους ενώπιον θρησκευτικού δικαστηρίου, όπως το επίμαχο στην κύρια δίκη, δεν εμπίπτει στο καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής του κανονισμού αυτού.

[168] Βλ. Αικατερίνη Καραίνδρου, Πρωτοδίκης, ο.π, σελ. 816 και για την εφαρμογή του Ιερού Μουσουλμανικού Νόμου στην Ελλάδα σε αγωγές λύσης του γάμου μετά το ν. 4511/2018, βλ. ΜΠρΘες 4533/2020 σε ΤΝΠ ΝΟΜΟΣ.

5.3. Λόγοι άρνησης αναγνώρισης αποφάσεων διαζυγίου/δικαστικού χωρισμού/ακύρωσης γάμου.

Ως αντιστάθμισμα της αυτόματης αναγνώρισης και εκτέλεσης προβλέπεται εκ των υστέρων διαδικασία προβολής κωλυμάτων αναγνωρίσεως ή εκτέλεσης αλλοδαπών αποφάσεων, ανάλογα αν αφορούν γαμικές διαφορές ή διαφορές γονικής μέριμνας[169]. Έτσι οποιοσδήποτε ενδιαφερόμενος που έχει έννομο συμφέρον [170] μπορεί να ζητήσει την έκδοση απόφασης που να αναγνωρίζει ή ότι συντρέχουν (άρθρο 40) ή ότι δεν συντρέχουν (άρθρο 30 παρ. 3) λόγοι άρνησης αναγνώρισης ή εκτέλεσης που προβλέπονται στο άρθρο 38 για τις γαμικές διαφορές. Τα κωλύματα αναγνώρισης και εκτέλεσης απαριθμούνται στον Κανονισμό εξαντλητικά[171] και θα πρέπει να ερμηνεύονται συσταλτικά με σκοπό τη διευκόλυνση της κυκλοφορίας των δικαστικών αποφάσεων[172]. Προβλέπεται ρητά ότι εναπόκειται στο εθνικό δίκαιο να ορίσει αν οι λόγοι αρνήσεως μπορούν να προβληθούν από διάδικο ή λαμβάνονται υπ' όψιν αυτεπαγγέλτως, ιδίως ενόψει της αυξημένης σημασίας που εξακολουθεί να έχει η δημόσια τάξη στις υποθέσεις οικογενειακού δικαίου[173]. Αρμόδιο δικαστήριο για την εκδίκαση της αίτησης αναγνώρισης (άρθρο 30 παρ. 3 και 4 Καν. 1111/2019) της αίτησης άρνησης αναγνώρισης είναι το Μονομελές Πρωτοδικείο του τόπου κατοικίας του προσώπου κατά του οποίου ζητείται η αναγνώριση, ενώ σε περίπτωση που δεν προκύπτει η κατοικία του ως άνω προσώπου, λαμβάνεται υπόψη η περιφέρεια του τόπου διαμονής του και εάν ούτε αυτή προκύπτει, αρμόδιο είναι το Μονομελές Πρωτοδικείο Αθηνών (άρθρο 103 Καν. 1111/2019). Η απόφαση αυτή του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου μπορεί να προσβληθεί κατά το άρθρο 61 Καν. 1111/2019 με το ένδικο μέσο της έφεσης, ενώ η περαιτέρω προσβολή του άρθρου 62 του Καν. 1111/2019 ασκείται με το ένδικο μέσο της αναίρεσης ενώπιον του Αρείου

[169] Βλ. Αικ. Καραινδρου, ο.π., σελ. 841-842.

[170] Βλ. αιτ. σκέψη 54 Καν. 1111/2019, όπου αναφέρεται ότι εναπόκειται στο εθνικό δίκαιο του κράτους μέλους, στο οποίο υποβάλλεται η αίτηση, να ορίσει ποιος μπορεί να θεωρηθεί ως ενδιαφερόμενος που δικαιούται να υποβάλει τέτοια αίτηση.

[171] Βλ. αιτ. σκέψη 56.

[172] Βλ. αιτ. σκέψεις 55 και 62 Καν. 1111/2019.

[173] Βλ. Αικ. Καραινδρου, ο.π., σελ. 843.

Πάγου[174].Τα κωλύματα αναγνώρισης για τις γαμικές διαφορές προβλέπονται στο άρθρο 38 του Καν. 2019/1111 και ειδικότερα:

α. Πρόδηλη αντίθεση προς τη δημόσια τάξη του κράτους αναγνώρισης

Το πρώτο κώλυμα φορά στην πρόδηλη αντίθεσή της αλλοδαπής απόφασης προς την δημόσια τάξη του κράτους μέλους αναγνώρισης. Αντίθεση στην δημόσια τάξη υπάρχει μόνον όταν η αναγνώριση προσκρούει κατά τρόπο ανεπίτρεπτο στην έννομη τάξη του κράτους υποδοχής, παραβιάζοντας κατάφωρα θεμελιώδεις αρχές και δικαιώματα του. Βέβαια, οι διαφορές των νομοθεσιών των διαφόρων κρατών μελών σε θέματα λύσης του γάμου δεν επιδρούν στην αναγνώριση και συνεπώς αποκλείονται από τα κωλύματα. Ωσαύτως αποκλείεται και υπαγωγή των διαφορών αυτών στο κώλυμα της ουσιαστικής Δημόσιας τάξης, που θα μπορούσε να οδηγήσει έμμεσα στο ίδιο αποτέλεσμα (άρθρο 71 Καν. 1111/2019[175]). Δεν είναι λοιπόν δυνατό, με το πρόσχημα της αντίθεσης στη δημόσια τάξη, να απορρίπτεται η αίτηση αναγνώρισης λόγου χάρη μιας απόφασης διαζυγίου, επειδή το αλλοδαπό δίκαιο στηρίχθηκε σε λόγους διαφορετικούς ή μη προβλεπόμενους από την έννομη τάξη του κράτους αναγνώρισης, όπως για παράδειγμα τριετής αντί τετραετής διάσταση των συζύγων, συναινετικό διαζύγιο που δεν προβλέπεται στην χώρα υποδοχής κλπ[176].

Σε ό,τι αφορά τις διεθνείς συμβάσεις, η Σύμβαση της Χάγης της 1ης Ιουνίου 1970 παρέχει τη δυνατότητα της μη αναγνώρισης ενός διαζυγίου ή δικαστικού χωρισμού, εφόσον τέτοιου είδους αναγνώριση αντίκειται στην δημόσια τάξη του forum, όμως στο άρθρο 17 προβλέπεται ότι η Σύμβαση δεν εμποδίζει την εφαρμογή σε ένα συμβαλλόμενο κράτος κανόνων δικαίου πιο ευνοϊκών στην αναγνώριση των αλλοδαπών διαζύγια και δικαστικό χωρισμό. Η συγκεκριμένη διάταξη μνημονεύεται, διότι ένα από τα επιχειρήματα αυτών που αντιτίθεται στην εφαρμογή της αρχής ελευθερίας της βουλήσεως στις οικογενειακές σχέσεις είναι ότι κατά αυτό τον τρόπο οι εμπλεκόμενοι θα επιλεγούν τα ευνοϊκότερο για αυτούς δίκαιο. Από την διατύπωση, όμως, της ανωτέρω διατάξεως προκύπτει ότι το ευνοϊκό κάποιου δικαίου δεν ενοχλεί[177].

---

[174] Βλ. Αικ. Καραινδρου, ο.π., σελ. 845-846.

[175] Βλ. άρθρο 71 Καν. 1111/2019 «*Αποφάσεις που αφορούν γαμικές διαφορές δεν μπορούν να μην αναγνωρισθούν με την αιτιολογία ότι η νομοθεσία του κράτους μέλους αναγνώρισης δεν επιτρέπει διαζύγιο ή δικαστικό χωρισμό ή ακύρωση γάμου στη βάση των ίδιων γεγονότων*».

[176] Βλ. Λήδα Πίψου, ο.π, σελ. 163 – 164.

[177] Βλ. Μαρία Χαρ. Σωτηροπούλου, ο.π, σελ. 117.

Ως προς την δημόσια τάξη, όμως, έχει παρατηρηθεί τα τελευταία χρόνια μια μεταβολή. Και αυτή η μεταβολή, στην ουσία ο περιορισμός επιφυλάξεως, προδίδει μεταβολή των διατάξεων των εθνικών νομοθεσιών. *«Η μεταβολή του περιεχομένου της επιφύλαξης της δημόσιας τάξης αποδεικνύεται συνήθως, από την μεταβολή εκείνων των διατάξεων της ημεδαπής νομοθεσίας, που διαμορφώνουν την περί δικαίου αντίληψη ορισμένου τμήματος της νομοθεσίας μας. Για να γίνει επομένως η αλλαγή της νομοθεσίας απαιτείται να υπάρξει προηγουμένως σαφής και αναμφισβήτητη μεταβολή των θεμελιωδών αντιλήψεων της ημεδαπής έννομης τάξης* [178] *».* Άλλωστε το περιεχόμενο της επιφυλάξεις της δημόσιας τάξης ποικίλει όχι μόνο κατά τόπο, αλλά και κατά χρόνο. Ως προς το τελευταίο επαναλαμβάνεται αυτό που έχει ήδη λεχθεί, ότι δηλαδή η επιφύλαξη αυτή *«αντλεί το περιεχόμενο της από τις εκάστοτε θεμελιώδεις κοινωνικές, πολιτικές και ηθικές αντιλήψεις που επικρατούν στην .... έννομη τάξη*[179]*».* Και οι αντιλήψεις αυτές έχουν αρχίσει να αλλάζουν. Είτε διότι αποτελεί την φυσική κατάληξη μιας πορείας και ωρίμανση των συνθηκών είτε διότι οδηγήθηκε από τα γεγονότα, όπως την αύξηση μετανάστευσης, την εισροή μουσουλμάνων στα δυτικά κράτη, την παγκοσμιοποίηση και άρα το Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο θα πρέπει να ακολουθήσει αυτή την αλλαγή αντιλήψεων, ιδίως στην αναγνώριση διαζυγίων και δικαστικών χωρισμών.

β. Προστασία δικαιώματος ακρόασης

Το δεύτερο κώλυμα αποσκοπεί στη διασφάλιση του δικαιώματος άμυνας του ερημοδικασθέντος εναγομένου. Το εμπόδιο αυτό αίρεται και η ερήμην απόφαση αναγνωρίζεται κανονικά, εφόσον διαπιστωθεί από το δικαστήριο του κράτους υποδοχής ότι ο εναγόμενος αποδέχτηκε κατά αναμφισβήτητο τρόπο την απόφαση. Η αποδοχή αυτή θα πρέπει να είναι έμπρακτη και να συνάγεται κατηγορηματικά από συγκεκριμένες πράξεις του ερημοδικασθέντος διαδίκου, όπως όταν ο ερημοδικασθείς παραιτήθηκε ρητά μετά την έκδοση της απόφασης από τα ένδικα μέσα ή προετοιμάζεται για την σύναψη νέου γάμου ή ακόμα όταν κινεί δικαστικό αγώνα για την επιδίκαση διατροφής λόγω λύσης του γάμου κλπ.[180]

γ. Ασυμβίβαστο αποφάσεων.

---

[178] Βλ. Παπασιώπη – Πασιά, Το εφαρμοστέο δίκαιο επί του διαζυγίου στις ελληνικές και διεθνείς συγκρούσεις νόμων, Θεσσαλονίκη, 1997, σελ. 193.

[179] Βλ. Παπασιώπη – Πασιά, ο.π., σελ. 192.

[180] Βλ. Λήδα Πίψου, ο.π, σελ. 164-165.

Το ασυμβίβαστο της προς αναγνώριση απόφασης με άλλες αποφάσεις ρυθμίζεται σε δύο ξεχωριστές διατάξεις που αποτελούν επανάληψη των αντίστοιχων ρυθμίσεων του άρθρου 15 του Καν. 1347/2000. Η πρώτη περίπτωση αναφέρεται στο ασυμβίβαστο της απόφασης με άλλη απόφαση που έχει εκδοθεί μεταξύ των ίδιων διαδίκων στο κράτος μέλος όπου ζητηθεί αναγνώριση. Ο παρών κανονισμός δεν εξαρτά την έννοια του ασυμβίβαστου των δύο αποφάσεων από την ταυτότητα αντικειμένου και αιτίας. Το ΔΕΕ έχει ήδη αποφανθεί ότι η έννοια του ασυμβίβαστού κρίνεται με αυτόνομα κοινοτικά κριτήρια, έτσι ώστε να θεωρείται ότι εμπίπτουν εδώ αποφάσεις των οποίων απλώς οι έννομες συνέπειες αποκλείουν η μία την άλλη. Αυτονόητο είναι καταρχάς ότι όταν συγκρούονται δύο αποφάσεις διαζυγίου, που εκδόθηκαν, έστω και κατά παράβαση των περί εκκρεμοδικίας διατάξεων του Κανονισμού, από διαφορετικά κράτη, υπερισχύει πάντως η απόφαση του κράτους υποδοχής έτσι ώστε θέμα αναγνώρισης της αλλοδαπής απόφασης διαζυγίου να μην τίθεται, ακόμα κι αν αυτή θεμελιώνεται σε διαφορετικούς λόγους[181]. Για την ακρίβεια σε περίπτωση εκκρεμοδικίας ισχύει το κριτήριο της αρχής της προτεραιότητας, όπου το δικαστήριο που επελήφθη δεύτερο, αναστέλλει αυτεπαγγέλτως τη διαδικασία του μέχρι να διαπιστωθεί η διεθνής δικαιοδοσία του δικαστηρίου που επελήφθη πρώτο. Σε αυτή την περίπτωση, το πρώτο δικαστήριο επιλαμβάνεται της υπόθεσης και το δεύτερο δικαστήριο κηρύσσεται αναρμόδιο, ενώ ο ενάγων που εισήγαγε την αίτηση του στο δεύτερο δικαστήριο μπορεί να την εισάγει σ' αυτό που επελήφθη πρώτο.

Τα πράγματα περιπλέκονται, όμως, όταν πρόκειται αφενός μεν για απόφαση δικαστικού χωρισμού αφετέρου δε για απόφαση διαζυγίου μεταξύ των συζύγων. Από το πνεύμα του νόμου συνάγεται ότι το ασυμβίβαστο των αποφάσεων δεν θεμελιώνεται κατά βάση στο περιεχόμενό τους, αλλά περισσότερο στην δραστικότητα της επέμβασης κάθε απόφαση στο συζυγικό δεσμό. Για παράδειγμα αν η φερόμενη προς αναγνώριση απόφαση απαγγέλει διαζύγιο, δεν στοιχειοθετείται λόγος ασυμβίβαστου προς εγχώρια απόφαση που διατάσσει απλώς το δικαστικό χωρισμό των συζύγων, καθώς ο τελευταίος αποτελεί απλώς προστάδιο της δικής διαζυγίου. Η αλλοδαπή απόφαση διαζυγίου μπορεί έτσι να αναγνωριστεί χωρίς εμπόδια στο δεύτερο κράτος. Δε συμβαίνει, όμως, το ίδιο στην αντίστροφη περίπτωση όταν δηλαδή υπό αναγνώριση απόφαση αφορά δικαστικό χωρισμό, ενώ η αντίστοιχη απόφαση του κράτους υποδοχής απαγγέλει διαζύγιο μεταξύ των συζύγων.

[181] Βλ. Λήδα Πίψου, ο.π, σελ. 165-166.

Είναι προφανές ότι εδώ η εγχώρια απόφαση διαζυγίου, ως εντονότερη αναφορικά με το status του γάμου θα υπερισχύσει καθιστώντας έτσι αδύνατη την αναγνώριση της αλλοδαπής απόφασης δικαστικού χωρισμού[182].

Αντίστοιχη προβληματισμοί ανακύπτουν και όταν κατά το χρόνο που συζητείται η αναγνώριση αλλοδαπής απόφασης διαζυγίου υπάρχει ήδη τελεσίδικη απορριπτική απόφαση της αγωγής διαζυγίου από τα δικαστήρια του κράτους υποδοχής. Το ζήτημα επιτείνεται μάλιστα αν κατά την εφαρμογή των ερμηνευτικών κανόνων που διατυπώθηκαν από το Συμβούλιο Βρυξελλών γίνει δεκτό ότι για τη συγκρότηση της έννοιας του ασυμβίβαστου δεν είναι ανάγκη η ημεδαπή απόφαση να υπάγεται στο πεδίο εφαρμογής του κανονισμού αλλά μπορεί να φορά και μην καλυπτόμενα ζητήματα. Θέτοντας ως εκκίνηση το σαφές πνεύμα εύνοιας του κοινοτικού νομοθέτη στην ακώλυτη κυκλοφορία των αποφάσεων που λύνουν το συζυγικό δεσμό έναντι εκείνων που το διατηρούν θα πρέπει να οδηγηθούμε μάλλον στο συμπέρασμα ότι εδώ, διαφορετικά από τα λοιπά κοινοτικά νομοθετήματά, η εγχώρια απόφαση που απορρίπτει την αγωγή διαζυγίου, δικαστικού χωρισμού ή ακύρωσης του γάμου δεν θα μπορεί ποτέ να σταθεί εμπόδιο για την αναγνώριση απόφασης λύσης του γάμου στο ίδιο κράτος. Ωστόσο δεν μπορεί να παραβλεφθεί ότι λύση αυτή μπορεί να φτάσει σημείο υπερβολής[183].

Σχετικά με την ακύρωση του γάμου πρέπει να επισημανθεί ότι κατά την αυτόνομη έννοια του ασυμβίβαστου το προγενέστερο διαζύγιο δεν εμποδίζει την μεταγενέστερη ακύρωση του γάμου. Έτσι, στην χώρα αναγνώρισης θα έπρεπε να κριθεί εάν ο δικαστής καλώς έλυσε το γάμο δια διαζυγίου, πράγμα δυσχερές. Επομένως, απόφαση διαζυγίου ημεδαπού δικαστηρίου δεν εμποδίζει την αναγνώριση αλλοδαπής απόφασης ακύρωσης γάμου. Αντιθέτως, εφόσον υπάρχει απόφαση ημεδαπού δικαστηρίου που ακυρώνει τον γάμο δεν αναγνωρίζεται αλλοδαπή απόφαση διαζυγίου[184].

Η δεύτερη περίπτωση ασυμβίβαστο αφορά το ασυμβίβαστο της φερόμενης απόφασης προς αναγνώριση/εκτέλεση με απόφαση που έχει εκδοθεί προγενέστερα μεταξύ των ίδιων διαδίκων σε άλλο κράτος μέλος ή και σε τρίτο, μη κοινοτικό κράτος. Για την άρνηση της αναγνώρισης αρκεί απλώς η ύπαρξη προγενέστερης

[182] Βλ. έκθεση Borras, αριθμ. 71.

[183] Βλ. Λήδα Πίψου, ο.π, σελ. 165-166.

[184] Βλ. Σπ. Τσιαντίνης, ο.π, σελ. 246-247.

απόφασης μεταξύ των διαδίκων, έστω κι από μη κοινοτικό κράτος, η οποία να συγκεντρώνει τα προσόντα που απαιτείται για την αναγνώριση της στο forum άλλου κράτους. Αν το προβλεπόμενο από τον κανονισμό κώλυμα περιοριζόταν σε σύμπτωση αντικειμένου και αιτίας των δύο αποφάσεων ο κίνδυνος αναγνώριση στην ίδια χώρα αφενός απόφαση διαζυγίου και απόφασης ακύρωσης του ίδιου γάμου θα ήταν άμεσα ορατός[185].

Τέλος, είναι σημαντικό να λεχθεί ότι οι λόγοι και η διαδικασία άρνησης αναγνώριση εκτέλεσης δημοσίου εγγράφου ή συμφωνίας κατά το άρθρο 68 του Καν. 2019/1111 είναι οι ίδιοι με τους λόγους του άρθρου 38 του κανονισμού όπως αναπτύχθηκαν ανωτέρω. Όπως είναι λογικό απουσιάζει ως λόγος άρνησης η παραβίαση δικαιώματος ακρόασης σε περίπτωση ερημοδικίας του εναγομένου, καθώς τα δημόσια έγγραφα και οι συμφωνίες προφανώς έχουν συνταχθεί μετά από συμφωνία των ενδιαφερομένων.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ:

Η παρούσα μελέτη επιχείρησε τη χαρτογράφηση των διατάξεων που αφορούν τη λύση του γάμου στον ευρωπαϊκό νομικό χώρο, αναδεικνύοντας την εξέλιξη του Οικογενειακού Διεθνούς Δικονομικού Δικαίου σε Ευρωπαϊκό επίπεδο και συγκεκριμένα από τη Σύμβαση των Βρυξελλών του 1968 έως τη θεσμική ωρίμανση των Κανονισμών 2019/1111 (Βρυξέλλες ΙΙβ) και 1259/2010 (Ρώμη ΙΙΙ), καθιστώντας σαφές ότι ο ευρωπαίος νομοθέτης κινείται πλέον με γνώμονα δύο κεντρικούς άξονες την ενίσχυση της ιδιωτικής αυτονομίας και την ανάγκη για ταχύτητα και ευελιξία στις διασυνοριακές σχέσεις.

Ένας από τους βασικούς άξονες που διαμορφώνουν τη σύγχρονη πραγματικότητα είναι η ιδιωτική αυτονομία, ήτοι η δυνατότητα των συζύγων να επιλέγουν το αρμόδιο δικαστήριο και το εφαρμοστέο δίκαιο, το οποίο σηματοδοτεί την απομάκρυνση από κρατικούς καταναγκασμούς, επιτρέποντας στα μέρη να ρυθμίζουν την προσωπική τους κατάσταση βάσει των ουσιαστικότερων για αυτούς δεσμών. Παράλληλα, η ρητή αναγνώριση των εξωδικαστικών και συμβολαιογραφικών διαζυγίων από τον Κανονισμό Βρυξέλλες ΙΙβ συνιστά βασικό άξονα, καθώς το ενωσιακό δίκαιο αντιλαμβάνεται πλέον το διαζύγιο όχι απαραίτητα ως μακροχρόνια αντιδικία, αλλά συχνά ως διοικητική διαδικασία που οφείλει να

[185] Βλ. Λήδα Πίψου, ο.π, σελ. 165-166 και Έκθεση Borras, αριθμ. 73.

διευκολύνει την κινητικότητα των προσώπων. Ωστόσο, η μεγαλύτερη πρόκληση για το μέλλον εντοπίζεται στη διαχείριση της «ετερότητας». Τα ευρωπαϊκά δικαστήρια καλούνται να ισορροπήσουν ανάμεσα στον σεβασμό της πολιτισμικής ταυτότητας (π.χ. ιδιωτικά ή θρησκευτικά διαζύγια) και της διαφύλαξης του σκληρού πυρήνα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μέσω της ρήτρας της δημόσιας τάξης. Σε αυτό το πλαίσιο, η έννοια της δημόσιας τάξης δεν λειτουργεί πλέον ως αμιγώς μέσω αποκλεισμού, αλλά επαναπροσδιορίζεται υπό το πρίσμα των θεμελιωδών ελευθεριών της Ένωσης.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της μεταστροφής αποτελεί η πρόσφατη νομολογία του ΔΕΕ και συγκεκριμένα η απόφαση της 25ης Νοεμβρίου 2025 στην υπόθεση C-713/23, Cupriak-Trojan και Trojan κατά Wojewoda Mazowiecki [186]. Η κρίση του Δικαστηρίου ότι τα κράτη-μέλη οφείλουν να αναγνωρίζουν και να μεταγράφουν ληξιαρχικές πράξεις γάμου ομόφυλων ζευγαριών για την άσκηση δικαιωμάτων ελεύθερης κυκλοφορίας, επιβεβαιώνει ότι η εθνική δημόσια τάξη δεν μπορεί να παραλύει θεμελιώδη ενωσιακά δικαιώματα. Το Δικαστήριο, ακολουθώντας και διευρύνοντας τη νομολογία έκρινε ότι κράτος-μέλος (εν προκειμένω η Πολωνία) δεν μπορεί να αρνηθεί την αναγνώριση των εννόμων συνεπειών ενός γάμου ομόφυλων προσώπων που τελέστηκε νόμιμα σε άλλο κράτος-μέλος, επικαλούμενο την εθνική του ταυτότητα ή τη δημόσια τάξη. Η εξέλιξη αυτή, σε συνδυασμό με την εθνική νομοθετική τομή του Ν. 5089/2024 για την ισότητα στον γάμο, σηματοδοτεί τη μετάβαση σε ένα νομικό περιβάλλον όπου η πολυμορφία της οικογενειακής ζωής τυγχάνει θεσμικής κατοχύρωσης.

Συνοψίζοντας, το ισχύον νομικό πλαίσιο έχει επιτύχει σημαντικά βήματα προς την ασφάλεια δικαίου και τον περιορισμό του *forum shopping*. Παρά ταύτα, η ύπαρξη μιας «Ευρώπης πολλών ταχυτήτων» στο οικογενειακό δίκαιο παραμένει πραγματικότητα. Το ζητούμενο *de lege ferenda* είναι η περαιτέρω εναρμόνιση, ώστε να αποφεύγονται οι «χωλές» νομικές καταστάσεις και να διασφαλίζεται ότι η λύση

[186] Βλ. υπόθεση C-713/23 ΔΕΕ, όπου οι Jakub Cupriak-Trojan και Mateusz Trojan, ένα ομόφυλο ζευγάρι παντρεύτηκε στο Βέλγιο, όπου ο γάμος ομοφύλων είναι νόμιμος και ο Jakub άλλαξε το επώνυμό του σε Cupriak-Trojan. Όταν προσπάθησαν να το αναγνωρίσουν στην Πολωνία, η Πολωνική Αρχή απέρριψε το αίτημα, παραβιάζοντας την αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας στην ΕΕ. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η Πολωνία και όλα τα κράτη μέλη οφείλουν να αναγνωρίζουν τους γάμους ομοφύλων που τελέστηκε νόμιμα σε άλλα κράτη μέλη της ΕΕ, ακόμη και αν το ίδιο το κράτος μέλος δεν αναγνωρίζει τον γάμο των ομοφύλων, προκειμένου να μην εμποδίζει την ελεύθερη κυκλοφορία των πολιτών της ΕΕ και των οικογενειών τους.

του γάμου αντιμετωπίζεται ενιαία, με ταχύτητα και σεβασμό στα δικαιώματα των εμπλεκομένων μερών σε όλη την ενωσιακή επικράτεια.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ & ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Α. Ενωσιακή και Εθνική Νομοθεσία

1. **Κανονισμός (ΕΕ) 2019/1111** του Συμβουλίου, της 25ης Ιουνίου 2019, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε γαμικές διαφορές και διαφορές γονικής μέριμνας, και για τη διεθνή απαγωγή παιδιών.
2. **Κανονισμός (ΕΚ) 2201/2003** του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2003, για τη διεθνή δικαιοδοσία και την αναγνώριση και εκτέλεση αποφάσεων σε γαμικές διαφορές και διαφορές γονικής μέριμνας.
3. **Κανονισμός (ΕΕ) 1259/2010** του Συμβουλίου, της 20ής Δεκεμβρίου 2010, για τη θέσπιση ενισχυμένης συνεργασίας στον τομέα του δικαίου που είναι εφαρμοστέο στο διαζύγιο και τον δικαστικό χωρισμό.
4. **Νόμος 5089/2024**: Ισότητα στον πολιτικό γάμο, τροποποίηση του Αστικού Κώδικα σε άλλες διατάξεις.

Β. Νομολογία

1. Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ)

- **C-646/20**, *Senatsverwaltung für Inneres und Sport κατά TB*, απόφαση της 15ης Νοεμβρίου 2022 (Αναγνώριση διοικητικού διαζυγίου).
- **C-372/16**, *Soha Sahyouni κατά Raja Mamisch*, απόφαση της 20ής Δεκεμβρίου 2017 (Ιδιωτικά διαζύγια/Ρώμη ΙΙΙ).
- **C-462/22**, *BM κατά LO*, απόφαση της 6ης Ιουλίου 2023.
- **C-522/20**, *OE κατά VY*, απόφαση της 10ης Φεβρουαρίου 2022.
- **C-168/08**, *Hadadi κατά Mesko*, απόφαση της 16ης Ιουλίου 2009.
- **C-294/15,** απόφαση 13ης Οκτωβρίου 2016.
- **C-289/20,** απόφαση 25ης Νοεμβρίου 2021.
- **Υπόθ. Cupriak-Trojan κατά Πολωνίας**, απόφαση της 25ης Νοεμβρίου 2025.

2. Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ)

- *Molla Sali κατά Ελλάδας* (αρ. προσφυγής 20452/14), απόφαση της 19ης Δεκεμβρίου 2018.

3. Ελληνικά Δικαστήρια (Ενδεικτική Νομολογία)

- **ΕφΑθ. 2712/2011**, ΕλλΔνη 2012, σελ. 796 επ.
- **ΕφΘες. 1689/2005,** Αρμ. 2005, σελ. 1787.
- **ΜΠρΑθ 2362/2017,** Αρμ. 2017, σελ. 257
- **ΜονΠρΘεσ 76/2024**, Παρατηρήσεις Α.Α, Αρμ. 2024, σελ. 1360-1361.
- **ΜΠρΘες. 7158/2017,** ΤΝΠ – ΝΟΜΟΣ και ΕλλΔνη 5/2018, σελ. 1505-1506.
- **ΜΠρΘες 17156/2017,** ΤΝΠ – ΝΟΜΟΣ
- **ΜονΠρΘεσ 11329/2019,** Lex & Forum, 2022, σελ. 1053-1054.
- **ΜονΠρΘεσ 11546/2020,** Lex & Forum, 2022, σελ. 1058-1062.
- **ΜονΠρΘες 10159/1988,** Αρμ. 1999, σελ. 717.
- **ΜονΠρΘες. 10046/23,** Α.Α, Αρμ. 2024, σελ. 861-864.
- **Μον. Πρ. Θες. 452/2022 και Μον. Πρ. Θες. 574/2023,** Παρατηρήσεις Α.Α., Αρμ. 2024, σελ. 1360-1361.
- **ΜΠρ.Αλεξ. 98/2024,** Παρατηρήσεις ΙΙΙ Γεώργιος – Αλέξανδρος Γεωργ., Lex & Forum 2/2024, σελ. 482.

- **ΠΠρΑθ**. **1630/2013**, ΕΠολΔ. 2013.

4. Αλλοδαπά Δικαστήρια

- **Cour de Cassation** (Γαλλία), Civ. 1re, 3 novembre 1983, *Bairouk*, RCDIP 1984, σελ. 327 (Σημαντική απόφαση για την αναγνώριση αποπομπής/Talaq και τη δημόσια τάξη).
- **Cour d'appel de Paris** (Γαλλία), 14 juin 1995, *M.X. c M.Y.*, Rev. Crit. DIP 1997.

Γ. Ελληνική Βιβλιογραφία & Αρθρογραφία

1. Βιβλιογραφία:

- **Βασιλακάκης Ε.,** Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, Σάκκουλα, εκδ. 2017, σελ. 216.
- **Γραμματικάκη-Αλεξίου, Α. / Παπασιώπη-Πασιά, Ζ. / Βασιλακάκης, Ε.,** Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, Εκδόσεις Σάκκουλα, Θεσσαλονίκη, 2017.
- **Καλογερόπουλος - Στράτης**, Ιδιωτικόν Διεθνές Δίκαιο, 1962, σελ.213.
- **Κτιστάκης Ι.,** Ιερός νόμος του Ισλάμ και μουσουλμάνοι Έλληνες πολίτες**,** εκδ. Σάκκουλας, 2006.
- **Μαριδάκης, Γ.,** Ιδιωτικόν Διεθνές Δίκαιον, Τόμος ΙΙ, Αθήνα.
- **Μπερντερμάχερ-Γερούση, Α.,** Το Διαζύγιον και ο χωρισμός από τραπέζης και κοίτης ιδιωτικόν διεθνές δίκαιον 1960, σελ. 25-27**.**
- **Παπασιώπη - Πασιά**, Το εφαρμοστέο δίκαιο επί του διαζυγίου στις ελληνικές και διεθνείς συγκρούσεις νόμων, 1997, (σημ. 64), σελ. 201.
- **Σπυριδάκη**, Οικογενειακό Δίκαιο, εκδ. Σάκκουλα, 2020, σ. 215
- **Σωτηροπούλου Μαρία Χαρ.,** Ελευθερία Βουλήσεως Οικογενειακών, Ιδιωτικού Διεθνούς Δικαίου, Σάκκουλα, 2006, σελ. 112-113.
- **Τσαντίνης, Σ.,** Διεθνής Δικαιοδοσία και Αναγνώριση Αποφάσεων σε Γαμικές Διαφορές (Καν. 2201/2003), σελ. 15 επ. και 91 επ.
- **Τσούκα Χ**., Οικογενειακό Δίκαιο, εκδ. 2016, σελ. 387-388

2. Αρθρογραφία:

- **Άνθιμος Α.**, «Ζητήματα από την εφαρμογή της Σαρία στην ελληνική έννομη τάξη», *Αρμενόπουλος* 2018, σελ. 195 επ.
- **Άνθιμος Α.,** Η κοινοτικοποίηση του Δικονομικού Διεθνούς Δικαίου στο πεδίο των Οικογενειακών Διαφορών, Αρμεν. Ιούνιος 2004, σελ. 837.
- **Άνθιμος Α.,** «Ζητήματα διαχρονικού δικαίου στον Κανονισμό 2019/1111», *Αρμενόπουλος*, 2022.
- **Αρβανιτάκης Πάρις,** Lex & Forum, 2022, σελ. 944 επ.
- **Βασιλακάκης Ε.,** «Η εφαρμογή της Σαρία και η ελληνική δημόσια τάξη μετά την απόφαση Molla Sali του ΕΔΔΑ», *Νομικό Βήμα*, 2019.
- **Γεωργιάδης, Γ.,** «Ο γάμος των ομόφυλων ζευγαριών και οι επιπτώσεις του στο Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο μετά τον Ν. 5089/2024», Νομικό Βήμα, 2024.
- **Δεληκωστόπουλος Ι.,** Δικαιοδοσία σε γαμικές διαφορές και διαφορές γονικής μέριμνας κατά τον Κανονισμό 2019/1111, Lex & Forum, 2022, σελ. 781
- **Δεληκωστόπουλος Ι.,** Ο Κανονισμός 2019/1111 για τις γαμικές διαφορές, Lex&Forum 2021, σελ. 383.

- **Δεληγιάννη-Δημητράκου, Χ.,** «Ο νέος Κανονισμός 2019/1111 (Βρυξέλλες ΙΙβ) – Μια πρώτη προσέγγιση», Ελληνική Δικαιοσύνη, 2020.
- **Καπακτσή Σ**., Lex & Forum 2022, σελ. 953
- **Καραίνδρου Αικ.**, Πρωτοδίκης, Ζητήματα από την εφαρμογή του Κανονισμού (ΕΕ) 2019/1111 για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε γαμικές διαφορές και διαφορές γονικής μέριμνας, και για τη διεθνή απαγωγή παιδιών, Lex & Forum 2022, σελ. 811 και 840 επ.
- **Κιουπτσίδου Ε.,** ως Προέδρου Πρωτοδικών στο Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης, Διεθνή Δικαιοδοσία, Αναγνώριση και εκτέλεση των Αποφάσεων στις Γαμικές Διαφορές βάσει του 1347/2000 Κανονισμού (ΤΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΚ), Αρμ. 2001, σελ. 1651.
- **Κιουπτσίδου Ε.**, Ζητήματα των Κανονισμών 2201/2003 και 1347/2000 του Συμβουλίου της ΕΚ σχετικά με τη διεθνή δικαιοδοσία και αναγνώριση των αποφάσεων στις γαμικές διαφορές, ΕλλΔνη 2005, σελ. 661-662.
- **Κοτζάμπαση, Α.,** Το πεδίο εφαρμογής του Ιερού Μουσουλμανικού Νόμου στις Οικογενειακές έννομες σχέσεις των Ελλήνων Μουσουλμάνων, ΕλλΔνη 44/2003 σελ. 59-60.
- **Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη**, Κανονισμός 1347/2000 για τη Διεθνή Δικαιοδοσία, την Αναγνώριση και Εκτέλεση Αποφάσεων στις Γαμικές Διαφορές και στις Διαφορές Γονικής Μέριμνας, Παρατηρήσεις της Προέδρου, Αρμ. 2001, σελ. 1647.
- **Παπασιώπη-Πασιά, Ζ.,** «Η δημόσια τάξη στο Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο και η νομολογία του ΔΕΕ», Αρμενόπουλος, 2015.
- **Παπασιώπη-Πασιά Ζ.,** Χαρακτηριστικά γνωρίσματα του σύγχρονου οικογενειακού ιδ.δ.δ., ΕΕΕυρΔ 1994, σελ. 1058-1059.
- **Πίψου,** Αναγνώριση και Εκτέλεση αποφάσεων σε γαμικές διαφορές και διαφορές γονικής μέριμνας κατά τον κανονισμό 2201/2003, Αρμ. 2005, σελ. 154.
- **Σταματιάδη,** Το νέο Ευρωπαϊκό Διεθνές Δίκαιο του διαζυγίου (Ρώμη ΙΙΙ), ΧρΙΔ 2012.
- **Ταγαρά Χ.,** Η συμβολή της κοινοτικής έννομης τάξης στην ενοποίηση του οικογενειακού δικαίου, Με ανάλυση του Κανονισμού 1347/00, 2001, σελ. 34.
- **Τσαντίνης, Σ.,** «Η έννοια της συνήθους διαμονής στον Κανονισμό Βρυξέλλες ΙΙα και η νομολογία του ΔΕΕ», Δίκη, 2009.
- **Τίτσα, Α.,** Ζητήματα από τον Καν. 2019/1111, ΕπολΔ. 2020, σελ. 347-348.
- **Τσιβόλας, Θ.,** «Η προαιρετική δικαιοδοσία του Μουφτή στη Θράκη: Αποτίμηση εφαρμογής του Ν. 4511/2018», Εκκλησιαστικό Δίκαιο, 2023.
- **Τσούκα Χ.,** Η Ιθαγένεια ως συνδετικό στοιχείο και η σημασία της για την προστασία της πολιτιστικής ταυτότητας, Αρμ. 1999 (σημ. 126), σελ. 1332 επ.

Δ. Ξενόγλωσση Βιβλιογραφία

Franzina, P., "The law applicable to divorce and legal separation under regulation (EU) No. 1259/2010 of 20 December 2010", *Cuadernos de Derecho Transnacional (CDT)*, Vol. 3, No 2, 2011, pp. 85-116.